

ARANTZAZU DUT KANTAGAI

ISBN: 978-84-7240-305-5

L.G.: SS-793-2018

© Arantzazuko Frantziskotar Probintzia

ARANTZAZU E. F.

Arantzazuko Santutegia – 20567 Oñati
Tfn. 943780951 / Tfx. 943783370

Ategorrieta Hirib. 23, 1 esk. – 20013 Donostia
Tel. 943271713
abaltzategi@jakin.eus

Banaketa / Distribución

Castillo de Villamonte, 2. – 01007 Vitoria-Gasteiz
Tfn./Tfx. 945147224
P.E.: info@edicionesfranciscanasarantzazu.com

Graf. Astarriaga – 31178 Abartzuza

ADK - ARANTZAZU DUT KANTAGAI
— VII —

BITORIANO GANDIAGA

ARANTZAZU DUT KANTAGAI

Edizioa eta sarrerak

PAULO AGIRREBALTZATEGI

efarantzazu
edizio frantziskotarrak - ediciones franciscanas

Oñati, 2018

ADK
“ARANTZAZU DUT KANTAGAI”
liburu saileko liburukiak:

- ADK-I. ARANTZAZU: BOST MENDETAKO POEMAGINTZA
ADK-II. ARANTZAZUKO BALADAK ETA KOPLA ZAHARRAK
ADK-III. ARANTZAZUKO KONDAIRA BERTSOTAN
ADK-IV. ARANTZAZU BERTSO BERRITAN
ADK-V. ARANTZAZUKO OLERKIAK ETA OLERKARIAK
ADK-VI. ARANTZAZUKO KANTA BERRIAK
ADK-VII. GANDIAGA: ARANTZAZU DUT KANTAGAI
ADK-VIII. ARANTZAZU CANTADO POR SUS POETAS
ADK-IX. AHOZ AHO. ARANTZAZUKO KANTA ZAHARRAK
ADK-X. ARANTZAZUKO ARTXIBOKO BERTSO SORTAK

AURKIBIDEA

Sarrera: Gandiaga, Arantzazuren kantari (<i>Paulo Agirrebaltzategi</i>).....	13
Iturriak.....	32
Arantzazu dut kantagai.....	37
Elorri: Poematxuak.....	38
Arantzazu.....	39
Harkaitz eta elorri.....	40
Arantzazu. Flash labur bat.....	41

ANDRE MARIA: HARRIA ETA ELORRIA

Gotor ta arantzatsu.....	44
Harri egin zara.....	45
Harrizkoa zara.....	46
Arantzazu harri da.....	47
Irudi bizitzazko.....	48
Arantza ganean (1).....	49
Arantza ganean (2).....	50
Airezko lora.....	51
Elorri hori geu gara.....	52
Elorrian zu?.....	53
Erromantze berria.....	54
Elorriko izar onak.....	55
Zeuregan aurkitu dot.....	56
Izar eta elorri.....	57
...Zuk behar nozu.....	58
Aireko argiune.....	60
Elorrian izarra.....	61
Euskal Herriaren izarra.....	63
Egun barriko kantu barri bat.....	65
Beste kantu barri bat.....	66
Andre Mariaren irudi berria.....	67
Arantzazu... Arantzazu!.....	69

Zure aurrean	72
Zuri begira	74
Amets bat itxartu da	75
...Lehor egoan Euskal Herria	76
<i>Benedikta</i> -ko poza	83
Andre Mari elorriko	84
Arantza	86
Erdu, Arantzazu	87
Kantuz	89
Elorriko Ama	92
Andre Maria zeruetako	93
Iribarre harrizkoa	95
Otoitza	96

LURRA ETA LURRALDEA

Harkaitzen lorea	98
Aloña eta Artia	100
Parajea	101
Menditarre maitegarria	102
Haitzabal eta Beilotza	103
Bideon Egia	104
Aspaldiko bideok	105
Bide zaharrak jendez	106
Artasorako bideak	107
Mendi-bideon erromantzetegia	108
Bide idatziak	109
Artaso	110
Artasora begira	111
Artaso, arbasoen altzo	112
Artaso lotan (1)	114
Artaso lotan (2)	115
Artasotik begira	116
Artasoko “zortzigarren” salmoa	118
Gailaurtik behera	119
Errekak harkaitzetara	120
Menditik dator erreka	121
Zarata gor bat dagi euriak	122
Ilunabarra Arantzazun	123
Klaustroko txoria	124
Berde dago	125
Arantzazu	126

Arantzazu paisaje da	127
Arantzazun eguzki-eguna.....	128
Eguzkia igo ahala.....	129
Ekia ekainean	130
Hariztia.....	131
Hariztia neguan	133
Artia mendiko pagoak (1)	134
Artia mendiko pagoak (2).....	135
Seminarioko terrazatik	136
Mendi-zelaiok	138
Iluntzeko udabarri	139
Iluntzeko udabarri	140
Larrebehiak eta gurdibideak	141
Behorak mendian.....	142
Txorien erromeria?.....	143
Aloñako ardiak.....	144
Zeru beteko eguzki-aro	145
Harkaitzak, elorriak.....	147
Izar argiaren poema txikia.....	148
Udazkeneko ilunkara	150
Arantzazuren xarma	151
Elorri zaharra	152
Txantxagorria elorrian	154
Harkaitzon arima.....	155
...T'euria	156
Bildotsak.....	157
Aloña barrenean	158
Aizkorriko Kurtzeari.....	160
Mendiko haur, Urbia	162
Aizkorri pean Urbia	164
Urbiako baseliza.....	167
Lur honen bizitz misterioa	168
Geologia da	173

JENDEA ETA HERRIA. ERROMESAK ETA FRAIDEAK

Gizonak noiztik.....	176
Jendea ikusi dut Arantzazun erromes.....	178
Mendion kaligrafia	181
Gizakia dakusat.....	182
Bihotz bi pagondoan	183

Jose Inazio Lasa	185
Mendizaleak	186
Erromesaren kanta	187
Euskaldun jendea	189
Zeru kontuak	191
Arantzazurako galtzada zaharra	192
Kurtzipizioko Kristo	196
Amaren etxera	199
Desioak eta penak	201
Arantzazuko fraideak	202
Komentua	204
Komentuko baratza	205
Klaustroa (1)	208
Klaustroa (2)	209
Fraideen salmoak	210
Pianoa	211
Ikastetxeko umiak	212
Fraidegaiak	213
Irudiginen antzean	214
Mutiko fraidegaiak	216
Bokazioa	218
Gabonetako oporrak	220
Hauek dira mutikuak	224
Hainbat mutiko izan da hemen	225
Belengileak	226
Jaiki, mutilok, alai!	227
Arantxa Aburuza	229

BASILIKA BERRIAREN KANTUA

Eliza zaharreko dorrea	232
Amaren etxea (1)	234
Amaren etxea (2)	235
Eliza berria (1)	236
Eliza berria (2)	239
Basilika berria (3)	240
Arantzazu ederra da	241
Hiru dorreak (1)	243
Hiru dorreak (2)	245
Dorre luzea	247
Frontisa	248
Frisoa	249

Tiriki, tauki, tauki.....	250
Esperantza sortu zuena.....	251
Frontiseko harriak.....	252
Horma huts bat zegoen (1).....	253
Horma huts bat zegoen (2).....	254
Hutsunea.....	255
Ikus horma.....	257
Basilikaren frisoko poema.....	258
Transzendentzia.....	260
Mina harrietan ere.....	261
Dena bukatu da.....	262
Bakardadea (1).....	263
Bakardadea (2).....	264
Bakardadea (3).....	265
Triste atera da.....	267
Mekanika eta mailu.....	268
Maisuaren itzala.....	269
Arantzazu berria.....	270

HEMENTXE BIZI NAIZ

Arantza.....	274
Hemen bizi naiz.....	275
Arantzazu.....	276
Inoiz ez dakit.....	277
Orbelaun ta Arantzazu.....	278
Joan doan une hau.....	279
Koruko gerizpea.....	280
Hementxe dago kabi epela.....	281
Hemen bai.....	282
Amets, hementxe zagoz.....	284
Bizi dodazan sentiak.....	286
Elorrira.....	287
Bakearen arbola.....	288
Beti zaroataz neugaz.....	290
Maite dot Arantzazu.....	291
Pozik bizi.....	292
Zoriontsu.....	293
Fraide.....	294
Excelsior.....	296
Arantzazuren argia.....	298
Aloñako gurutzea.....	300

Ahal dudana	302
Pentsatu	303
San Joan sua	304
Itxaro-bidea	305
Arantzazutik urrunetara	306
Zeure oinotan gura dot, Ama, ...	307
Hementxe dago harkaitza	310
Ikuskizun, sentikizun, bizikizun	311
Oteizaren museoaren asmoa Arantzazun	312
Arantzazu maite izan dut	316

GANDIAGA, ARANTZAZUREN KANTARI

ARANTZAZU DUT KANTAGAI,
bera dut bizitza,
eta Arantzazu dut kantagai,
hementxe bizi naiz fraide.

Hona deitu ninduzun,
hemengotu nendin,
hemengotu nintzaizun,
hemengo egin...

Gandiagaren hiletako egunean argitaratu zuen lehenbizikoz *Euskaldunon Egunkaria*-k (2001-02-22, 43. or.). Olerki honexek ematen dio titulua Arantzazu kantatzen duten balada eta kopla, olerki, bertso eta abesti-testuen bildumari, ADK (“Arantzazu dut kantagai”) deitu dudan honi. Olerki honexek ematen dio hasiera olerki antologia honi ere.

Bizitzako berrogeita hamar urtetik gora eman zituen Bitoriano Gandiagak Arantzazun: mutikotan Humanitateetako ikasle (lau urte), mutilduta eta fraidetuta Teologiako ikasle (lau urte), eta apaiztu ondoren Seminarioko irakasle, igandetan Santutegiko eta inguruko herrietako apaiz-lanak betetzearekin batera (46 bat urte). Eta Arantzazu izan zuen literatur tailer nagusi-nagusia, nahiz eta zenbait olerki edo bertso sortaren eta libururen baten jatorria –*Uda batez Madrilen*-ena– Arantzazutik kanpo egon. “Arantzazun dago nire lana eta bizilekua” zioen (*Euskalminez*, 63. or.); baita idazlana ere.

Zalantzarik gabe, Arantzazuko eta Arantzazuren poeta da Gandiaga; baina ez da Arantzazuko poeta lokala, txokoan geratua. Beraren obra ia guztietan Arantzazuren doinua entzuteko modukoa bada ere, begirada zabala eta ahots ozena Euskal Herrira eta mundura begira du *Hiru gizon bakarka*, *Uda batez Madrilen*, *Adio* eta bestetan. Esan ahal dugu Euskal

Herrira eta mundu zabalera begiratzeko talaia duela Gandiagak Arantzazu. Bestalde, Arantzazu bera ez du bizileku eta lantoki soila, beraren kantagai harrigarri eta guzti; giza esperientzia aberats eta unibertsala agertu eta adierazteko gaia eskaintzen dio Gandiagari Arantzazuk.

ADK saileko liburuki honetan, ordea, Arantzazu bera zuzenean kantatzen duten, edo modu aski esplizitoz aipatzen duten Gandiagaren olerkiak bildu ditut. 200 inguru aukeratu ditut; ez denak.

I. ITURRIAK

Gandiagaren literatur ondarearen (argitaratuaren nahiz argitaragabearen) hango eta hemengo iturrietan aurki daitezke horiek aski sakabanatuta. Baditu, ordea, Gandiagak liburu argitaratuak edo horien atal jakinak, nahiz olerki sorta argitaragabeak, berezikiago eta zuzenkiago “Arantzazu dut kantagai” helburuari begirakoak. Horietako batzuk eka-ri nahi ditut hona (liburu edo sorten siglak Gandiagaren literatur ondarearen edizio kritiko digitalean erabilitakoak dira, ik. *Gandiaga.com* izeneko Interneteko ataria).

Elorri (ELR)

“*Elorri* es Aránzazu” (Iturbide 2001, 247. or.). Seguruenik egokia da baieztapena, obraren ingurua eta ingurumena Arantzazu delako; antzeko zerbait dio Villasantek ere, liburuaren “hementasuna, edo Arantzazu-kutsu zoragarria” azpimarratzen duenean (Villasante 1962, 11. or.).

Baina *Elorri*-k bere osoan ez du Arantzazu kantagai, poetaren barruko esperientzia baino, Arantzazun girotua, hori bai. Villasantek berak zehaztu zuenez: “...egilleak, or barruan, arima-barruan, daraman Arantzazu kantatzen du, noski; baiña Arantzazurekin batean eta Arantzazu baino geiago, beste zerbait kantatu edo azaldu nai da poema ontan: giza-bizitzaren auzia, edo egillearen beraren bizitzaren drama, gai orokor eta betierekoa, agi danez” (Ibid., 10. or.).

Dena dela, barne-kanta horretan Arantzazu kantatzen du: Arantzazuko Andre Maria, lurraldea, eliza eta santutegia, komentua eta fraideak, erromesak... Elorria! Askok ditu liburuan zuzenean Arantzazu kantagai duten olerkiak; bertako 50 bat olerki jaso ditut hemen.

Elorriko Lorak (ELRL)

Gandiagaren lehen olerki bilduma daktilografiatu handiaren titulua da; gehienbat 1951-1955 urteetan idatzitakoak dira bertako olerkiak: 237, denetara. Horixe baliatu zuen Gandiagak iturri nagusitzat bere *Elorri* libururako, bertako 100 bat pieza jaso baitzituen argitaraturiko obran. Beste 15 bat *Poema argitaragabeak* kuartilogia postumoan daude argitaratuta.¹ Gainerantzekoak, argitaratu gabe daude oraindik, bat edo bi izan ezik. Bilduma honetatik zuzenean 40 bat olerki aukeratu ditut liburu honetarako, baten bat kenduta, beste denak inon argitaratu gabeak. Bildumako beste 25 inguru ere jaso ditut, baina *Elorri* liburuaren bitartez, bertan argitaratuta daudelako.

Hiru gizon bakarka (HGB)

“Hau ere Arantzazun sortu zen. Baina hau beste Arantzazu batean: Oteizaren harrizko apostolu eta harrizko *Pietà*-rekin batera” dio Gandiagak Joxe Azurmendirekin elkarrizketan.² Eta beheraxeago: Liburu hau idatzi nuenean, “nire burua Arantzazutik irtena zegoen” (197. or.).

Bere begirada eta bizi-esperientzia zabaldua zitzaion poetari: Euskal Herri osora zabaldua; baina bere sustraiak Arantzazun zituen, eta Arantzazu zuen bere talaia. Sustrai horietan sustraituta idatzi zituen liburuko “Korupekoak” ataleko olerkiak eta “Artasoko salmoak” izenekoak. Bere barne-sentimendua agertzen du poetak horietan: bere mina eta sumina “Korupekoetan”, fraideen komunitatearen otoitzean gatzelania erabiltzera “behartuta” zegoelako; bizitzaren misterioa, barne-meditazio lasaian Artasoko salmoetan.

Artasoko zazpi salmoen atarian baditu, ordea, beste sei olerki Arantzazuko lurra eta lurraldea kantatzen dutenak; liburu honetan jaso ditut. Era berean HGB-ko “Hamaseiharrieta” ataleko olerkiak bere lekua dute liburu honetan, Arantzazuko Oteizaren artelanaren irakurketa poetikoa eskaintzen digutelako.

---

¹ Bitoriano Gandiaga, *Poema argitaragabeak*, Donostia: Elkar - Arantzazu E. F. – Labayru, 2005. (*Biziminez*, Ed.: Sebastián García Trujillo; *Jainkominez*, Ed.: Patxi Ezkiaga; *Izadiminez*, Ed.: Iñaki Sarriugarte; *Euskalminenez*, Ed.: Paulo Agirrebaltzategi).

² Joxe Azurmendi, “Epilogo. Gandiagaren beraren barrutik egina adiskideari”, in: Bitoriano Gandiaga, *Hiru gizon bakarka* (2. ed.), Donostia: Elkar, 1991, 189. or.

Adio

Poetaren heriotzaren ondorengo argitalpena da hau; baina Gandiagak txukun prestatua utzi zuena, atalez atal, sarrerak eta guzti. Amaitzen ari zaion bizitzaren atzera-begirako oroitzapen-poema dira gehienbat; horietakotzat hartzekoak dira denborari buruzko meditazioak ere. Baina ezin argitu Gandiagaren bizi-esperientzia Arantzazu gabe, eta hori kantatuz osatu zuen liburuaren ataletako bat: “Arantzazuko bide zaharrak” izenekoa, hamaika olerkiz osatua. Hauek ere liburu honetan aurkitu dute beren lekua.

“Joan Mari Lekuona” sorta (JML)

Joan Mari Lekuonak aitortu zuenez, gonbidatua zuen Gandiagak Arantzazun egun batzuk elkarrekin ematera; gonbita onartu eta harako asmoa hartua zuen arren, ez zuen betetzerik izan; Arantzazu kantatuz, elkarrekin poesi egunak ematekoak ziren nonbait, eta Gandiagak bidaliak zizkion horretarako bere olerki berriak: “Bederatzi folio dira, berrietan 13 poema datoz, laburrak eta ez hain laburrak, lehenengo poesiararen ondoren ohar hau daramatela: «Juan Mari Lekuonarekin / Arantzazun zehar egiteko nintzen ibilaldirako / prestatu nuen apunte sorta». Ez nuen joaterik izan eta orain pena dut bihotzean. Ezagutu ahalko nuen gure mendi-hegal sakratua, erakusle eta protagonista Bitoriano zelarik, Arantzazu epikoa baztertu eta XX. mendeko Arantzazu ideiaz eta jokabidez jantzi zuena, testigantza emanetz”.³

Halaxe da: Gandiagaren artxiboan aurki daiteke olerki sorta hori, daktilografiatua; 15 olerki dira bertan. Lekuonari bestelako kopia edo bertsioen bat bidali zion agian Gandiagak, 13 olerkikoa. 1998koak dira seguruenik, urte hartan utzi baitzuen sorta osoa J. A. Adurizen eskuetan. Arantzazuko lurra eta lurraldea dute gai ia denek: sortako hamabi sartu ditut bilduma honetan, orain arte inon argitaratu gabeak.

“Mertxe-Txomin” sorta (MTS)

“Mertxe Urteaga eta Txomin Ugalde adiskide arkeologoei eskainitako zazpi olerki eta prosazko testu bi dira horrela deituriko sortan. Bi

---

³ “Bitoriano Gandiaga (G.B). 1928-2001”, in: *Euskera*, XLVI, 2001-1, 311. or. Zer da “Arantzazu epikoa”? Bertako historia tradizionalaren korrante nagusiak kontatu dituen, sarritan pertsonaia historiko entzutetsuei begirakoa; eta Salvatore Mitelenak berak ere bere erara kantatu zuena.

lagunak Arantzazu inguruko aztarnategi arkeologikoak bilatzen gidatu zituen Gandiagak, eta indusketa lanetan lagundu zien, batez ere Urbian. Hirurek bizi zuten Arantzazuko lurra beraren mendi eta erraieran. Arantzazu kantatzen dute, beraz, sorta honetako olerkiek. Horietako batzuk hiltzorian zegoen egunetakoak dira, argitaratzeaz zegoen *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean* libururako idatziak.

Arantzazu aldizkaria

Eta nola ez, *Arantzazu* aldizkaria baliatu zuen Arantzazu kantatzeko bere olerkien bidez eta prosazko testu poetikotan. Urte luzetan barna olerki asko argitaratu zuen aldizkarian: Arantzazu kantagai, horietako hainbat. Prosazkoetan azpimarratzekoak bereziki 1966an “Alaxe” izeneko atalean argitaratu zituen artikulua, Arantzazun kokatuak.

Beste hainbat iturri

Dena dela, orain arte aipaturiko liburu, bilduma eta sorten titulu horiez gain, beste hainbat iturri agertuko da ondoren datozen olerkien buruan, sarritan siglaz izendatua, eta Gandiagaren literatur ondarearen artxiboan (GanArtx) aurki daitekeena. Horrelakoen zerrenda sarrera honen ondoren ikus daiteke, bakoitzaren azalpen bibliografiko txikiarekin. Horien azalpen zabalagoa nahi lukeenak Gandiagaren literatur idazlan guztien edizio historiko-kritikoan aurki dezake aipaturiko Interneteko *Gandiaga.com* atarian.

II. GANDIAGAREN ARANTZAZU ETA ARANTZAZUREN GANDIAGA

*Hemen bizi naiz, hementxe,
Arantzazu honetantxe,
hemen bizi naiz, hementxe,
Arantzazuko Amaren
Santutegian bertantxe.*

‘Hemen(txe)’ hitza enblematikoa da Gandiagaren olerkietan: berrogeitamar bat baditu horretxekin hasten direnak. Hurbiltasun eta bertokotasun horretatik, lekuko izatetik ateratzen zaio Gandiagari olerkia. Arantzazurekin bat eginda bizi da bera: Arantzazu bizi du Gandiagak, eta Arantzazuk bizi du Gandiaga. Bizitze horretatik datorkio Arantzazu kantatu beharra: “Arantzazu dut kantagai / hementxe bizi naiz fraide”...

Arantzazu izena edo bertako beste izenik zehazten ez duenean ere, garbi dago zuzenean Arantzazuri buruz ari dela sarritan Gandiaga; horrela, adibidez, “aspaldiko bideok”, “mendi-zelaiok”, “mendi-bideok”, “harkaitzok” eta horrelako esamoldeak erabiltzen dituenen: bere-bere bizitzako sentitzen dituen errealitateak dira. “Esplicitotasun implizito” hori ere irizpide izan dut bilduma honetako olerkiak aukeratzean, irizpide zabalagoz sar zitezkeen bestelako hainbaten artean.

Hementxe, lur honetan, Arantzazuko lurralde honetan: mendiok, basook, zelaiok, erreka eta errekastook, haitzulook, bideok; eta erdigunean, lurralde horren “altzoan” Arantzazuko santutegia, lurraldeak eraturiko “habian” (ik. Azurmendi 2009, 8-10 or.). Lurralde horretantxe –honetantxe– ibili zen ibilian Gandiaga eta habia horretantxe bizi, berrogeita hamar urte eta gehiagotan. “Hemen bizi naiz eta hemen dihardut” hasten den eskuzko idatzian hor dago Gandiaga paperaren aurrean, idazteko grinaz, eta Arantzazuko lurraldea eta mendiak ari zaizkio agertzen bere paperera: “Iturri ugari bat da papera. Inguruaren ispilu handi eta argia, irudi ugarietz bete eta edertutako pantaila iradokiorra. Erlieberik erabakiena duenaren gainez erabili dezaket eskua, boligrafoz markatuz haren zilueta. Orografia handi baten begitazioa da paperean ageri zaidanik ikusgai nabariena. Aloña, Artzanburu, Aizkorri, Urbia, Oltza, Artia mendikatea. Inguru jagi horren dogian [*sic*, ?] izur eta tolestura handiko altzoan erdigune, kukulu eta muin bertan Arantzazu”.⁴

Arantzazuko lurraldea ez da lurzorua bakarrik (mendiak, harkaitzak, errekek, belardiak, zelaiak); zerua ere bada (lainoak, eguneko argia eta gaueko iluna, euria, elurra, haizea). Arantzazuko lurraldea lurra da, lurpea eta lurgaina: lurgaineko zuhaitzak, hegaztiak, narrastiak, behiak, ardiak, zaldiak, eta bereziki lurgain honetan antzina-antzinatik bizi izan diren eta bizi diren, jardun izan duten eta diharduten jendeak; bertoko lurrak lantzen, edota harrobietan, karobietan eta ikazkintzan jardun direnak ikusen ditu Gandiagak; bereziki Arantzazuko eta inguruko artzai-

---

⁴ Arantzazuko santutegiaren parajea deskribatzeko altzoaren irudia Salvatore Mitxelenarengandik hartu zuen seguruenik Gandiagak. “Talan... talan... / Aloñaren maldan / antzina zaharraren / altzo-altzotikan...” hasten da Mitxelenaren *Poema* (AEP-2, 9. or.). Orobat Arantzazu Euskal Herriaren erdigune geografikotzat eta sinbolo historikotzat Mitxelenak kantatu zuen aurrenik: Aizkorri mendia, euskal lau herrialdeak bere erroekin –mendi-adar edo kateekin– lotzen dituen Aizkorriren altzoan ikusten du berak Arantzazu (ibid., 33. eta 82. or.).

nak; bertoko bideetan ibiltari, bertoko zelaiunetan erromerian eta dantzari, ikusten ditu Gandiagak Arantzazun jendeak. Mendizaleak ikusten ditu; eta Euskal Herriatik datozen erromesak Arrikurtz eta Gesaltzatik gora Kurtzipizioraino, Kataberatik behera goiherritarrak, Gailaur eta Artasotik behera arabarrak, Sandrati eta Zurkurtzeko erromes bidetik nafarrak. Eta lurgainean eta lurpean “usnatzen”, “aditzen” eta aurkitzen ditu Arantzazu aldeko jendeek utzitako “seinaleak”: baserri eta bordetan, iturri eta harrobietan, bideetan eta mugarrietan, kobazulo eta historiaurreko aztarnetan: “Ondo bide sakonik bada Arantzazun, aldapa bakoitzean zehar arnasa halakoz ondo beterik. Oi zenbat (...) bularretako sentimendu eder; zenbat tristura gozo; zenbat itxaropen; zenbat antsia luze; zenbat gogo zazpi koloretako!” (*Adio*, 47. or.)... Eta zenbat kanta zahar! “Ezagutzen dudan / erromantzetegi / ederrena dira”.

Eta mendien arteko altzoan Arantzazuko santutegia eta komentua, non bera bizi baita. Andre Mariaren irudi txikia da bertako protagonista. “Arantzazu santutegi eta bakarleku duzu. Andre Mariaren irudi zahar baten inguruan sortu eta hazi da Arantzazu. Bada bostehun urtez gora, Euskal Herriarentzat fraide-konbentu handi eta arrunt baino zerbait gehiago dela. Andre Mariaren irudi zaharrak erakarmen handia izan du alde batetik; bestetik berriz fraideak izan dira erromesarekin hitz egin dutenak. Arantzazu, ardatz eragile bat izan da Euskal Herrian. Euskal Herriaren barruz barru aritu den ardatza; Arantzazuri buruzko erromantze bilduma bera bakarrik ere nahikoa da diodana egiaztatzeko” (*Euskalminez*, 63. or.). Andre Mariaren irudi zaharraz gain Arantzazuko bestelakoez ari da hemen Gandiaga: bertako fraideak eta komentua, erromesak, erromantzeak edo baladak, Arantzazuko jendea eta herria. Baina goazen lehenbizi Andre Mariaren irudiarena azaltzera.

Arantzazuko Andre Mariaren irudia zilarrezko erakuslechio barrokoan –kamarinean– zegoen ikusgai Gandiaga mutiko eta gazte Arantzazun zebilenean, elizako liturgi dotorean ere parte hartuz; baina ikusi, ez zen Andre Mariaren irudia ikusten, haren aurpegi txikitxo besterik ez; egurrezko egitura baten barruan eta mantu zabal eta distiratsuren azpian zegoen irudia. Ikusi ez, sumatu egin zitekeen Andre Mariaren irudia halako dotorezietan bilduta. Eta horrelaxe miretsi eta kantatu zuten Arantzazuko sermolariek, poetek eta erromesek. 1963ra arte edo, horrelaxe, Lucio Muñozek, gaurko abside berria landu ondoren (1962), erabaki baitzuten, irudia gain-jantziez biluztu eta berezko elorri latza-

ren gainean ipini eta erakustea, zilarrezko kamarinean ez baina bestelako zurezkoan, absidearen estiloaren arabera. Gandiagak, ordea, hamar-hamabi urte lehenagotik aurkitua zuen gain-jantzi oparoen azpian harrizko irudia, eta misterioaren jatorrira eta jatorrera iritsia delakoan, bat-batean aterako zaio harridurazko oihua, aldi berean lasaitasuna ekarriko diona: “Harrizkoa zara...”.

*Harrizkoa zara.
Irribarrezko harri
triste t'otzekoa.*

*Elorrian zagoz.
Irribarrezko triste
irribarrezkoa.*

Eta behin eta berriro etorriko da harrizkora bere hainbat olerkitan, aurkikuntza handia egina duelakoan edo; bere hitzaldietako batean bost aipatu zituen; gehiago ere baditu. Zerbait enblematiko bihurtzeraino beraren buruan eta Arantzazuri buruzko olerkigintzan. Eta irudi historikoaren harrizkotasunaren lekuko berria eta berrespina ikusi, Oteizak landutako apostolu eta bereziki Doloretako Andre Maria harrizkoan (basilikako frontis gailurreko *La Pietà*-n) ikusiko du. Bestelako irudia, zinez “berria”, zen Andre Maria harrizkoarena, bestelako literatura sortuko zuena. Euskal Idazleen Elkarteak 1990eko azaroan antolaturiko hitzaldian, bere olerkigintzari buruzkoan, honako gogoetarekin amaitu zuen bere aitorpena: “Gaur [1990] gezurra badirudi ere, batzuentzat eskandaloso zen hori orduan. Nolanahi ere, nahikoa berria”.

Andre Mariaren irudiaren ikuskera berriarekin Arantzazuren beraren interpretazio berria ireki zuen Gandiagak: errealista, lurtarra eta “harri-tarra”, Arantzazuko lurraldeari eta harkaitzei itsatsia. Elizaren eta komentuen gunea habiaren modukoa da, bai, baina ez da ametsetakoa –“ameskabi” (Mitxelena)–, ikustekoa eta deskribatzekoa baizik, orografikoa funtsean. Andre Mariaren irudia erantzi, kamarin zerutiar barroko-tik kanpora atera eta bere harrizko irribarre xume eta hurbilekoan ikustekoa, Arantzazu santutegiaren irudikera osoan, are Arantzazuko espiritualitatean aldaketa markatuko du.⁵ Horren kantari, Bitoriano Gandiaga.

---

⁵ Joxe Azurmendik iradokizun erakargarriak ditu Arantzazuko garai historiko ezberdinetan nolako aldaketak gertatu izan diren santutegiaren inguruko ikuskera, espiritualitate eta “ideologiei” dagokienez (ik. Igone Etxebarria, *Arantzazuko*

Gain-jantziak eta zilarrezko eskalkiak kenduta, agerian eta nabarmenago geratu ziren irudiak idulkitzat zuen elorriondo ihar eta latza, eta horretatik zintzilika zegoen arrana: Arantzazuko Andre Mariaren bi ezaugarri nagusiak. Arrana –ezkila bai, baina txilina ez–, irudiaren aldean eta proportzioz hain handia eta nabarmena izanik, ez zitzaion deigarria gertatu Gandiagari eta ez du leku handirik beraren Arantzazuko imaginarioan eta olerkigintzan.

Gutziz bestelakoa da elorriarena: “Hemen, / elorri zahar baten, / Birjinaren irudi / betiko bat dago”. Elorriondo buru-moztuaren gainean dago ipinita Arantzazuko Andre Mariaren irudia; elorriaren gainean aurkitu bide zuelako Errodrigo artzainak. Elorri arantzaduna... “Nolatan, baina, arantzan zu?”... Hamaikatxo poeta eta bertsolarik kantatu izan du bere harridura, Zeruko Amak bere jarleku edo tronutzat arantza zorrotzeko elorria aukeratu izana; eta horren inguruan espiritualitate hunkigarria, oinazeari lotua, landu izan dute predikariek.

Gandiaga ere pentsaera eta gogoeta horien zordun ageri zaigu gazetako olerkiren batean edo bestean:

*Baina, Andrane, elorrian zu,
zeruetako diztira?
Zer zala zio eratsi zinan
arantz gogorren erdira?
Jesus kurtzera legezik ete
zinan etorri sasira,
minen beharra gengian ikas
zeure mineri begira?*

Baina Gandiagarentzat Andre Mariaren oinpeko elorriondoa mezu espiritual doloristaren sinbolo ez, baina gizon-emakumeon oinazezko bizitza penatuarena da sinbolo. Honela aitortu zuen bere *Elorri* liburuari buruz 1980 aldean emandako hitzaldiko apunte batean (ik. beraren artxiboko HAE sorta): “Elorria hartu nuen giza-bizitzaren irudi bezala. Elorrian giza-bizitza bere joranez, bere problemaz, bere galdekizun larriz, bere burruka latzez, bere kezka ta minez, bere noizik behingo pozez. Baina giza-bizitza ez zegoen elorrian, aldean nuen eta inguruko gizonetan”.

---

baladak edo Kanta zaharrak, Arantzazu E.F. - Labayru, 2003: Azurmendiren epilogoan).

Gandiagaren elorria Arantzazuko mendian dago ugari, sarritan har-kaitzari itsatsia, egarri-minetan eta zarpailduta; horixe da giza bizi-tzaren sinboloa:

*Beharbada, geure bizitza lez, zarpila dalako elorria.
Geure irudiko izan nahiez, beharbada, elorrira.
Izatez hain garbia, hain jainkozkoa dana,
agertu, behintzat, elorrian agertu zan, geure antzeko egina.
Elorriko haren alaitasuna tristea da, adar hotz eta latz baten gainean.
Artisteak irribarre bat moldatu eutsan harri baten alaitasun apala
dauka,
elorri beraren alaitasuna, lurraren alaitasuna, ezinaren alaitasuna
edo geure alaitasuna bezelakoa. (Elorri-2, 136 or.).*

Kontsolamendu eta poz bila doakio erromesa elorri gainean ageri zaion Arantzazuko Andre Mariari; eta horrek bere harrizko irribarre “tristea” eskaintzen dio debotoari, honen oinazeez errukiturik edo.

Doloretako Ama ez da Gandiagarentzat elorriondoaren gaineko har-rizko irudi irripartsua –“airezko lora bat lez”–, Oteizak frisoko harrizko frontoiaren gainaldean ipinitakoa baizik, oinetan duen seme hil-dakoarengatik saminez bete, arrazoi beretsuengandik sufritzen duten gizon-emakumeen lekuko:

*Friso buruan Andrea,
oinetan zerraldo duen
Semearen minez dela,

eta, beherago, Maisua
gorpu sakaildu dakusan
apostoladu izua.*

Harrizkoa Andre Mariaren irudia elorri gainean, “Arantzazu har-kaitz / eta elorrizkoan”, poetaren esanetan: harrizkoa eta elorrizkoa, bere harrizko elizan eta bere punta-zorrotzeko harrizko dorreetan; eta aurrealdeko friso eta frontoiko apostolu eta irudi harrizkoetan.

Kanpotik harri hotz eta zorrotzeko, barruan zurezko sukalde bero bihurtzen da Arantzazuko eliza, erromesak bere baitan hartzeko:

*Ohol epela da nagusi
sapaiz, lurzoruz, absidez,
ohol epela da nagusi;*

*eta margoen mandatu
erlaxagarria airez.*

*Gotor ta arantzatsu,
Arantzazuk barru
abegizkoa du...*

Amaren irudia xume eta irribarretsu ikusten duen bezala, hala ikusten du xume eta apal Gandiagak Arantzazura doan erromes-jende euskalduna, mendeetan barna eta bere garian.

Gandiagak ez du irudikatzen Arantzazuren lehena, ez horren oraina ikusten, jendea bertan ibilian eta santutegia herriari begira jarrita ez baldin bada. Arantzazu bada “bakarleku” ere, baina ez bazter mortua delako bertan biziezinekoa –tradizio historiko zaharrak deskribatu izan duenez–, bakardadeaz gozatzeko ere leku eta paraje egokia delako baizik.

Denetariko herri-jendea ikusten du Gandiagak Arantzazuko santutegian eta inguruko lur eta mendietan, bertan bizi izan ziren eta beren aztarnak utzi zituzten historiaurreko jendeengandik hasita: lur-langintzan ari diren baserritarrak nahiz mendian diharduten artzainak, Santutegian bizi diren fraideak eta seminarioko mutikoak, inguruko mendiez gozaten duten mendizaleak, Arantzazuko arteaz eta atsedenez asetzen diren bisitariak edo udatiarrak, eta bereziki santutegira Andre Maria bisitatu eta berari otoitz egitera igotzen diren erromesak. Horiena da nagusienik Gandiagarentzat Arantzazuren historia laua, eta ez pertsonaia ospetsuen inguruan kontaturiko historia heroikoa. Horientzako da bereziki, paraje zoragarri Arantzazuko lurraldea eta espazio atsegin Santutegiko ingurune osoa. Beraiek biziarazi dute etenik gabe Arantzazuko “bazter mortua”.⁶

...Bereziki erromesek ekarri diote bizitza Arantzazuri, eta baita bertan erregintzat daukaten Andre Mariaren irudiari ere. Horien otoitz eta abestiek berotzen eta biziberritzen dute Andre Mariaren harrizko irudia bera; beraiek eman diote Arantzazuko Andre Mariaren harrizko irudiari leuntasuna eta bizitza. “Hil ziran erromesak / –otoitz eta abesti–, / ia bizitza emon / eutsien zure harri / landu lakarrari. // Ordutik ez zara ia

---

⁶ “Odol eta neke arteko Euskalerra batetan tokatu zaigu bizitzea. (...) Gauza handiak egiten omen dituztenak ez dira nire jendea, nire herria. Gure existentzia txiroa da, malkardi, paraje pobreaken deskribizioa”, dio bere “azken” libururako idatzitako sarreretakoa (Adio, 131. or.).

/ irudi harrizko. / Ordutik zerbait dozu / –bizitza dalako / zerbait– bizi-
tzazko”.

Bertarutzen diren euskaldun erromes xume eta “bajuekin” sintoni-
zaten du bereziki Gandiagak. Hunkigarria da bere idatzien artean
eskuz eta makinaz idatzita utzi zigun ondorengo testu hau: “Eliza-
osteratxoa egin ondoren eta inguruak begiratu, edozein baztertxo auke-
ratu du jende horrek bere bazkari-legetxoa egiteko, eta han daude,
hizketan baino isilik, jaki-pardeltxoaren inguruan, isilik eta jaten, noiz-
behinka zerbait diotela, euskaraz isilik hiz egin behar balitza bezala.
Kolpean ezagutzen dut usuario zaharreko euskaldun taldea. Erdaldun
jendea, edota erdaraz ari dena, altu-altuka mintzatzen da, solteago mu-
gitzen da, abarrots handiagoz da nabarmentzen. Ez du beldurrik, segu-
ru sentitzen da, inguruaren jabe da. Beldurra holako kokildurak lotzen
du euskalduna, oso seguru sentituko ez balitza bezala ageri da, paraje
arrotzean aurkituko balitza bezala. Gizaldietako menpetasuna, agian
mendeetakoa, nabari zaio, setiatutako ehizi ikaratu adina ez bada ere,
abere bildu eta uzkurra dirudi gizajoak. Euskaldun hutsa izateak halako
bajutasun lotsagarria balu bezala. Jende horren humiltasunak irabazi
nau ni, jende hau zait nagusitu sentipenaren sustraietaraino” (GanArtx:
OAR, III. Gorputza-E, 15-17 or.).

Bestalde, antzinako erromesei buruz Gandiagak duen irudia oso
ezberdina da J. A. Lizarralde eta haren ondoren Salvatore Mitxelenak
ematen diguten deskripzio dramatikoaren aldean. Kate astunak arras-
taka daramatzatela, belauniko igotzen: horrela ikusten dituzte erromes
haiek. Gandiagak, ordea, penitentzi espiritua bai, baina inolako jarrera
dolorista eta oinaze-zaletasunik ez du ikusten erromes haiengan (ik.
Adio, 47-48 or.): oinutsik bazuk, errosario errezatuz igo daitezke
horiek, baina beren artean kontu-kontari ere bai. “Apatxaldiak” ere
egiten dituzte bidean, eta bidaia alaitzeko alboka-jotzaileak izan ohi
dituzte. Jai giroko erromeria eta jaierezko erromesaldia ez daude bata
bestearen kontra Gandiagaren ikuspegian.⁷

---

⁷ Salbatote Mitxelenarentzat Arantzazuko mendia Jesu Kristoren eta erromesen Gol-
gota edo San Frantzisko Asiskoaren La Verna da, non erromesak bere sakrifizio
eta hildurarik gogorrenekin egiten baitu bat Jesu Kristorekin edo San Frantzis-
korekin. Horrelako tradizioari amore emanez, oihartzunen bat ageri bada ere inoiz
Gandiagaren olerkigintzan –“Arantzartean Andra Mari, / arantzan gora jaikia! /
Kristinaua eta fraidea batez be, / hildura-mortifikazino-arantzartean bizi dira”–,

Euskaldun erromes xume eta “bajuok”, berriz, Euskal Herriaren, euskaldunen herri sufrituaren ordezkari dira nolabait, eta horren sinbolo bihurtua dute Arantzazu, berau horrekin eta horiekin identifikatzeraino (ik. AranLitArtx; GAN-OAR, 32-019; *Adio*, 63-64 or.). Hona bertako bi testu adierazgarrietako:

“Arantzazu, ardatz eragile bat izan da Euskal Herrian. Euskal Herriaren barruz barru aritu den ardatza, Arantzazuri buruzko erromantze bilduma bera bakarrik ere nahikoa da diodana egiaztatzeko. Jende euskaldunak eragin dio Arantzazuri, jende euskalduna izan bai da gehienik Arantzazura hurbildu dena. Jende euskaldun horri bere hizkuntzan erantzun behar izan dio Arantzazuko fraideak. Entzun eta erantzun. Euskaldun jende horren berri sakona izan du Arantzazuko fraideak. Jende horren izaera ezagutu du, jende horren nahi, bizimodu, aiurri, ezin eta pobretasun sakona ezagutu du, eta jende horrentzat bizitzera beharturik aurkitu da historiako trantze bakoitzean zehar. Jende horren hizkuntza hain apalarekiko izan duen arreta bera, ez da izan makala”.

Azken hori hala bide da, Gandiagaren beraren “Korupeko salmoe-tako” protestak gorabehera. Bestalde,

“Nor bakoitzaren sentsibilitate, gusto eta joeraz kanpo, eta euskal landuz etxe hontan etorri den gizaldiz gizaldiko zaletasun-abiaduraz gainetik, Arantzazura hurbildu den jendea izan da, hemengo euskalzaletasunari eten gabe eragin diona. Neri behintzat jende hori zait benetan eragile izan”.

III. “ARANTZAZU BERRIAREN” INTERPRETEA

Gandiagak ez du berak asmatu Arantzazu hori; halakoxea da ingurunea, halakoxea Andre Mariaren irudia, eta halakoxea artistek sortu duten obra: berak ikusi eta miretsi, bizi eta irakurri egin digu hori dena, bere irakurleoi ere ikusten laguntzeko.

*Ikusten duzu herriko igerleak dioen alegia,
harrizko letra beltzez harrian idatzia.
Zer irakurtzen duzu horma handi horretan?
Zeuretzat idatzi du, zeuri zaizu mintzo,*

---

bestelakoa da haren espiritua; Arantzazuko erromesak badu nahikoa neke eta oinaze bere bizitzan, Arantzazura eramateko, gainerakoen bila ibili gabe.

*zeuri dagokizu profezia hori.
Sinets egidazu: hor duzu gertatu dena
eta gertatuko denaren ezaugarria.
Ez dago letra bat alferrik: Amak
zutik behar zuen, Semeak zerraldo,
apostoluak halaxe,
eta halaxe hutsuneak eta halakoxe”.*

(HGB-2, 157. or.)

1971koa da olerki hau, hemen jasotakoa baino askoz luzeagoa; bertan eskaintzen digu Gandiagak Arantzazuko elizaren frisoaren irakurketa “autorizatua” –Oteizak bere Arantzazuko obraren interprete aldarrikatu zuen Gandiaga–: Eskultore profetak harrian “idatzitako” profezia irakurri digu poeta idazleak. “Kalbarioko profezia” omen du idatzi eskultoreak bertan; baina ez da heriotzaren kantua, bizitzarena baino: itxaropenaren profezia da, eta ez etsipenarena: Andre Maria eta apostoluak, denak zutik; bakarra, hildakoa, dago etzana, “baina altu, / hegadan bezala”. Heriotzaren beldur den herriarentzat idatzia du eskultoreak Kalbarioko profezia, bizi berriaren itxaropenarena.

Oteizak limurtuta, haren jarraitzaile bihurtzen da Gandiaga. “Hontan, Oteitza agertu zitzaigun Arantzazun profeta aztertzaile aspergarri...”. Eta hona nola kontatzen digun harekin izan zituen lehen topaketa eta ondorengo tirabirak: “Ordurako elkar ezagutzen genuen Arantzazun egin zuen lehenengo egonaldi hartatik, eta idazten jarraitzen al nuen galdetu zidan. Ezetz. Beste eginkizun batzuk nituela, eguneko eskola-ordu asko, larunbat eta igande apaiz eginkizunetan ematen nituela, eta hola; eta ezetz, idatzi ez nuela idazten, inoiz edo behin paper-saskirako ez bazen. Hark ez zidan ez arrazoirik ez aitzakiarik entzun nahi: idatzi egin behar nuela! Nik ez nion konprenitzen zergatik eta zertarako idatzi behar nuen. Gainera, ni idazteari planto eginda nengoen, eta nik ezetz. Egunetakoa izan genuen tirabira. Gizona itzelean erakargarri zitzaidan, bestalde. Hura ez zen zoro hutsa eta astiunetan itzuli egiten nintzaion, ez nuen galdu nahi harekiko harremana, distira-iturri bat zen; ikuspegi liluragarriak zituen, hura bazen zerbait berria eta biziki interesgarria zekarkigun eskaiolaz mantxaturiko profeta bat ere”.⁸ Hortxe lotu zen bien arteko adiskidetasunezko harremana, heriotzaraino iraun zuena.

---

⁸ “Nere obraz”, in: *Hegats*, 4, 1991, 213-214 or.

Hil baino egun batzuk lehenago bidalitako gutunean berriro agertu zion bere adiskidetasua, beraren gidaritza aitortzearekin batera, Arantzazu berria bideratzen: “Tú has sido un instrumento providencial en Arantzazu. Tú has influido en el resto de los artistas que han obrado en este lugar, sobre todo en Sainz de Oiza quien jamás escondió tu magisterio y dirección”. Jainkoak bidalitako artista profeta, beraz, Oteiza, Arantzazu berria harrian irudikatzeko. Eta haren interprete, Gandiaga... Baina, Oteizaren obraren interprete baino gehiago izan zen Gandiaga: “Arantzazu berriaren” sortzaileetako izan zen, Oteiza eta beste artistekin batera, bere olerkigintzaren bidez (Ik. ADK-I, 78-79 or.).⁹ Eskultorearen eta poetaren, bien arteko lankidetzeta eta sintonia –nolabaiteko sinbiosia– dago gaurko Arantzazuren ikuskeraren oinarrian.

“Arantzazu berriak”, Andre Mariaren irudia bere harrizko naturaltasunera ekartzearekin batera, izadia integratu du santutegiko espiritualitatean. Eliza berria bertako ingurune naturalaren erdian –altzoan, habian– dago kokatuta: bertako harkaitzetik gora eraikita, fededunen bilduleku eta otoizleku, Andre Mariaren irudiaren babesean; horren irudi txikia, basilika-sukaldera sartzen direnen argizko begiragune bihurtu da, abside “kosmikoaren” erdigunean jarritako izarra irudi. Nolabaiteko naturalismo gizatiar-kosmikoa dario Arantzazu berriari, erresistentzi espiritualitateari lotua.

Salvatore Mitxelena ezagutu izan dute Arantzazuren tradizioaren interprete apartekotzat, beraren *Ama-emeak Arantzazuko kondairan* eta *Arantzazu*. *Euskal poema* liburuen bitartez bereziki. Honetara idatzi zuen L. Villasantek: “... le han consagrado [bi liburuek] como el intérprete más calificado del sentido espiritual de la historia de Arantzazu”.¹⁰

Gandiaga bera Mitxelenaren miresle izan zen. Haren *Idazlan guztiak* edizioaren aurkezpenean haren obrari buruzko hitzaldia egin zuen –

---

⁹ “Arantzazu berria”: seguruenik ez Oteizak eta ez Gandiagak asmatu dute izena. Baina horrela ikusi eta adierazi dute XX. mendearen azken berrogeita hamar urteetan bertan gorpuzturiko mugimendu artistiko, literario, kultural eta espirituala: basilika berriarekin eta bestelako eraikuntza eta urbanizazio-obren bidez irekitako espazio eta “topagune” berrituarekin batera eratua. Fenomenoaren irakurle eta kantatzaileetako batek, Mariano Errastik, izen horixe eman zion zuzenean bere bidaia- (erromes-?) liburuari: *Arantzazu berria, bidean gora* (2008).

¹⁰ “Dos conferencias sobre la nueva basílica de Arantzazu” (*Arantzazu*, XXXIV, 1954, 353 zenb., 253. or.).

argitaratu gabe geratu bazen ere, horren eskema daukagu bertasio esberdinetan beraren artxiboan—. Arantzazuren tradizio historiko eta literarioaren inteprete aparta da Mitxelena, Gandiagaren iritziz; baina, aldi berean, “denbora berri baten sortzaile garai ilun hartan”. Honakoak seinalatzen ditu berak: erabili zituen gaiak –Arantzazu eta Euskal Herria, historia berean lotuta–, haren herri-euskara eta -literatur formak, bertsolariengan eta erromantzeetan inspiratuak, etab. Ezaugarri horiek eta haren kidetasuna herri sufrituarekin, bere egin zituen Gandiagak, baina oso bere erara landuz eta agertuz. Dena dela, uzkur ibili zen gure poeta bere eta Mitxelenaren olerkigintzaren arteko alderaketak egitean.

Bada Gandiagaren artxiboan beste hitzaldi baten zirriborroa, “Beharbada hizlarien artean”, hasten dena, eta Mitxelenaren bi obren irakurketa eskaintzen duena, haren Arantzazu nolakoa zen agertuz. Besteak beste, eta *Kondairako* testu bat aipatuz, Arantzazuri buruzko haren ikuspegi “historizista” nabarmendu zuen: “Zer da Arantzazu, zer esan nai du, gaurko munduan? Ori galdetzen dutenentzat, kondairak argi ta garbi darantzu ta biziro darakus gaurregun ere...” (*Ama-semeak...*, 249. or.). Historian dago, beraz, gaurko Arantzazu, Mitxelenarentzat.

Gandiagak, berriz, ez zuen maite historia, Joxe Azurmendik idatzia duenez. Eta badira euskal literaturaren kritikariak, Arantzazuko XX. mendeko bi euskal poeta handien kidetasunarekin batera, horien arteko kontrapuntuak nabarmendu dituztenak, gaietan eta estiloan ezezik, Arantzazu bera ikusteko eta kantatzeko moduan –sarrera honetan bertan punturen bat edo beste seinalatu izan dut–: Arantzazu tradizionala vs. gaurkoa, Arantzazu ideala vs. konkretua, pertsonaia historikoen Arantzazu vs. herri xumearena. Ikuspuntu teologiko-espiritual bi ere nabari ahal ditugu: Arantzazu Kalbario-mendia vs Arantzazu Pizkunde-lurra.¹¹

Tradizioko historiografia eta espiritualitate mirari-zaleak markaturiko Arantzazu idealista gaudituz, eta Mitxelenak “poematuriko” Arantzazu historikotik ere –eta neurri batez epikotik– aldenduta,¹² bestelako

---

¹¹ Gorago adierazi izan dut Mitxelenaren irakurketa dolorista (= oinaze-zaletasuna), Arantzazuko erromesen penitentzia gogorren eta espiritualitatearen ingurukoa; Gandiagak, berriz, Arantzazuko erromes eta jendeen bizitzako minek eta saminek hunkituta ere, beti dauka nolabaiteko bitalismoaren kontrapuntua, haien jai-giroa eta bizipoza goraiatzeko.

¹² J. M. Lekuonak seinalaturiko ezaugarri hori ondo sustraitua zegoen Arantzazuko

Arantzazu bizi eta konkretua ikusi eta ikusarazi digu, beraz, Gandiagak: bertako lurpean eta mendi-bideetan “idatzitako” antzinako aztarnak irakurtzetik hasita, Arantzazu “habiako” eta inguruneko lurgainean eta espazioan bere begiz begizaturiko, eta bere belarriz entzundako, irudiak, soinuak eta koloreak, erakinak eta eraikinak, jendeak eta bizidun denak –lurzorukoak eta airekoak–, eta horien bizigrinak, biziminak eta bizipozak kontatu eta kantatu zizkigun. Joxe Azurmendi oso esplizitoa da, XX. mendearen bigarren parteko Arantzazu “berriaren” irudikera eta ikuskera berria sortu eta zabaltzen Gandiagak izan zuen eragina nabarmentzean, poetaren beraren eboluzioa ere azpimarratuz: “Garaiak aldatu egin dira. Aldatu egin dira pertsonak ere. Eta bera aldatu delako, Arantzazu ikusteko eta sentitzeko modua gu guztioi aldatu digu Gandiagak urteotan. Arantzazuko erlijiositateari jite berri argitsu bat estetiko eta errealista eman dio, arras gizatiarra, telurikoa; paisaiari eta lekuari balio sinboliko berri bat, lurra eta gizakiaren fede betidanikoa bateratuz, historia baino harago eta honago zabalik eta, ber denboran, konkretu, laneko jende xumearen unibertso, dolmenetatik Ama Birjinaren elorriraino dena bat” (Azurmendi, 2009 14. or.).¹³

IV. BILDUMA ETA ANTOLOGIA SAILKATUA

Lekuonaren esatez, “Mitxelenaren *Poema*-n epopeia bat bilbatzen zen”... “Gandiagak anti-epopeia bat utzi digu” (Lekuona 1989, 14. or.). Gandiagak ez zuen Arantzazuri buruzko ez poema handirik eta ez obra bateraturik idatzi: *Elorri*-n bertan ez dago horrelako asmorik. Arantzazun du bere bizitza; eta, bizi ahala, bertan ikusi, aditu eta sentitu izanda-

---

historiografia tradizionalen, Joan Karlos Gerraren Arantzazuko Kondaiaren amaiera honek agerian uzten duenez: “¡Arantzazu! ¡Arantzazu! zu zera Euskal-erriaren iduri bizia. Suak eta garrak beltzitutako orma tantaiaak, euren sustraiak lurraren erraieran dituztela jasotzen dira estalpe gabe, galtzapenatuak, Ama Birjiñaren inguruan. Ezin izan ezeke [*sic*, dezake?] Jauregi egokiagorik Euskal-erriko Erregiñak, zeren euskal legeak, orma oiek bezin tantaiaak, eurak bezela lurraren erraieran sustrai artzen dutenak, dauden eurak bezela galtzapenatuak, Gaztelako su madarikatu batek erre dituzala.” (*Ama Birjiña Arantzazu-koaren kondaira*, Donostia, 1890, 33. or.).

¹³ Aurrerago honetara dio Azurmendik berak: “Gandiagak Arantzazu, h. d., erromesaren arima, esperantza, Ama Birjina modu berri batean ikusten irakatsi dio Euskal Herriari, Arantzazuri berari” (Azurmendi 2009, 45. or.).

koak bihurtzen ditu olerki, labur nahiz luzeago. “Arantzazu dut kantagai” ez zuen inolako obraren titulu eta ez bere idazlanerako inolako proiektu edo programa, seguruenik ezta inolako eslogan edo goiburu ere.

Gorago esanda geratu denez, sakabanatuta daude Gandiagaren idatzien, argitaratuen eta argitaragaben artean Arantzazu kantatzen duten testu eta olerkiak. Editore honen plana eta lana izan da horrelakoak biltzea, eta bilduma modukoa eratzea. Bilduma da, baina ez erabatekoa; antologia besterik ez, zuzenean eta nolabait modu esplizitoz Arantzazu kantatzen duten olerkiena. Era berean, editore honen burutik atera da horien bosteko sailkapena eta nolabaiteko ordena ere:

1. Andre Maria: Harria eta elorria
2. Lurra eta Lurralde
3. Jendea eta Herria (Erromesak eta Fraideak)
4. Basilika berriaren kantua
5. Hementxe bizi naiz

Bizia eta konkretua bezain ugaria da Arantzazu Gandiagaren bizitzan eta kantuan; baina lurraldeak berak eratutako “habia” horretan, historiak eta jendeak bizileku eta bisitaleku bihurturiko leku erreferentzial horretan, bertan eraiki eta sortutako espazio eta irudi ederren tartean, horra: harrizko imajina irripartsua elorri gainean; horrelaxe adierazi zion bere adiskideari ondorengo olerkitxo honetan:

Adiskide:

Bada harkaitza ta
bada elorria
Arantzazu hontan;
bada eliza bat,
bada komentu bat,
bada frantziskotar
anaidi bat ere
Arantzazu hontan.
Baina, batez ere,
bada, irribar xaloz,
Andre Mariaren
irudi gozo ta
Erdi Aroko bat,

Arantzazu harkaitz
eta elorritzko
zoragarri hontan.

V. OLERKIEN TITULUAK ETA DATAK

Liburu honetan titulu-modukoren batekin doaz olerkiak. Gandiagak berak gutxitan eman zien titulurik bere olerkiei; batzuetan bai, ordea; adibidez Eusko Ikaskuntzak Jorje Oteizari Manuel Lekuona saria eman zionean poema luzea irakurri zuen berak, “Oteitza Arantzazun” titulu orokorraren pean; hori osatzeko bateratu zituen olerki bakoitzari bere titulua ipini zion. Horrelakoetan, edota beste nonbait titulu eta guzti argitaraturikoetan, horixe aukeratu dut. Beste batzuetan olerkiaren lehen lerroko hitzak edo leloa baliatu ditut titulutzat; hainbatetan asma-tu egin dut titulua, olerkiaren gaia kontuan izanik: horrelakoetan kakoen artean idatzi dut.

Autoreak idatzi edota lehenbizikoz argitaratu zueneko data ematen saiatu naiz olerki bakoitzari. Inoiz autoreak berak eman zigun data zehatza azpian; hori ezean, batzuetan atera ahal da olerkiaren idazte-urte jakina bertan darabilen gaitik edo bestelako daturen batetik. Gehien-gehienetan, ordea, olerkiaren jatorritzko testua zein bilduma edo sortetan dagoen, horren data esleitu izan diot olerkiari; sorta eta bildumon datazio-kalkulua egina daukat Gandiagaren literatur ondarearen edizio kritikoan; gehienetan ez da urte jakin bat izaten horrelakoetan, zenbait urteren tartea baizik. Adibidez 1962an argitaratuko *Elorri* (ELR) liburuaren oinarrian dagoen ELRL bilduma daktilografiatu handiko olerkiak 1951-1956 urteetan idatziak direla ondorioztatu dut, eta bilduma bera 1955-1956 urteetan eratua. Horko askotxo 1962ko liburuan argitaratu zituen: horrelakoei “1956-1962” data-tartea esleitu diet (ELRL bildumarena eta lehen argitalpenarena kontuan hartuta). Batzuetan editoreak edo aldizkariak berehala argitaratzeko eskatu edo iradokita idatzi zituen olerkiak; batzuetan behintzat ez zituen utzi bere idazlanen artean jatorritzko testuak. Horrelakoek, eta argitaratutik bakarrik ezagutzen ditugun olerkiek lehen argitaraldiko data zehatza daramate, jakina.

ITURRIAK

Gandiagaren zenbait liburu

- Elorri*, Oñati: EFA (1. ed.: ELR-1, 1962); (2. ed.: ELR-2, 1989).
- Hiru gizon bakarka*, Donostia: Elkar (1. ed.: HGB-1, 1974); (2. ed.: HGB-2, 1991).
- Ahotsik behartu gabe*, Donostia: Erein, 1997 (ABG).
- Adio*, Donostia: Elkar - Arantzazu E.F., 2004. (Gandiaga hil ondoren argitaraturiko beraren olerki-liburua).
- Euskalminez*, Donostia: Elkar - Arantzazu E.F. - Labayru, 2005 (“Poema argitaragabeak” lau tomoetako bat).
- Izadiminez*, Donostia: Elkar - Arantzazu E.F. - Labayru, 2005 (“Poema argitaragabeak” lau tomoetako bat).
- Frantziskotar gorazarreak*, Oñati: Arantzazu E.F., 2012.

Gandiagaren literatur artxiboko (GanArtx) sorta eta bildumak

- GanArtx – Gandiagaren Artxiboa (Arantzazuko Literatur Artxiboan)
- 3KO – [Koaderno-3]. Gandiagaren artxiboko eskola-koadernoetako bat, non berak eskuz idatzita utzi baitzuen hainbat olerki (1978-1980).
- ABG – BITORIANO GANDIAGA, *Ahotsik behartu gabe*, Donostia: Erein, 1997.
- ABGZ – *Ahotsik behartu gabe* liburuaren jatorrizko kopia daktilografiatua (data ezberdinetako olerkiak).
- A1S – [Azkenaldiko sorta-1]. Gandiagak azken urteetan idatzitako olerki sortetako bat; bertan aurki daitezke poetaren 15 olerki, oraindik argitaratu gabe (~1993).
- A3S – [Azkenaldiko sorta-3]. Gandiagak azken urteetan idatzitako olerki sortetako bat; bertan aurki daitezke poetaren 56 olerki, gehienak argitaragabeak (1996-1997).

- AJGL – JABIER GARRIDO (zuz.), *Arantzazu*, Oñati: Arantzazu E.F., 1987. Gandiagaren lau olerki daude jasota bertan.
- AOB – “Artxiboko orri bakanak”. Gandiagaren artxiboan aurkituriko olerki-orri solteak, orain bederatzi artxibadoratan antolatuak: 1.500 bat testu, eskuz idatziak nahiz daktilografiatuak (urte ezberdinetako olerkiak).
- AZK – [Azken karpeta]. Olerki bilduma berezia, gehienbat eskuz idatzia: 100 testu inguru (1994-2000).
- BOG – Bitoriano Gandiaga, *50 olerki gandiagatar. Idatz eta Mintz aldizkariak argitaratutako antologia* (Bilbao: Labayru Ikastegia - Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa, 2001).
- DMA – *Dos Meses* aldizkaria, Arantzazuko Teologiako ikasleek 1951n sortua (euskaraz eta gaztelaniaz).
- GRP – [Frantziskotar gorazarreak]. Gandiagak idatzitako gorazarre liturgikoen bilduma osatze bidean eraturiko azken bertsioetako bat (2000).
- GRZ – [Frantziskotar gorazarreak Zurutuza]. Gandiagak idatzitako gorazarre liturgikoen bilduma: Zurutuza koordinatzailearen dokumentu digitala (1992-1999).
- EBKS – [Erromes-bidea eta Kurtzipizioa sorta]. Sei testu, eskuz idatzia: *Arantzazu* aldizkarian argitaraturikoen jatorrizkoak (1998).
- ELR – Bitoriano Gandiaga, *Elorri*, Oñati: EFA (1. ed., 1962: ELR-1; 2. ed., 1989: ELR-2).
- ELRD – Gontzal Mendibil, *Elorri loratua*, Bilbo: Keinu produkzioak, 2003. Bi CD dira: Gandiagaren 38 testu, abestuak (hainbat abeslarik), nahiz errezitatuak.
- ELRG – [Elorri Gehigarria]: Gandiagaren artxiboko olerki sorta, karpeta jarria; bertako hogeit hamar olerki izan ezik, beste denak *Elorri* liburuan argitaratuta (1956-1958).
- ELRL – “Elorriko Lorak”: Gandiagak berak paraturiko olerki bilduma handia, daktilografiatua: ~ 230 testu (1951-1956).
- EXC – *Excelsior*, Arantzazuko Teologiako ikasleen barne-aldizkaria.
- HGB-1 – Bitoriano Gandiaga, *Hiru gizon bakarka*, Bilbao: Gero, 1974 (lehen edizioa).
- HGB-2 – Bitoriano Gandiaga, *Hiru gizon bakarka*, Donostia: Elkar, 1989 (bigarren edizioa).

- HGBN – “Hiru gizon bakarka” liburuaren aurreko bertsioetako bat (1971).
- JML – [Joan Mari Lekuona]. Lekuona adiskidearentzat Gandiagak presaturiko olerki sorta: 15 (inprimaketa digitala, 1998).
- L2G – [Liburuko Gandiaga-2]. Gandiagak Arantzazuko seminarioan kantaturiko bertso sorten 2. bilduma, D. Arrutik eratu eta multikiopiatua (1980-1981; arg.: 1981).
- L3G – [Liburuko Gandiaga-3]. Gandiagak Arantzazuko seminarioan kantaturiko bertso sorten 3. bilduma, D. Arrutik eratu eta multikiopiatua (1982-1985; arg.: 1986).
- LXK – “Lelo Xamurrak”: Gandiagaren artxiboko olerki sorta: 86 orri, 47 olerki (1956-1961).
- MRN – [Marian Lizarralderen paperak]. Gandiagaren olerki eta testuak, Oñatiko haren adiskidearen eskutatik jasoak: 14 (1986-...).
- MTS – [Mertxe-Txomin Sorta]. Bi adiskide arkeologoei eskainitako testu sorta: 7 olerki eta prosazko testu bi (1988-2001).
- SDA – *Seminario al descubierto* (Arantzazuko seminarioko literatur barne-aldizkaria), Gandiagaren beraren zuzendaritza pean.
- ZKA – [Zortzi kapituluak]. Gandiagaren artxiboko karpeta, berak eratu, eta bera hil ondoren *Adio* tituluarekin argitaratua (Urte ezberdinetako testuak, 1978-...).

Zenbait aldizkariren sigla izenak

Arantzazu – ARAN

Dos Meses – DMA

Excelsior – EXC

Revista Internacional de Estudios Vascos – RIEV

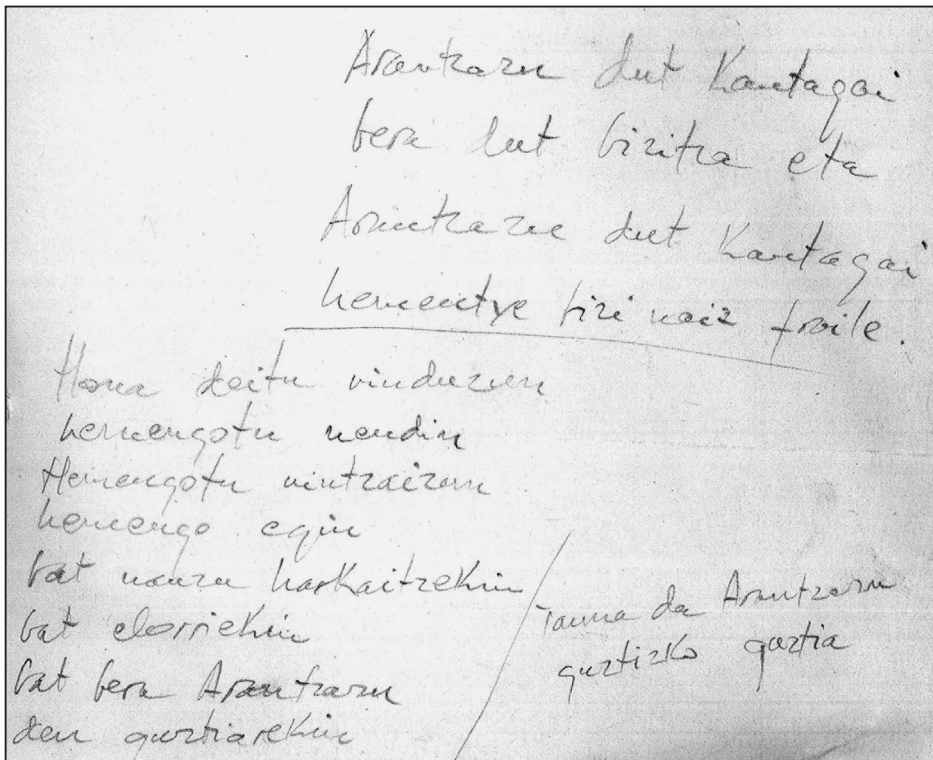
Seminario al descubierto – SDA

BIBLIOGRAFIA

- AGIRREBALTZATEGI, PAULO (2010), “Bitoriano Gandiaga. Frantziskotar eta euskal poeta”, in: *Cantabria Franciscana*, LXI, 178. zenb. (Azaroa), 111-126 or.
- (2011), “Bitoriano Gandiagaren espiritualitate eta inspirazio frantziskotarrak. Ttirritaren parabola”, in: Kepa Korta eta Jesus Mari Larrazabal [argitaratzaileak], *Gogoz, hitzez eta egitez. Pello Huiziri eskainitako lanak*, EHU, 13-77 or.
- AKESOLO, LINO “Basabi” (1963), “Elorri”, in: *Olerti*, 1963, 3/4, 142-144 or.
- AZURMENDI, JOXE (1991), “Epilogo. Gandiagaren beraren barrutik egina adiskideari”, in: Bitoriano Gandiaga, *Hiru gizon bakarka* (2. ed.), Donostia: Elkar, 185-214 or.
- (2009), *Azken egunak Gandiagarekin. Adiskidearen heriotzaren aurrean bakarriketak*, Donostia: Elkar
- GARCÍA TRUJILLO, SEBASTIÁN (2007), *Herri maitea Herri dorpea*, Bilbo: Euskaltzaindia - Bilbo Bizkaia Kutxa.
- ITURBIDE, AMAIA (2001), “Litografías de un hombre surgido de la tierra”, in: Bitoriano Gandiaga Artetxe, *Bizitza Itxaropen delako* [Gaur egungo euskal poesia, 20], Euskal Herriko Unibertsitatea, 247-266 or.
- LEKUONA, JOAN MARI (1989), “Elorri”, in: Bitoriano Gandiaga, *Elorri* (2. ed.), Oñati: Arantzazu Frantziskotar Argitaletxea, 7-24 or.
- MENDIBIL, GONTZAL (2001), “Arantzazu eta Bitoriano Gandiaga”, in: *Euskaldunen Egunkaria* (2001-08-17), 3. or.
- MIELGO MERINO, ROBERTO (2002), “Bitoriano Gandiaga o la intensidad del silencio”, in: *Zurgai*, septiembre 2002, 106-109 or.
- MITXELENA, LUIS (1962), “Elorri”, in: *Egan*, 1962, 1-2, 88-89 or.
- SARRIUGARTE, IÑAKI (1998), “Oi edertasunaren eder eta apala”, in: *Mendebaldeko Euskeraren ekarria*, Bilbo: Mendebalde Kultur Alkartea, 11-26 or.
- (2001), “Musika Hamabostaldian poetaren etxean”, in: *Deia* (2001-08-18), 20. or.
- VILLASANTE, LUIS (1962), “Ataria”, in: Bitoriano Gandiaga, *Elorri* (1. ed.), Oñati: Editorial Franciscana Arantzazu, 9-19 or.

- ZABALA, PELLO (1997), “Bitoriano Arantzazuko basoan”, in: *Argia* (1997-11-30) 26. or.
- (2001), “Naturatik Aitarengana” in: *Arantzazu*, 815. zenb., 2001, 22-23 or.
- ZABALA, JUAN LUIS (2001), “Orbelaungo zuhaitz Arantzazun errotua”, in: *Euskaldunon Egunkaria* (2001-05-31), 43 or.
- (2003), “Bitoriano Gandiaga Arantzazun Frantziskotar”, in: *Arantzazu. Ikerlan eta saiakera XX. mendeko historiaz* (Zuz.: Joseba Intxausti), Oñati: EFA Arantzazu, 505-515 or.
- ZABALETA, PELLO M. (1964), Elorri (Egillearekin izketan). *Jakin*, 16 (1964-maiatza), 69-72 or.
- ZENBAIT (2001), *Bitoriano Gandiaga eta Mendata*, Mendatako Udala.
- ZURUTUZA, JOSE LUIS “Arendui” (1990), “Gandiagarekin: Elorri”, in: *Arantzazu*, LXVII, 691. zenb., 20-21 or.
- (2001), “Frantziskotar olerkaria”, in: *Arantzazu*, LXXXI, 819. zenb., 4-5 or.

ARANTZAZU DUT KANTAGAI

GanArtx – AZK karpeta, 1. or.
(Ik. *Euskaldunon Egunkaria*, 2001-02-22, 43. or.)

ARANTZAZU DUT KANTAGAI
bera dut bizitza
eta Arantzazu dut kantagai
hementxe bizi naiz fraide.

Hona deitu ninduzun
hemengotu nendin
hemengotu nintzaizun
hemengo egin.
Bat nauzu harkaitzekin,
bat elorriekin,
bat bera Arantzazu
den guztiarekin.

Jauna da Arantzazun¹⁴
guztizko guztia.

[Heriotzarekin biok besoz beso
heriotzarekin nabil egunero
elkarrekin etsi genuenez gero.]

(1992-2000)

---

¹⁴ Egunkarian argitaraturiko testuan bi lerrook kenduta daude, eta ondorengo hiru lerroak erantsi zituzten; hortik jaso zuen BOG liburuxkak ere; baina beste olerki-txo baten lehen ahapaldia da hori, izan, jatorriz (AZK, 35.or.). Gaiari begiratu, jatorrizko testuko bi lerroak egokiago datozkio olerkiari, erantsitako hiru horiek baino. Dena dela, jatorrizko eskuzko testu horretan ere ez dago argi, egia esan, bi lerro horiek nola kokatu behar diren olerkiaren barruan.

ELORRI: POEMATXUAK

Elorri-2, 25. or.
(ik. ELRL, 0I. or.)

ELORRI: POEMATXUAK.¹⁵
Elorri eder-tankeraz
Eder-na^hiezeko poematuak.
Ahots,
ahots apal, ahots bakun.
Arantzazuk nigan sortu dituan
dar-dar eta barru-ikaraen hots.

(1955-1962)

---

¹⁵ *Elorri* liburuaren buruan sartu zuen Gandiagak olerkitxo hau. Honen aldaera modukoa da ELRL bilduman (0I. or.) datorrena; *Elorriko lorak* izeneko olerki bildumaren asmoa agertzen du bertan Gandiagak; gero, horko olerkietako asko eta bestelako hainbat argitaratzean, *Elorri* titulua emango zion liburuari. Hona ELRL-ko aldaera, bertako eskuzko aldaketa eta guzti:

“ELORRIKO LORAK: Poematuak dira:
ARANTZAZUKO etxe santu ta inguruaz diarduten poematuak.
Elorriko lorearen eder tankeraz eder-naiezeko poematuak.
Poematuok abots, abots apal, abots bakun.
ARANTZAZUK nigan sortu dituan ots.”

ARANTZAZU

Edorta Kortadi, *Arantzazu tradición y vanguardia*,
Gipuzkoako Foru Aldundia, 1993, 71. or.

ARANTZAZU

Harkaitz eta harkaitzarte handiak,
elorrondo zahar bat eta aspaldiko Andre Maria harrizkoa,
frantziskotar fraide talde maratz bat
eta denetariko aleunka erromes maitagarri.

ARANTZAZU

Eliza nasai moderno ongi orekatu bat,
artista handien lan plastiko ikusgarriak,
tarte, gune naharo isiltasun zabaleko gardenak
eta transzendentzi giro eragingarria.

ARANTZAZU

Elizkizun gogoz eta patxadaz eginak,
aitortza eta gogoeta ordu nare astitsuak,
erromesentzat bizi den komunitate otoizlaria
eta herri iorantsu bat historia luzean gora.

1993

[HARKAITZ ETA ELORRI]

GanArtx – AOB bilduma, “Arantzazu” (argg.)

ADISKIDE:

Bada harkaitza ta
bada elorria
Arantzazu hontan;
bada eliza bat,
bada komentu bat,
bada frantziskotar
anaidi bat ere
Arantzazu hontan.
Baina, batez ere,
bada, irribar xaloz,
Andre Mariaren
irudi gozo ta
Erdi Aroko bat,
Arantzazu harkaitz
eta elorrizko
zoragarri hontan.
Erromes askoren
begirada eta
eskari ustetsu
askoz, piskanaka
leunki leundu eta
bigunki bigundutako [sic]
Andre Mariaren
harrizko iruditxo
zoragarri bat bada, [sic]¹⁶
Arantzazu harkaitz
eta elorrizko
maitagarri hontan.

---

¹⁶ Sei silabako neurri bizian ‘[sic]’ markatutako biek hausten dute erritmoa.

ARANTZAZU. FLASH LABUR BAT¹⁷

Elorri-2, 87. zenb., 138. or.

ZERUAN, IZARRA,
gailen ta bakarra,
harkaitzean dorre
luze ta lakarra,
eta Udaberri goiz,
ta Arantzazu alai
eta uren marmarra...

T'elorriak zuri
ta airez loreen usai
argi ta txikarra.
Ta, ikuspen bat legez,
ona ta ukikorra,
harriz eginkako
Andra Mari zaharra.

1959-1962

---

¹⁷ Besteak beste, RIEV aldizkariak argitaratu zuen olerki hau (XLI, 1996, 1. zenb., 258. or.); hortik hartu dut titulua.

ANDRE MARIA

HARRIA ETA ELORRIA

«Orduan Ama Birjina trapu artean jantzita zegoen, burua bakarririk agerian eta koroetzar zilarrezko batekin hura ere. Asko goresten zen argi eta zilar artean eta mantu handi eta perlaz jantzitakoen barruan ikusten genuen Arantzazuko Andre Mariaren irudia. Batzuk zerbait bizia edo zeruzkoa edo ikusi bide zuten, beren hitzen bidez adierazten zutenez. Nik ostegunetan –bazterren garbiketa egin behar genuen egunetan– Ama Birjinaren kamarinera osteratxoa egiten nuen, ahalik eta gertuenetik ikusteko. Hainbeste zapi artean ageri zen apurra, amaren eta semearen musu eta eskutxoak ziren, eta politikak ziren arren, nik harrizko ikusten nituen eta hala kantatu, norbaitzuen aprobazio handiagorik gabe, jakina, Andre Mari hura harrizko zela behin eta berriz errepikatuz: “Hemen..., Ama Birjinaren oin harrizkoetan” (Elorri-2, 137. or.); “Harriz egindako Andra Mari zaharra” (138. or.); “...Zure harri landu lakarrari” (143. or.); “Harrizkoa zara, irribarrezko harri triste eta hotzezkoa” (162. or.); “...farre dagizun harri hotzezko tristura” (162. or.). Gaur gezurra badirudi ere, batzuentzat eskandalosoa zen hori orduan. Nolanahi ere, nahikoa berria.» (Hegats, 1991, 4. zenb., 207-217 or.).

GOTOR TA ARANTZATSU

GanArtx – AOB bilduma, “Arantzazu” (argg.)

GOTOR TA ARANTZATSU,
Arantzazuk barru
abegizkoa du.

Elorri txertatu:
Arantzazuk fruitu
Andre Maria du.

Irudi_irribartsu
zahar maite baten
xera da Arantzazu.

[HARRI EGIN ZARA]

GanArtx – ELRG sorta, 6/b or. (argg.)

EGITAN, IRUDI ZARA
asmotan, egia;
geure irudi zarean
harrizko irudia.
Zeugan aurkitu dogu
geure antzeko lagun
samin ta pozduna.
Lurraren arreba dan
harri egin zara.

1955-1958

HARRIZKOA ZARA

Elorri-2, 106. zenb., 162. or.
(Ik. ELRG, 5:2 or.; *Arantzazu F.E.*, Oñati, 1987, 77 or.)

HARRIZKOA ZARA.
Iribarrezko harri
triste t'otzekoa.

Elorrian zagoz.
Iribarrezko triste
irribarrezkoa.

1958-1962

=====

*Eres de piedra.
De triste y fría
piedra que sonrío.*

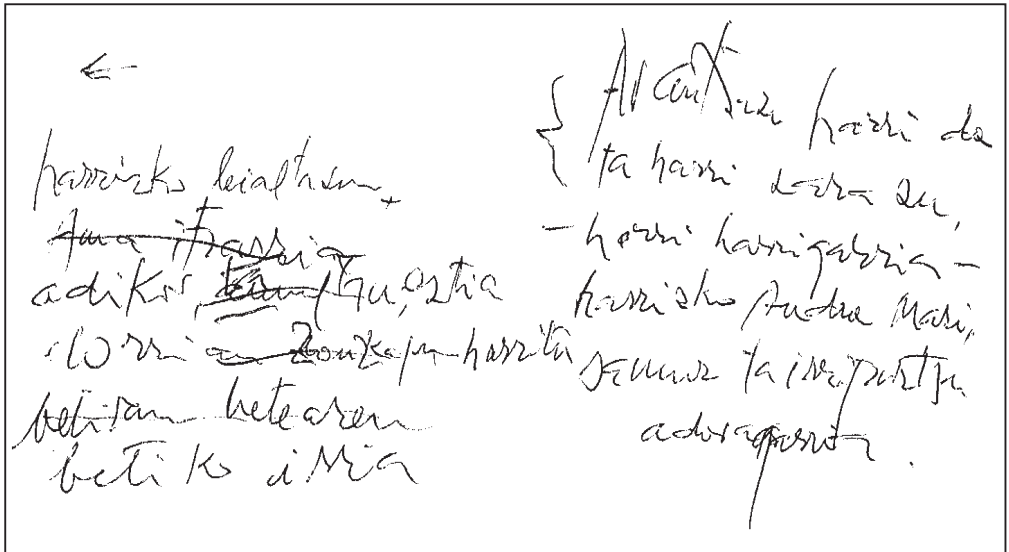
*Estás en el espino.
Toda de sonrisa triste
sonriente.*

(Autorearen itzulpena)

ARANTZAZU HARRI DA

GanArtx – AOB bilduna: “Arantzazu” (argg.)

ARANTZAZU HARRI DA
ta harri zara zu
–harri harrigarria–,
harrizko Andra Mari,
samur eta irribartsu
adoragarria,
harrizko leialtasun,
adikor, eztia,
elorri harritu,
betiko irria.

[IRUDI BIZITZAZKO]

Elorri-2. 91. zenb., 143. or.
(Ik. ELRG, 6:2 or.)

HIL ZIRAN ERROMESAK,
–otoitz eta abesti–,
ia bizitza emon
eutsien zure harri
landu lakarrari.
Ordutik ez zara ia
irudi harrizko.
Ordutik zerbait dozu
–bizitza dalako
zerbait–, bizitzazko.

1958-1962

ARANTZA GANEAN (1)

Elorri-2, 95. zenb., 145. or.

ARANTZA GANEAN
jarri zindun norbaitek.
Jarri gura zeinkedaz
pago gizenean.

Pago gizenean...
Orririk inoiz jausten
ez jakon pago ezin,
garbi ta gaztean.

1959-1962

ARANTZA GANEAN (2)

Elorri-2, 90. zenb., 142. or.

ARANTZA GANEAN
aurkitu zindudan.
Zure irribarrea,
nahigabez legoken
andra batena zan.
Erruki nintxatzun.
Negar egin neban.

Azkarrak, alboan,
berderik zeunkazan.
Minaren odolik
egunak ez zeukan.
Baina ni ez nintzan
sor ta gor gelditu:
negar egin neban.

1959-1962

[AIREZKO LORA]

Elorri-2, 99. zenb., 150. or.

HARRIZKOA ZARA, BAINA
zure harrian bada
–elorriondoan,
airezko lora bat lez–
hegari dagoan
parirri zahar eder bat.

Lurrezkoak gara, baina
gure lurrean bada
–*lehengo* potingoan,
uren ondakin bat lez–,
joranez dagoan
sinismen-erlus zahar bat.

1959-1962

[ELORRI HORI GEU GARA]

GanArtx – ELRG sorta, 5bis or. (argg.)

GEUGAZ BAT EGITEARREN
elorrira jatsi zera.
Geuregaz zagoz oraintxe, Ama;
elorri hori geu gara.¹⁸

(1956-1958)

---

¹⁸ Bere hitzaldiren baterako oharren artean honako hau utzi zuen idatzita: “Elorria hartu nuen giza-bizitzaren irudi bezala. Elorrian ikusi nuen giza-bizitza bere joranez, bere problemaz, bere galdekizun larriz, bere burruka latzez, bere kezka ta minez, bere noizik behingo pozez” (GanArtx: HAE).

ELORRIAN ZU?

Elorri-2, 108. zenb., 164. or.
(Ik. ELRG, 16/b or.)

BAINA, ANDRANEA, ELORRIAN ZU,¹⁹
zeruetako diztira?
Zer zala zio eratsi zinan
arantz gogorren erdira?
Jesus kurtzera legeziki ete
zinan etorri sasira,
minen beharra gengian ikas
zeure mineri begira?

Gu poziki goaz atseginera,
grinatza jaku gogoko.
Hil-ezina dan arima laga,
gorputza bailitz behinago.
Pixua noruntz, haruntza goaz
harria baino sorrago,
sinismen-sua, geldo azpian,
hil-zori, ondo balego.

Artean uso ederren hori
elorri-buru gorritan.
Egizu, Andre, aitu daigula
bizitza zertarako dan.
Nasai-lerrea etoi bat dala,
poziki ez dala grinetan,
gure helburua goian dagola
kurtze latz baten langetan. (1958-1962)

---

¹⁹ Arantzazuko legendako “Arantzan zu?” galderaren, Errodrigo Baltategikok Andre Mariari egin omen zionekoaren, oihartzuna dirudi olerkiaren hasiera honek. Olerki hau “Ames bat itxartu da nire begiotan” olerkiaren azken atalzat dator ELRG-n. Baina hor bakarrik dator horrela. ELR-n eta ELRL-n, berriz, aparteko olerkitzat. Izatez, haren jarraipena dela dirudi.

ERROMANTZE BERRIA²⁰

Arantzazu, LXXX, 2000, 809. zenb., 5. or.

ANDRE MARIA, ELORRIA TA
kanpaitxo dulundaria,
zer hirukote agurgarria
eta zer ikuskaria!
Hiruak dira Arantzazuko
historia ta mamia.

Begi-bihotzen erakargarri
Erregina Andre Maria,
haren oinpeko apal ta xume
elorrrarantza zuria,
ta, hartan zintzilik, herdoildutako
burdin txapazko kanpaia.

Zer hiru ikur beneragarri
zentzu ta zantzuz jantzia!
Bakoitza bada Arantzazuren
mintzoa ta mintzaria:
Andre Maria, elorria ta
kanpaitxo albistaria.

(2000)

---

²⁰ Titulua *Arantzazu* aldizkarikoa da.

ELORRIKO IZAR ONAK

GanArtx – ELRL bilduma, 130. or. (argg.)

ELORRIKO IZAR ONAK
izpiak bri ta bri,
gaztain-ondoko lakatz
helduak irudi.
Oi, izarraren brintza
argizkoen argi!
Ixtera ioian gaua
goizez dabe jantzi!
Izar-pozera txori,
bildots, aume ta ardi.

Diztira soineko ta
elorri bat aulki,
Jesus hautxoarekin
Birjin Andra Mari,
iluntzeko atsegin,
elorriko lili,
euskal egubarri ta
euskal epifani,
Baltzategi mutil
artzainak ikusi.

(1955-1956)

Olerki hau “Arantzazuko goian” hasten denaren ondoren dator ELRL karpeta. Aparteko olerkitzat emanda dago bertan; baina aurrekoaren irudi bertsuak darabiltza. Bata bestearen ondoan –ondoren?– landutakoak dira seguru-erik; ala jatorriz poema bakarra ote ziren? Lehenengoan deskribatzen duen izarra Andre Mariaren sinbolotzat har daiteke; baina autoreak berak esanahi zuzenekoa –ez sinbolikoa– eman nahi izan ziola dirudi, olerkiaren buruan “Izar argiaren poema txikia” titulua jarritz gero eskuz. Elorriko izarra benetan Arantzazuko Andre Mariaren sinbolotzat hartzen duela dirudi hemengoan.

ZEUREGAN AURKITU DOT

Elorri-2, 92. zenb., 143. or.
(Ik. AJGL, 25. or.)

ZEUREGAN AURKITU DOT
neure antzinakoen
antzinako mina:
neure antzinakoen
lor eta eraman zahar
irribar egina.

(1959-1962)

=====

*En ti he hallado
el viejo dolor
de mis antepasados:
las penalidades y la pacien-
cia antigua
de mis antepasados,
hechos sonrisa.*

(Autorearen itzulpena)

[IZAR ETA ELORRI]

Elorri-2, 86. zenb., 137. or.
(Ik. ELRL, 64-65 or.)

HEMEN,
izar bat ikusten
da, baju ta gozo,
hain hemen, hain baju,
hain beti hemengo.

Hemen,
elorri *z*ahar baten,
Birjinaren irudi
betiko bat dago,
harri ta iratzarri.

Hemen,
begira zenbaten
etorri-aztarnak!
Asko dira hemen
*a*huspeztu diranak.

Hemen,
izar bajuaren
argiak emona
hurbil ikusten da
urrun dagoana.

Hemen,
ardi ta edurren
erreinu goi hontan,
zenbat argi altu,
lurretik hain bertan.

Hemen...,
Ama Birjinaren
oin harrizkoetan. (1956-1962)

...ZUK BEHAR NOZU

Elorri-2, 103. zenb., 158-159 or.
(Ik. ELRG, 4/a-b or.)

...ZUK BEHAR NOZU
zeruko zeure²¹
zorionean...
...Ta zoriona
gainezka (!)
zure arima
haundian.
...Ta zoriona
gainezka (!)
bularreko zure²²
urmael garbian.

Bular betetik
zure poza
gainezka (!)
zorionezko laban
argian,
urezko sarats haundi
negarti
zorionezko
zabal baten antzean.

Zure poza airean,
airetik behera,
ganean,
daneko euri zabal.

---

²¹ ELRG: “zeure zeruko”.

²² ELRG: “zure bularreko”.

Ta euria errekan.
Ta erreka zeurea.
Ta uren hots ederra
zeruen barnean,
daneko betean,
daneko zorion-
oihartzun batean.

Ta zuk, neure Ama,
zuk neu behar nozu
zeure dana beteko
dana gaineztutako
zeru haundiko zeure
zorionean.

(1958-1962)

AIREKO ARGIONE

Elorri-2, 93. zenb., 144. or.
(Ik. ELRG, 12:2 or.)

AIREKO ARGIONE, GELDIZ IRRI NARE,
zabaldi meian eder: apar edo esne...
nire begiok zeugan busti gura dabe,
bi ninfak ilargian gura leukeen letxe,
biloixik eta inungo zelatari gabe.

Itzi eiozuela!... Oi lauso gabeko
linuzko orein gozatsu, loriazko ur lo,
lupatzetik hain urrun, hain gorde ta jaso,
zurizko itxura zuri argi t'edurrezko,
zurizko itxura zuri ta uki ezinezko!

Hor ez dago guzurrik ez ordu larurik.
Zure beti-loreak ez dazau aldirik.
Bizi dozun argiak bazaukaz bizturik,
errainu garden malsoz ugari jantzirik,
arrastiko eguzki gozatua letxik.

Itzi eiozuela, joranei *nahi*ak lez,
—ezpan txoilon betiko hainbat irribarrez—,
murkil daizala zeugan, zoratu beharrez...
Zakioez *nahi* horren jolas, arnas, amets...
emakume eder horren zoramen goitarrez.

(1959-1962)

[ELORRIAN IZARRA]

GanArtx – ELRL bilduma, 130-132 or. (arg.)

GIZALDIEN BEGI-SARI,
goi-esker-mendi zartari,
mirari batez Ama ta Birjin,
mirari batez gar-lili,
zergaitik bainan azaldu zinan
elorrian izar hori?

Elorri abar tartetik
zure argia osorik.
Ederragoa ageri zara
arantzez inguraturik,
baina zergatik ez zendun hartu
altzo hobedun aulkirik?²³

Euskal Herriak baditu
hamaika zelai loretsu.
Malkor hau baino bardinagorik
zergaitik ez aukeratu?
Baina malkor hau bakar, zurtz izan;
malkor, bakar, zurtz, isiltsu.

Gaur dirala bost gizaldi,²⁴
Errodrigo mendiz mendi.
Haren ardiak zer eiken onik
harkaitz zakarrotan aurki?
Pizti-basuok zehar artzaina
ardien bila etorri.

---

²³ Tradizioaren arabera, elorri arantzadunaren gainean aurkitu zuen irudia artzainak Arantzazuko paraje malkarretan.

²⁴ Esteban Garibaik dioenez, 1469an –“uno más o menos”– gertatu zen Arantzazuko Andre Mariaren agertzea. Dena dela, olerki hau ez zuen 1969an idatzi, urte asko-txo lehenago baizik. “Gaur” horrek ez du data zehatzik eman nahi, gutxi gorabeherakoa baino.

Zergaitik batu zenduzan
ardiak zeure ondoan?
Mutil hareri sortazi zeuntzan
bihotz-zirrara, be/ingoan
elorri goian ikusi zindun
iluntze arre orduan!...

Harritu egin zan eta
errukiz bete mutila:
– Arantzartean zagoz, zeruko
eder-arpulu sotila?
Zorionetik etorri zara
jesarleku honen bila?

Zuk, begirakun horregaz
eta berbarik leunenaz,
– Zeru bidea (erantzun zeuntzan)
argitzera etorri naz!
Ordutik zagoz, izar izio,
garbitasun argienaz.

Elorriko poz ge/hiegi,
amets zurizko ageri,
mirari batez Ama ta Birjin,
ezti, lore ta iretargi,
zeu zara gure gora bidean
arnas, kemen eta iturri.

(1955-1956)

[EUSKAL HERRIAREN IZARRA]

GanArtx – ELRL bilduma, 142-144 or. (argg.)

ZEUGAN GOGOA NAUKAZU
neure Birjina loretsu.
Arantzazutik Euskal Herriren
izar bizia zara zu.
Gau t'egun beti distikor,
beti samur ta gozatsu,
bost gizaldiko gorabeheretan
laztan argitu doazu.

Zerua baketsu dago
lilizko izarretan lo.
Elorri baten buru bizitan
zagoz Zu argi garazko,
nire bertsoen orbel zimela
zeure brintzakaz jo ta jo.
Eiozu, arren, Euskal Herriri
hainbeste grazi urrezko.

Euskal Herri eder maite,
izarrera jagi zaite.
Mendian dozu onaro-izarra
argitasun ta gar bete.
Arantzazu da, Jaunak gura ta,
zure haunditasun bide.
Igoizu argi ta adore bila
fede, zuzentasun ta uste.

Herri bakoitzak berea.
Herri gureak geurea,
herri bakoitzak dauka zeruan
norbere izar apartea.
Euskal izarra arantzan dogu,

dana da urrezko brintzea,
dana da legun ta itxaropen-gar
dana poz ta bakea.

...Zeru-goitik izarra
elorrira jatsi,
iluntzeko poz eta
arantzen leungarri.
Urten argi hortara,
Euskal Herri eri,
horra zure izar leuna,
segail eta barri:
Jesus haurtxoarekin
Birjin Andra Mari.

(1955-1956)

EGUN BARRIKO KANTU BARRI BAT

GanArtx – ELRL bilduma, 19. or. (argg.)

EGUN BARRIKO KANTU BARRI BAT
emon daroast barruak.
Zeure pozera ernetzen dira
dinotsudazan kantuak.
Zu goian zagoz, ni hemen nabil,
zaintzen nau zure mantuak.²⁵
Birjin ederra, ederrak dira
zure mantuko bordauak.

Ez dakit inoiz zer esan eta
beti nagotzu berbetan.
Esaten hasten niaitzuzanak
ezin amaitu askotan.
Bihotza lotsa-gabetu iatan
elorriaren ge(r)izpetan.
Bihotz txolindu honek nakartzu
zoro airezko aututan.

(1955-1956)

---

²⁵ Lerro hau honetara zegoen testu daktilografiatuan: “zeuk dozuz nire ardauak”; Ontze aldera-edo, beste eratara ere idatzi zuen eskuz: “mozkortu egin nau ardauak”, “barre dagista portuak!”, “zeuk deutzazun goguak”.

BESTE KANTU BARRI BAT

GanArtx – ELRL bilduma, 23. or. (argg.)

BESTE KANTU BARRI BAT ESAN NAHI NEUKIZU,
beste kantu barri hau esan al baneizu!
Gaurko gurari hau be gatx *ahalko* dot lortu.
Kantu-asmo *behintzat* onartu egizu.

Amak ez ditu hartzen semearen berbak
azalez diran labur, baldar, zikotz, hutsak.
Haren aho motelak berbatu ezinak,
danak, ulertzen ditu amaren bihotzak.

Hauxe esan gura dautsut, Birjin bihozpera
pozarren nagoala zure iruditara,
gelgarri dala zure jantzi ta soinera,
sendoa zareala, bikain ta ederra.

Atsegin iat zu habe goian ikustea.
Zugaz, elorri *zaharra*, bitxiez jantzi da.
Atsegin iat bildotsa ta atsegin lorea.
Artzain onarena da zure tankerea.

(1955-1956)

ANDRE MARIAREN IRUDI BERRIA²⁶

Hiru gizon bakarka-2, 148-149 or.
(Ik. RIEV, XLI,1996, 1. zenb., 254. or.)

BEHE ALDEAN ZIRENAK
ikusi ondoren,
herritar barreiatuen
bila irten nintzen,
Errodrigok ardien
bila irten zuen
bidez. Banenbilen
eta, halako batean,
Errodrigok harako
ezkila entzun zuen
tokian, mailu baten
taukia entzun nuen.
Herritar bat ote zen
hurreratu nintzen
eta, Ama Birjinaren
irudi berri bat
aurkitu izan nuen.
Ez zen Erodrigok
aurkitua halakoa.
Ez zen Portaleko
Ama gazte haren
antzeko. Baizen
Kalbarioko
Ama larriaren.

---

²⁶ “Oteitza Arantzazun”, hainbat olerkiz osaturiko poema, irakurri zuen B. Gandiagak J. Oteitzaren omenezko ekitaldian, Manuel Lekuona saria eman ziotenean (1996-05-04); horren barruan sartu zuen hemengo hau ere, “Andre Mariaren irudi berria” tituluarekin.

Harrizkoa zen arren,
ez zen Errodrigoren
harrizko bertze haren
harri zuri-gorritzko
argia. Ezperen
harri beltzezko harri
handi ta beltzezko;
larriak zutik harritutako
Seme hil baten ama
harrituaren lurreko
harri baltz ta lutuzko
iluna.

(1972-1974)

Felipe Juaristik honetara itzuli zuen gaztelaniara azken parte hau, “Harrizkoa zen arren”-etik hasita (“Gandiaga y el asombro”, in: *Zurgai*, julio 2003, 80-84 or.)

Aunque fuera de piedra,
su luz no era
la de la otra piedra blanca y roja
del Rodrigo de piedra. Sino que
era la piedra grande y negra
de la piedra negra;
la oscuridad
de la piedra negra y de luto
de la tierra de la madre extrañada
del hijo muerto que la angustia asombró.

Itzultzaileak berak dioenez: “La traducción castellana en este caso no hace justicia al texto poético que se caracteriza por su gran musicalidad”.

ARANTZAZU... ARANTZAZU!...

Dos Meses, 1951, 2. zenb., 7. or.

ARANTZAZU... ARANTZAZU!...
Amets goxotan naukozu.
Amagaz amets zoro goxotan
liluratuta jar nozu.
*Amagaz amets goxo honetan
luzaro gorde nagizu.* (*bis*)

Arantzazu... Arantzazu!...
Ze ezkutuki daukozu?
Neure Zeruko Aman gogoa
bizirotzen deustazu.
*Andra Mariaren oroia bidea
zeugaz batera dakarzu.* (*bis*)

Arantzazu... Arantzazu!...
Atsekabe miritza zu.
Orraztokia orratzentzat lez
bihotz-arantzen gordailu.
*Andra Mariak gure arantzak
beretzat antza nahi ditu.* (*bis*)

*****

Arantzazu... Arantzazu!...
Esker baten naukozu
neure bihotzak atsegin minez
zergaitik esan leuskizu;
*Baina zergaitik zertako esan?...
Hara, zeuk be badakizu.* (*bis*)

Arantzazu... Arantzazu!...
Andra Maria dinozu.
Haitz horretatik zeru ederra

urran ager dagirizu;
*baina zerua, zeru berbera
ez ete zara gero zu...?* (bis)

Arantzazu... Arantzazu!...
Euskal semien helburu.
Soinez ezean gogoan gagoz
askotan joan noiatzu.
*Arantzazuko Aman altzotik
ezin ninteke aldendu.* (bis)

*****

Arantzazu... Arantzazu!...
Izen hori ez bazendu
“Andre Marian egotokia”
gaurtik deituko neuskizu;
*Jesus ta bion Ama laztana,
behindik euki daroazu!* (bis)

Arantzazu... Arantzazu!...
Zuk bai ederrak alkartu!...
Harkaitz artean, laino horitan
bi ederrenak dituzu:
*Andre Maria Jesus haurragaz
irribarrez ta maitetsu.* (bis)

Arantzazu... Arantzazu!...
Eguantz* bat dirudizu.
Euskal Herriko goizeko izarra
izenean daroazu;
*Nire gogoak amets ezitan
zoro abestu dagitsu.* (bis)

*****

Arantzazu... Arantzazu!...
Euskal izar distiratsu.
Zure izena argia da ta,
nire bihotzau argitu.

*Argi horrexen printza azpian
bizitza hartu daiztazu.* (*bis*)

Arantzazu... Arantzazu!...
Zeru-dei bat legez iatzu.
Zeru hitzari iagokon deduz
nahi dot luzaro abestu.
*Izen horixe bai nire minak
atseginetan mintzatu.* (*bis*)

Arantzazu... Arantzazu!...
Neure ametsen jo-leku,
Aman gogoa, zeru-gogoa
zoli bizkortu daistazu.
*Amagaz amets goxo honetan
luzaro zaindu nagizu.* (*bis*)

(1951)

[ZURE AURREAN]

GanArtx – ELRG sorta, 4/b-5/b or. (argg.)

...ZUK BEHAR NOZU²⁷

zeure zeruko

zorionean...

Ta ni,

belauniko

gorputz ta pentsamentu,

zeure aurrean.

Begiok,

bakarrik,

zutunik,

zeure harrizko

irudi geldira,

zabalik.

Belauniko,

luzaro,

orduak eta ni

zeure aurrean.

Eta zuk,

zeure harrizko

irudi zaharretik,

barre dagidazu,

gozokiro,

zeure harrizko

barre triste ta

betikoz.

---

²⁷ Olerki hau, berdin hasten den beste baten bigarren partetzat-edo dago ELRG eta LXX iturrietan. Ideia berekoak izanik ere biak, ezberdinak dira; ELR liburuak lehen zatia jaso zuen, baina ez bigarren hau.

Beharreko nozu
zeure zeruko
zorionean.

Ta ni,
zeure aurrean nago,
belauniko,
galdu ez zagidazan...,
neure barreneko
ametsezko jantziz,
zure harrizko
irudia jazten
dakidan zeure egiz.

Hain zaitut beharreko,
neure maite hori,
neure ondoan
egi zoriontsu guztiz!

...Ta nik zu baino,
hainbat behar zaitudan
neure behar gozo,
zeuk nozu beharrago!

(1956-1958)

[ZURI BEGIRA]

GanArtx – ELRG sorta, 6/a or. (argg.)

.
Haien begi beteak
zeugan gelditu ziran.
Ikusi zaitut neuk be.
Haien begiak legez
gordeizuz neureok be
zeure... irudian.

(1956-1958)

AMETS BAT ITXARTU DA

Elorri-2, 88. zenb., 139. or.

AMETS BAT ITXARTU DA NIRE BEGIOTAN,
eguntze bat lakoxe ametsa...
Udabarriko zartada batek
suspertu deusta bihotza.

Liluratu egin naz ikus zaitudanean,
zeruen bularreko Larrosa.
Pozarren atera jat ezpanen begira
aspaldi min zan abesa.²⁸

Erlus-arpulu garden, goiz eta eguzki,
Jainkoaren begiko Andrea,
zelan ager zatxataz horrenbeste argi?

“Benedicta Tu” eder²⁹. Nik ez dot merezi,
Birjin, ikuste honen bakea.
Zein zara guztiz eder, zein argiz betea!

(1959-1962)

Arantzazu aldizkariak argitaratu zuen (1989, 685. zenb., aurreko azaleko barrualdean). Aurreneko eta azkeneko ahapaldiak trukatuta datoz bertan.

---

²⁸ *Elorri* liburuaren bi edizioetan eta bestelako iturri guztietan dago idatzita “abesa”, kantua adieraziz seguruenik. Berak erabili ohi duen “abosa” (= voz) izan zitekeen errimarako egokiagoa (larrosa - abosa); baina “abesa” hobetsi zuen nonbait autoreak; “amesa” hitzarekin errima egiteko? Gaztelaniazko itzulpenean “canción” dago itzulita.

²⁹ “Benedicta tu” hitzekin hasten zen Arantzazuko Benedikta izeneko tradizio luzeko elizkizuneko lehen antifona.

...LEHOR EGOAN EUSKAL HERRIA

GanArtx – ELRL bilduma, 121-127 or. (argg.)

...LEHOR EGOAN EUSKAL HERRIA

urte txar biko lehortez:
bustirik, anai-odola ezik,
beste bustirik deusik ez.
Itur-begiak agortu ziran,
ibai uberkak likistu;
osinak hobi bihurtu ziran,
ur-loak gorputz zikindu.
Hilten joiazan aberekiak,
gizonak hilten joiazan...
urik ezagaz batzu ta beste,
batzu ta beste guduan.
Ustel-sundea nabaritzen zan.
erriberan nahiz mendian,
lagun-hilotzak ikusten ziran
solo, bide ta sasian.

****

Euskal Herriak negar egian,
eremu garratz errean,
semeak mintzen eutsazan lorrak
uxatu *ahal* ezinean.

– A Euskal Herri, Agar samindu,
semeak nun itxi dozuz?
Jasoizuz laster ta ur biziaren
begira eroan eizuz.

– Nora eroan al neikez baina?
Agorrik dago guztia!
Eroan dotaz Erginara be...
Urak itxi dau begia.

Ta, bitartean, lehortegaz
bihotzak arrakalatzen...
Ai! nire seme maiteak, sumin,
ezpataz alkar zulatzen.

– Ur bizi berak hamaika begi:
Andra Marik iturri...
beste begiak agortu arren
ura batetik ixuri.

– Nun sortu doa zirripa hori,
ur bizirik gaur nun dari?
Noiz da edegi ubidea ta
nungo nunean edegi?–

****

...Artzain bat, horra, mendian gora...
–ardiek dauken susmoa!–
harkaitz artean nabari dabe
ura darion erroa.

Iturri-potin garbitik gora
uraren lurrun zuria,
uraren lurrun zuria eta
iozo³⁰ astunen hazia.

Honan noiztandik inork ez daki.
Agian urrun luzetik.
Artean hantxen ur gozoena
zurizgora ta bizirik.

...Arratsaldea gorri jarri da
iluntzerako bidean,
Errodrigoren begiak gori
sukarraren su ganean.

– Ez da, nunbaiten, ur biziaren
txilina kantu kantari?...

---

³⁰iozo = euri hodeia.

Sukar-ametsa baino ez ete?...
Ez adi biztu egarri!

...Ilunkarako misterioa
urratuaz doa artzaina...
– Ez dozu bildur, mutil tristea,
bakartegiko gaizkina?

Artzain mindua berekor doa
ur egarriak itoa;
zurrut bat baino ez dau eskatzen,
zurrut bat amesten doa...

– Baina, ta ez da nunbait uraren
txilin-kantua lakoa?
Mama garbidun zain eten baten
bustiko al haut ahoa!

...Sartaldearen aurreko trokan
ez dau iluntzen ondino.
Ardi galduak aurkituteko
hainbeste argi beharko...

Baso lakarrez ardi ondoren,
urrun iritxi danean,
uren kantua geroz urrago,
ozenago. Azkenean...,

sugar gorria(!) bizi eta arin
ur-hots antza zan lekuan...
Bakardadea sekulako isil,
inortxu be ez inguruan.

****

Nok biztu ete kixkaltzen dagon
elorriondo *zahar* hori?
Baina, sugarrez ez da deusezten,
auke sorginek elorri?
...Ez da; artaldea elorri pean

baitago, ausnar gozoan...
Ez da gaiztorik ardiak, gabaz,
geldi dagozan lekuan.

...Heldu da mutil artzain gaztea
elorri sutu azpira.
Ardiak babes hartan batzeko
zehatz zoratu balira!
Bainan halako sutan loreak
ingumaz ageri dira.
Halako sutan... Andra bat dago
abelxeari begira.

– Oi, Andra Mari, oi Andra Mari,
estanpetan ikusia!
Elorrian Zu? Arantzartean
Ama eta iretargia?...

...Aingeru txiki hego-arinak
argi ta intzentsuz iabilkoz,
txoritxu txortxor egun-zaleak
pozarren kantari dagoz.

Oi, Euskal Herri, jakin bazenki
mendian dozun zoruna!
Esanda, geldi, begiak gora,
harritu egin zan gizona.
Errekondoko hozkirri batek
batu eroian dan-dana.
Gero, uraren kantua zala,
zirudin arren tuluna.

Zenbat gozozko argi arrainu
eriozan arpegitik,
Birjineari zenbat larrosa
keixazko ezpanetatik!

Zeruetako goi-Erregina
osagin legez etorren,
berak ekarren euri naroa,

bakea berak ekarren.
Azaldu eutson Errodrigori
agerpenaren sustraia:
Euskal Herria zaintzera etorren
grazidun, argiz jantzia.

Berak jagongo ebazan geroz
gure gizon-sorterriak,
gure ola ta baserritxuak,
mendi, ibar, itxasontziak.
Euria laster jausiko zala,
egingo zala bakea,
Euskal Herria jagiko zala
gazte-adorez betea.

Ostatutxu bat eskatu eutson
abar batzukaz egina,
bertan babestu egian gero
bere iruditxu panpina.

Gau tzarra egunsentiz bete zan,
artzaina hegoz jantzi zan,
aireko argiz goseturiko
uso urdina bailitzan.
Bihotza eztiz lehertzen eroian,
esan beharrak jo eban,
eta biziro zabaldu eban
barria herri guztian.

– Ai, Euskal Herri zorioneko,
semeak nungo nun dozuz?
Deituizuz laster ta ur biziaren
begira ekarri eizuz.

****

Ah huntzen bidetik gora jendea
hasi zan Aloñarantza,
beharrizanak sineskorrago
eukan guztien bihotza.

Irudi deunak eukan argia
gogo onez ikusi eben.
Pozez, “hosana” kantatu eben
“hosana”, Andra ederren!

Itxaropenak biztu zituan
euskaldun haien begiak,
irudi harek poztu zituan,
poztu zituan kanpaiak.

Aterpetxu bat atondu eutsen
lurreko egur batzukaz,
laster harri ta teilaz hobea
eraikiteko asmoaz.

...Iturri-ondo bizitik gora
uraren lurrun zuria...
Laino aparra, iozo egin da;
hasi da mardo euria.

Lehor egoan Euskal Herria
euriak beratu eban,
giza semien bihotz latzak be
gozatu egin zituan.

Horra Oñaz ta Ganboa minak
bake-graziak hartuta
alkar besarka, Euskal Herriko
oinarri bakar eginda.

Ipar-eurien samurretara
berdetzen doa zelaia.
Alboka eta txistu hotsa da,
badator erromeria.

Onetsia Zu, Andra Maria,
udalehenaren ganetik,
kantuz iatortsu Euskal Herria
Uribarriko bidetik.

Euskal Herria berdetzen doa,
ontziak asau gurea...
Mila ta lare/hun ta hirurogeita
bederatziko urtea.

****

“...Ta Arantzazu mendiko
Izarra da gure
Bake, Izen, Edesti ta
Aintzaren goizalde.
Bera etorri dator
Buruzagi trebe,
herri, mendi, ontzi ta
gudarien Andre.”

(1955-1956)

Dirudienez, “Arantzazuko Amaren omenezko euskal-sariketara” aurkeztu zuen 1956an. Lau olerki aurkeztu zituen Gandiagak sariketa horretara: 1. Hemengo hau, “Lehor egoan Euskal Herria” hasten dena, “Ur-ots” –ala “Euskal-erriak goizalde”?– ikur-hitzarekin aurkeztu zuena; 2. “Elorriko lorak” hasten zena, eta nonbait “Lorak batu” ikur-hitzarekin (lehen saria); 3. “Izar argiaren poema txikia” titulurekin eta “Gar Bete” ikur-hitzarekin nonbait; 4. Identifikatu ez dudan beste bat, “Lur bizi” ikur-hitzarekin aurkeztu zuena nonbait.

Hemengo poema honi buruz zera idatzi zuen Manuel Lekuonak, sariketako mahaiburuak, idazlanei buruzko bere iritzi kritikoan: “Edesti-gaia darabilki, bañan liriko-antzean. Eta luzetxo. Luzatuegi. Indarra galtzen zaio, azkenerako. Egillea ez da edonor, ala ere. Erreztasun aundidun”.

[**BENEDIKTA-KO POZA**]

GanArtx – ERLR, 26-27 or.; ELRG, 16/a-b or. (argg.)

BERTSOTAN PARRAN DINOTAN POZA
Benedicta-ko poza da.³¹
Harkaitz arteko kantu-orduan
begiztatu dot Birjina.
Errodrigori *behinola* legez
neuri be agertu iata:
Jesus Umea besoan eta
elorri baten jarrita.
A, zer aldia, zoramenezko
Benedicta-ko aldia!
A, zer *nahitaez* poztu beharra,
a, zer zorun³² ta gloria!
Hiru salmukin gertatu gara,
orain begien saria:
Ama gorderik euken miesen
jasotze zoragarria!
Ordu sendoa ta isil ordua,
Birjina ikuste ordua.
Errodrigotxok *lehenengo* aldiz
izango eban lakua.
Nire begitan argia dago,
barruan jai eta errezua.
Altara aurrean sei mutikoren
zirta horizko kantua. (1955-1956)

---

³¹ Arantzazuko elizkizun berezia izan da Benedikta, Andre Mariaren omenezkoa, hiru salmo eta bestelako kantez osatua. Garai hartan hiru salmoak koruak abestu ondoren, sei mutiko, soineko luzez jantzita, aldare nagusian Andre Mariaren aurrera agertzen ziren, ofizioko irakurgaia kantatzera. Une hunkigarri horri buruz ari da poeta hemen. Andre Mariaren irudia dagoen kamarina gortina modukoz estalita egoten zen; eta sei mutikoak kantatzera joatean agerian uzten zuten irudia.

³² zorun = zorion.

ANDRE MARI ELORRIKO

Bitoriano Gandiaga, *Frantziskotar Gorazarreak*,
Oñati: Arantzazu E.F., 2012, 76-77 or.
(ik. GRP, 44-45 or.)

ANDRE MARI ELORRIKO,³³
zaude gaur ere gurekin,
gerran eta eskasian
bizi baikara erremin;
bakea eta ogia
ditzagula elkarrekin.

Hain itxi ta itsu baikaude,
lagun iguzu zabaltzen
bihotzak eta begiak,
gure arteko borroken
istilubide nahasiak
ea ditugun konpontzen.

Badakigu gorreriak
zein joak aurkitzen garen,
lukurreriak zein joak,
zein zatikatuak gauden;
iguzu elkar-laguntzan
azkarragotu gaitezen.

Elizari hats berria,
herriari pizkundera,
zure agerpenak onez
jantzi zigun lurraldea,
dena zenigun ekarri
ura, bakea, fedea.

---

³³ Arantzazu Frantziskotar Probintziako fraideen Orduen Otoitzerako idatzitako gorazarrea da.

Aldaketen garaiotan
gaurkotzen dezagun asma,
argi ta indar gaitzazu,
bizi berriaren Ama,
onik goza ahal dezagun
berrikundearen xarma.

Garai bakoitzak arazo
bere-bereak baititu,
egungoak nahi ditugu
konpondu ta egokitu.
Iguzu gizatasunez
elkar dezagun aditu.

Aintza ongiaren eta
bakearen Jainkoari,
on guztien buruari;
aintza Hirutasun Santu
bizitzaren sustapen ta
pozaren argi goiari.

(1999)

[ARANTZA]

Elorri-2, 105. zenb., 161. or.
(Ik. ELRG, 5.2 or.)

ZURE IRUDIA
arantzan.
Arantza
gure
bizitzan.

Geure irudi bat
ikusi dogu
irudi
samin
horretan.

(1958-1962)

ERDU, ARANTZAZU

Excelsior, 1956, 18 zenb., 9-10 or.
(Ik. ELRL, 2-3 or.)

ZUK EZ DAUKOZU NIRE BEHARRIK
baina neuk daukot zurea,
zeru beraren urdin argiko
itargi eta garea.
Ez zaitut hartzen edertuteko.
Zelan edertu lorea?
Bertsoa *nahi* dot apaindu zugaz,
Andre graziaz betea.

Zeure bikaina *behin* ta barriro
esan beharra daukot nik.
Honetan dago nire zoroa
gaztetxu nintzan bertatik.
Zeure ederra geroz hobeto
letraz agertu gurarik
hemen nabil ni zirri-borroan
zirri ta borro eginik.

Badakit zelan antzik inundik
emoten ez deutzudana.
Neure amaren erretratuaz
jazo ioatan berbera.
Baina ha baino gaxago zara
ederragoa zarana.
Irribarre bat eidazu *behintzat*
amak dagistan bezala.

Poztu nagizu jardun dagidan
gogaitik gabe aurrera,
sikeran inoiz ekar dagidan
zeru zati bat lurrera.

Itxi eidazu zoro izan naiten,
neure lora ta izarra.
Zu agertzeko daukoda na/hia
zerurainoko garra da.

Zein alai gero hilgo nitzaken
antzik emongo baneutzu,
a! bertso baten inoiz batuko
bazindukedaz, neuretxu!
Nik neuk ez dausat itxiko zure
agertzeari jo ta su.
Ez deust ardura nekeagaitik
nekea gura badozu.

(1956)

Arantzazuko *Excelsior* barne-aldizkarian argitaratu zuen olerki hau; badaude aldaerak hemengo testuaren eta argitaratuaren artean; *Gandiaga.com* atariko edizio kritikoan ikus daitezke sarean.

KANTUZ

Excelsior, 1956, 19. zenb., 211-212+214. or.
(ik. ELRL, 251-253 or.)

KANTUZ HELDU NAHI NAIATSU,
neure Birjina argia,
baina uhinak³⁴ noizko laztandu
goian dan iretargia?

Kantuz laztandu gurarik
zeure oin leunon irria,
zeugana doa zuzen ta pozik
nire arima larria.

Nik zeu iritxi gura ta
zu, neure lehia ikus min...
geroz gehiago maitatzen zaitut
neure nahikunen atsegin.

Uhinak zerurainoxe,
nire barruko uhinak.
Noiz laztanduko ete zaitue
nire uhinen mingainak?

Zure aztiak sortzen dauz
nire olatu biziak.
Iretargia! Argitu begiz,
nahikunok zure diztiak.

Bertsuok zure izena,
larrosa itxasoan lez,
badarabile gora ta behera
berba ta neurkin uhinez.

---

³⁴ Olerki honetan “ugin” idatzi zuen eta ez ‘uhin’. Eguneratu egin dut.

Zure hamabi izarrak
neure bertsoen kolkoan.
Garbienori, kokatu zaitez
baitako neure altzoan.

Leku bat daukot zuretzat
bihotzeko hariztian.
Hemen egongo gara gu biok
iturralde hozkirrian.

Udabarri bat gertu dot
larranbilo³⁵ eta eguzki.
Bitxiez dago bedartzea ta
haritz adarrak orlegi.

Egun guztian iabiltaz³⁶
hegari bizkor erleak,
bildotxak arin, lasterka dabiltz,
kantuak dakiz haizeak.

Bular goizalde jantzian
bizitza ibai bizkor bat iat.
Baratza bete zitori daukot,
Ama Birjina, zuretzat.

Inguma eta txoriak
neuri begira bidean.
Zeure izena abesten deutset
hegan zatozan artean.

Zeugaitik itxi dot, ama
eta aitaren etxea.
Maitetasuna sortu iatanik
zeu zara nire maitea.

---

³⁵ larranbilo = kamamila.

³⁶ Hemendik aurrerako ahapaldietan lerroak trukatuta doaz *Excelsior* aldizkarian: 1 / 3 / 2 / 4. Kopiatzailearen okerra, uste dudanez. ELRL-en arabera ordenatu ditut.

Nire bizitza guztia,
ereskin-hari³⁷ ikaraz,
zeure guratan dardaraz daukot
kantu ta bertso zarataz.

Ahots eginda deikentsut
neure maitasun zindoa,
zeugaitik daukot, ene kutuna,
bihotza haundiagoa.

Zuk badantzuzuz esanok,
eta barruko taupadak.
Urreragotzen naiatsunean,
zenbat urruma bihotzak!

Begira neurtiz txoriok
nire eskutik ihesi...
zeure nasaira zelan doazan
hego-zabal ta jolasti.

Birjina iretargizko,
Jaunaren amets bikaina,
zeuri deutsudan maitasuna da
nire bertsuon mamina.

Erasoak astindu dau
maitasun garbi eder hau,
zenbat biderrez haize ta euri
itzali gura izanen dau.

Baina ni maitez sendo naz,
neure arda ta zoramen,
heldu naiatsun jarraituko dot
kantu-uhinak luzatzen.

(1956)

---

³⁷ ereskin = musika-tresna (Plácido Mujika).

[ELORRIKO AMA]

Bitoriano Gandiaga, *Frantziskotar Gorazarreak*,
Oñati: Arantzazu E.F., , 2012, 74. or.
(ik. GRP, 43. or.)

ANDRE MARI,
erakarri duzun jendea dakusat
zure inguruan.
Zure agerpenak guztizko eragin
handia izan du lurralde honetako
jende saiatuan.

Aro berri baten atari izan zinen,
euriz, bakez blaituz alor eta bihotz
luzaz lehortuak:
ondasun lureko ta espiritukoz
eurrez bedeinkatu zenituen bazter
gerrak zigortuak.

Berpizkundez piztu zenuen herria
eta adorez zion heldu askotariko
bizimoduari.
Jakintzaren eta santutasun bideez
goi-mailetaraino iritsi zen gero
herritar ugari.

Elorriko Ama eta Andre Maria,
bakea dezagun eta onaldia
egun ere egizu.
Mendeetako zure mila mesedeak
gogoan dituen gure esker-kantu hau
atsegin bekizu.

(1999)

ANDRE MARIA ZERUETAKO

Bitoriano Gandiaga, *Frantziskotar Gorazarreak*,
Oñati: Arantzazu E.F., , 2012, 75-76 or.
(Ik. GRP, 43-44 or)

ANDRE MARIA ZERUETAKO
Erregin gozo gorena,
zeu zara gure begi-bihotzen
poza eta mirespena.
Berpiztuaren aintza bizian
gorputz-arima zaudena,
zein zaren gure bideko argi,
zein zaren itxaropena!

Andre Maria zeruetako
Erregin gozo gorena,
berpiztuaren aintza bizian
gorputz-arima zaudena,
zein zaren itxaropena!

Beti zauzkagu gugandik hurbil
deitzen zaitugun denetan,
baina, nolabait, hurbilagoan
zeure santutegietan.
Gaur Arantzazun gauzkazu zeure
irudiaren oinetan;
zeurekin egin nahi dugu murgil
Berpiztuaren pozetan.

Beti zauzkagu gugandik hurbil
deitzen zaitugun denetan,
gaur Arantzazun gauzkazu zeure
irudiaren oinetan,
Berpiztuaren pozetan.

Gure Ama ta Zaindari zara,
zeuk duzu gure ardura;
iguzu bizi gaitezen jator,
zeu bizi zinen modura.
Gure fedean beude argia,
alaitasuna, lilura,
sendo ta bizkor gara dezagun
Berri Onaren kultura.

Gure Ama ta Zaindari zara,
zeuk duzu gure ardura:
gure fedean beude argia,
alaitasuna, lilura,
Berri Onaren kultura.

(1999)

[IRRIBARRE HARRIZKOA]

GanArtx – MTS sorta (argg.)

ANDRE MARIAK,³⁸
bere irudiz,
erakarmendu
handiz jantzi du
Arantzazu.

Arantzazuren
xarmarik eta
atsegina,
irudi gozo
gastatu horren
betiko irri-
barre harrizko
hunkigarria,
gizaldietan
honunztu diren
hainbat eta hainbat
erromesentzat.

(1988)

---

³⁸ Olerkitxo hau Mertxe Urteaga arkeologo lagunari dedikatu zion eta berari eskainitako J. Adrian Lizarralderen *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu* liburuan idatzi zuen. (Mertxe Urteagak artxiborako emandako dokumentua). Bigarren ahapaldi honetako ideia antzeratsu aurki daiteke “Adiskide: / Bada harkaitza eta” hasten den olerkian ere.

[OTOITZA]

GanArtx – ELRL bilduma, 139-140 or. (argg.)

ERREGIN HAUNDI TA AMA ZAITUGUN
Arantzazuko Andrane Mari,
Euskal Herria zugaitik zenbat
ahalegindu dan gogoan euki.

Bere musuan izerdi mara
oraindik ez da zehatz lehortu.
Lanean eten ditu besoak,
zanak zeugatik lokatu ditu.

Zuk badakizu herri *zahar*³⁹ honek
agertu zinan egun onetik,
gizaldi zehar zenbat aterpe
jaso deutsuzan arin ta pozik.

Zelanik *ahaztu* al ete zeinkez
bere neke ta lan-izerdiak?
Tunpa ta mailu eta harri-hotsik
ez dabe galdu gure mendiak.

Zeinen egoki zagozan orain
zeure jauregi barri horretan.
Hartuizu maitez Euskal Herria,
saritu eizu zeure argitan.

(1955-1956)

---

³⁹ Jatorrizkoan ‘zal’ dago idatzita; baina ‘zar’ (‘zahar’) behar duela dirudi.

LURRA ETA LURRALDEA

«Adiskide Jose:

Esango dizut: Kolorezko haize argi gozoak bezalakoak ditut bularra betean. Idazteko gogoia ere badizut eta haize kolorezko horiek lagungarri izan dakizkidedala uste dut. Gaur urtarrilaren lehena dugu: urte berri. Oraintxe minutu batzuk Arantzazuko kanpaiak jo dutela arratsaldeko 5,30etako mezetara. Sistiagaren zirriborro kolorezkoekin oroitu naiz kanpaiok jotzen zutenean, bai eta airezko espagetti koloreztuekin. Bazkalondoan paseatzera irten naiz karreteraz behera, Kortakogaineraino. Han hartu dut etxerako buelta. Elgea mendikateak lotu dizkit begiak. Aukeran marroi kolore marroi-marroi ez dena dute. Pixka bat grisera jotzen duen marroi kolorea. Marroi kolore hori oso arina zen gaur, azpian kikora edo txingor xehea zuelako batez ere. Elgearen honuzko mendi-adarrak garbi markaturik ageri ziren: Sekilagatik beherakoa bere San Joan eta (--), Gaboñotik beherakoa Altaata, eta Kutulutza, Gailerditik beherakoa Artaso, eta Gailerdi eta...» (GanArtx: A3S, 1997, 21. or.).

[HARKAITZEN LOREA]

GanArtx – ELRL bilduma, IV-V or. (argg.)

ETORKIZUNA LAINOZ BESTALDE DATOR TA⁴⁰
lora bilari nabil atzamar arinez
gaur, ondu nazan baino lehenago hasita.
Murko bete bat polit bildu al baneikez!

Zaitetz nigaz emea betaro iheskorra.
Itxi eidazu loraz eskuak betetan.
Luzatu nire goian goiz-ordu ederra
landa jantzi honetan nabilan artean.

Bildotsak bizkor, jarei, bedarra bai berde.
Udabarriko kantik txorien saldoan.
Eguzkia jagi-nahi alper eta arlote.
Oinon busti beharra motako⁴¹ garoan.

Aloña barreneko bakezko landea.
Zenbat elorri zuri, zenbat teila gorri!
Ikusi Arantzazu harkaitzen lorea
dana argitasun sare, dana margo barri.

Hemen gazte-algara, poza, zoriona,
olgetan zindo, alai; barre benazkoa,
ikastaldi joriak, atsedeen sakona,
biziera bakuna, gogarmen gozoa.

Begira mutikoei zein pozik dabilzan.
Fraideak maite ditu atxarte garbiok.
Gero jarri geintekoz pagoen ge(r)izpetan,
batu daiguzan orain bitxi barrienok.

---

⁴⁰ Poema hau ELRL karpeta eta liburu-proiektuaren sarrera moduan-edo dago. Izan ere, makinazko kopiaren gain autoreak hainbat zuzenketa egin zuen eskuz. Zuzendutako testuok hartu ditut nagusitzat, ez jatorrizko formak.

⁴¹ mota = B, ribazo verde de campos sembrados (Plazido Mujika).

Ez da hobe larrosak ondinokoz itxi?
Egun-erdikoan be lorak behar doguz.
Gaurko nahikoa ditut zenbait adar zuri.
Baina lore-onduoak ikusi egizuz.

Elorria, hesian, jagi, heze, latza;
barruan, larranbilo, zitori, larrosa,
sagar, mertxika, erki, okaran, kereixa,
ereinetz, intxus, lila, goiza eta iruntza.

Laster egingo dogu beste ibiltaldi bat
egun barrena garrez bete daitenean.
Baratz-zain bikain horrek, badakizu zenbat
adaska daukazuzan lorazko jaiean?

Inork ikusi-ezin, aingeru taldea
erlabil bat antzera dabil loratean;
otoitz, gorazarre ta nahiari lorea
ainitz ugari baita fraide-baratzean.

Zenbat eder dagoan barruti garaian.
Zaindu arantza askogaz ortu hau, zerua!
Baina toki hau lurrak ezagun dagian
itxi eidazu loraz betetan eskua.

Neuk eroan neikeoz lorok ohe lohira.
Agian, garbi-minez, lintzurak aldendu
eta, neke bidetik, elorri-hesira
iruntzez garbituta heldu daitekizu.

(1955-1966)

[ALOÑA ETA ARTIA]

GanArtx – JML sorta, 2. olerkia, 1-2. or. (argg.)

ARANTZAZUKO MENDIAK

Aloña eta Artia.

Haitz eta larre Aloña,

Artia baso hertsia;

Artia baso hertsia,

itzaltsu eta handia.

Arantzazuko mendiak

Aloña eta Artia.

Zuhaitzez, belardiz, haitzez,

tarteko zabal guztia,

hango ta hemengo etxe

banaka batek jantzia.

Arantzazuko mendiak

Aloña eta Artia.

Artia aspaldi zaharra,

Aloña garai berria;

bien arteko erreka

bien arteko zubia.

Arantzazuko mendiak

Aloña eta Artia.

Artia lotaratua,

Aloña iratzarria,

Aloña eraikin berri,

harri zaharrez eraikia.

Arantzazuko mendiak

Aloña eta Artia.

Artiaren ainuberantz

Aloñaren ibargia.

Aloñak begi-bistan du

Artiaren edestia. (1998)

PARAJEA⁴²

Elorri-2, 14. zenb., 43. or

BASO GALDUEN ERDIAN,
kareharrizko mendiak gorri,
aizto ta mutur, iparrak
melar zorroztu sarriak.

Lur aitu baten azurki
penagarri ta larriak...
Labandutako gantzu hondarrez,
azpitik, zerbait bustiak.

Zehatu zitun aldiak,
lasatzen ditu euriak.
Noizbait, asperen gisan, egozten
dituen elorri urriak.

Minaren erreinu eder,
maite deusudaz zauriak:
Iretargiak maite ditun lez
abar urratu ta hautsiak.

(1959-1962)

---

⁴² Titulu hau eman zion olerki labur honi, Oteizari Manuel Lekuona saria eman ziotenean irakurritako “Oteitza Arantzazun” poema luzearen barruan (ik. RIEV, XLI, 1996, 1. zenb. 255. or.).

[MENDITARTE MAITEGARRIA]

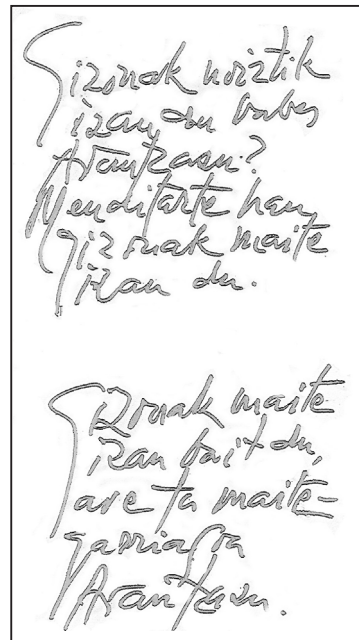
GanArtx – MTS sorta

Joseba Intxausti (zuz.), *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean*, Oñati: Arantzazu E.F., 2001, 30. or.

GIZONAK NOIZTIK
izan du babes
Arantzazun?
Menditarte hau
gizonak maite
izan du.

Gizonak maite
izan baitu,
are ta maite-
garriagoa
Arantzazu.

(2001)

[HAITZABAL ETA BEILOTZA]

GanArtx – JML sorta, 3. olerkia, 2. or. (argg.)

ARANTZAZUN, AURREZ AURRE,
bata ta beste zorrotza,
Haitzabal eta Beilotza,⁴³
kareaharri gorri garbiz,
argi ta gorri bakoitza.

(1998)

---

⁴³ Arantzazuko santutegiaren aurrez aurre daude, erreka-arrotik Artia aldera, bi harkaitz eta mendi-tontor zorrotzak: Beilotza (edo Uztao, Bellostegi) eta Haitzabal (Aitzabal).

[BIDEON EGIA]

GanArtx – ZKA karpeta, 16. or.
Adio, 53. or.

EGIA
mendiotako bide zaharrok ere
bada.

Artaso-maldako pleguan
hitz sakon,
mila ta mila pauso
neke ta antsiazkoren
errealitate hunkigarritz,
lurraren sakonean
bideok,
esaldi luzetan.

(1980)

ASPALDIKO BIDEOK

GanArtx – ZKA karpeta, 11.or.
Adio, 54. or.

ASPALDIKO BIDEOK
gero eta isilago
gizonon oroitzapenean.

Bakardadeko bideok
bakarrik ere badagoz.

(1978-1980)

[BIDE ZAHARRAK JENDEZ]

GanArtx – ZKA karpeta, 20. or.
Adio, 57. or.

BIDE ZAHARREN BARRUAN
zenbat egun zahar
hara zein hona
ari den jendez.

Bide zaharren barruan
zenbat jende ari den
une oro sortzen
zaigun sentimendu
berdintsu ta sakonez.

(1978-1980)

[ARTASORAKO BIDEAK]

GanArtx – ZKA karpeta, 22. or
Adio, 59. or.

HEMEN NI ORAIN,
zu hemen atzo.
Zenbat bide zaharrez
Artaso!⁴⁴
Bihar beste bide bat gehiago
eta beste norbait hemen,
akaso.

(1978-1980)

---

⁴⁴ Artaso: Artia mendiaren maldan, Arantzazuko santutegiaren aurrez aurre dagoen parajea, non historiaurreko aztarnak aurkitu baitzituen Gandiagak berak. Paraje horretatik igarotzen da Arantzazutik Arabarako antzinako mendi-bideetako bat, Gailaur izeneko mendatetik. Artasoro baino beheraxeago Gailardi (Gailaur Erdikoa) dago, eta bertan historiaurreko tumulua. Honetara deskribatu zituen paraje horiek Gandiagak berak: “Artaso dago, barrankoaren beste aldera, Arantzazuren gain-gainean. Artaso erori zenean, esan ohi dut nik, Arantzazu jaiki zen. Artaso da zelaiune bat, hiru artzain-borda edo, eta dolmen bat. Beheraxeago, Gailardi deritzonean, tumulu bat dago. Goian, bostehun bat metrotara, beste dolmen bat, Gailaurko dolmena. Artaso-gain horretatik bista zabal oso ederra dago.” (HGB-ren bigarren edizioko “Epilogo”, 210-211 or.).

[MENDI-BIDEON ERROMANTZETEGIA]

GanArtx – ZKA karpeta, 14. or.
Adio, 51. or.

EZER EZ DUT
mendi-bideok adina
ongi ezagutzen.

Zeharkako bide
zeharkariak
zeharka meharka.

Oinez baino belarriz
ibili natzaie
oihartzunen bila.

Ezagutzen dudan
ederrena dira.

(1980)

[BIDE IDATZIAK]

GanArtx – 3KO koaderno, 18. or. (argg.)

EGIA, MENDIOTAKO⁴⁵

bide zaharrok ere
ba da.

Mila ta mila
pauso
neke
ta antsiakoren
errealitatez
lurraren
sakonetik
esaldi luze(tan).
Jende pobrearen ihardun narrasak
mendez mende
nekez neke
antsiaz antsia
ireki,
idatzi.

(1978-1980)

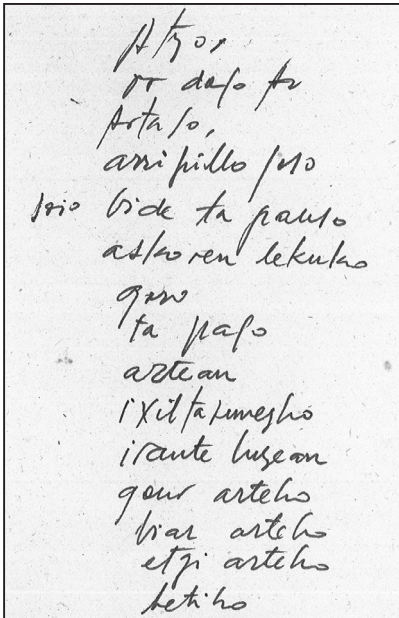
---

⁴⁵ Poeta saiatu zen hemen olerkia lantzen, eta hainbat lerro eta elementu pilatu zuen; baina borobildu eta osatzera iritsi gabe nonbait. Horren gain edo, ordea, beste olerki aski ezberdina idatzi zuen ZKA karpetan: “Egia / mendiotako bide zaharrok ere” (*Adio*, 53. or.). Hemengo hau, berriz, honetara “berreraiki” daitekeela dirudi; dena dela, burutu gabeko olerkia da.

[ARTASO]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ATZO,
hor dago
Artaso,
harripilo jaso,
bide ta pauso
askoren lekuko,
garo
ta pago
artean,
isiltasunezko
iraute luzean,
gaur arteko
bihar arteko
etzi arteko,
betiko.

(1970-1974)

[ARTASORA BEGIRA]⁴⁶

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ARTASORA DUT BEGIRATZEN.

Atzo Artason. Han dabil Artason atzo,
han herenegun
han herenegunatzo
mailaka sasoia, maila argitan
atzo, herenegun, herenegunatzo
mailaka antsia, aldi bakoitzez
zaldi

maitzeko,
    sudurra airera,
gurarien lurrun
    urruna
atzeman nahiz,
lortu, menderatu ta
ernaldu nahiz
gurari eme
maitakorra.

Han atzo
han herenegun
ta herenegunatzo,
ta hemen
gurari emea egundo menderatu
ez duen zaldi
jadanik etsia.

---

⁴⁶ Eskuzko idatzian ondo landu eta burutu gabe utzi zuela dirudi. Hala ere, merezi duela uste dut hemen agertzea.

ARTASO, ARBASOEN ALTZO

GanArtx – AOB bilduma, “Arantzazu” (argg.)

ARTASO
arbasoen altzo,
Arantzazuri so.
Bitartean milaka
uste-leze lauso.
Atzo, Bladi Otero:⁴⁷
egon nintzan Artason,
adiskide,
luzaro egon,
Otero.
Dena geldi zegon,
isil,⁴⁸
dolmena borobil
pago pean, gainbil,
bukatua, ostil,
go(ro)ldio ta txilarrez
dena inguratua;
pago
haundi batez itzaldua.
Dolmenaren
aldamen
bietako bideak,
aspaldian inork

---

⁴⁷ Olerki hau idatzi aurreko egunean egon zen Bladi Otero poetarekin Arantzazun. “Bladi Oterorekin” hasten den testuan kontaktzen du Gandiagak nola joan zen Artasora, Arantzazun Oterorekin egon eta gero. Ondoren idatzi zuen hemengo hau. Euskuz idatzi eta zuzentzen ere jardun zen arren, badirudi ondo txukundu eta burutu gabe utzi zuela. Zalantzak eta guzti, merezi duela uste dut hemen agertzea, Artasoren inguruan autoreak argitaraturiko besteekin, ondoren datozenekin, batera.

⁴⁸ Lerro honen eta hurrengoaren artean geroago idatzi zuen: “[arek?] esanda dakizun”; baina erabaki gabe utzi zuen nonbait.

zapaldu gabeak,
ia *ahaztu* dituzte
noizbaiteko nekeak:
oi ama zaharrok,
oi ama maiteak.

Dolmenetik zelaira
erten zuten txabola
biak-e [*sic*] hor daude
inoiz gazteagoak
izandako altzoak
inundikan ere.

T'ondoren Arantzazu,
errekaren bestalde
gorrian indartsu.
Dolmen,
bide zahar,
txabolaz,
Arantzazura
heldu naz;

Tarteko menditarte
ta arruak baino're
gizaldi ta mende
arru haundiagoak
zehartuz, halare.
Hunkigarria da
ta zauzk-eragile
kondairaren bide
itxaropengarria.

(1969)

[ARTASO LOTAN] (1)

Hiru gizon bakarka-2, 164. or.

ELGEA MENDIKO
Biurgain ondoan,
Artaso lotan dago,
lo geldi malsoan.⁴⁹

Jentilen ama bizi,
tuntur eta magun,
sortalderantz etzin zen
eder eta bigun.

Pagadian pagoak,
zelaian belarra.
Dolmen gerta zitzaion
bistan duen bularra.

Nik ez dut esnatuko,
baina bai maitatu;
baina bai darion lehen
arnasatik hartu.

Eta bedeinkatu
–ta, hala bitza Jaunak–,
Sanbernardo Artason
dantzatzen diranak.⁵⁰

(1972-1974)

---

⁴⁹ *Elgea, Biurgain, Artaso*: Arantzazutik aurrez aurre dagoen mendikatea da Elgea, Arabaren eta Gipuzkoaren arteko muga. Biurgain: Elgea mendiko lekunea, Gailaur lepoan: bertan trikuharri bat aurki daiteke. Artaso (edo Artasoro) historiaurreko aztarnagunea dagoen parajea, Arantzazutik Arabarako bidean, Elgeako pasabide den Gailaur (edo Gainlabur) mendi-lepotik behera, Arantzazu aldera.

⁵⁰ “Dantzatzen direnak”: Arantzazuko gazteak –Araozkoak bezala– San Bernardo egunez (abuztuaren 20an) Barriara joaten ziren erromerian. Iluntzean handik itzultzean Artason geratzen ziren afari-merienda eginez edo, eta azken dantzaldia.

ARTASO LOTAN (2)

Hiru gizon bakarka-2, 165. or.

ARTASO
lotan geldi
geratu zen
aspaldi
aurreko mendian,
ta Arantzazu iratzarri
beste alderdian.

Ta, bien erdian,
lehengo erreka bera
bere betiko doan
betiko abian.⁵¹

(1972-1974)

Arantzazu aldizkariak ere argitaratu zuen olerkitxo hau (1977, 556. zenb., 139 or.). Honetara dio argitaratzaileak:

“Gutxik baino ez daki Gandiaga mendi-ibiltari neka-ezin eta bakartiak dolmen bat aurkitu zuela, ordura arte ezezaguna eta katalogatu gabe zegoena. Dolmen hau Artaso deritzan tokian kokaturik dago, Elgeako mendien maldak egiten duen kolko zoragarri batean. Toki guztiz liraina da Artaso: zabalunetxo bat, mendi-muinoa, erreka, Aizkorri-Artzanburu eta Aloina mendi-lerroa begi bistan duzularik. Kondaira-aurreko gizek ere bazekiten tokien hautazioa egiten!”.

Horregatik maite zuen hainbeste Gandiagak Artaso, eta horregatik izan zuen Artasok hain pisu handia beraren Arantzazuko poesigintzan.

---

⁵¹ ELRD-2 diskak jaso zuen kanta hau, “Lurrean etzan zitzaion” hasten den olerkiaren hasiera erantsita azkenean: “Lurrean etzan zen eta / etzan zitzaion lurrari. / Zen guztiz etzan zitzaion / eta, lurra ur egin zitzaion” (HGB-2, 163. or.).

[ARTASOTIK BEGIRA]

GanArtx – L2G, 13. or.

NOAN, ESANDA, HELDU
natzaizu mendira,
nire musak basoan
bizi baitira.
Arnasez laguntzeko
konforme balira,
Azaroaren ondran
joko nuke lira;
direnei begira,
miresten dut bira,
hainbeste distira,
hau bai dela jira,
koadro ederragorik
ezin desira.

Artasotik begira,
ari dut kantua,
hainbat kolore gozoz
liluratua:
berde, beilegi, okre
gorri ta larua,
inguramen handian
zabal banatua;
zeru tindatua,
zoru nabartua,
argi orbandua,
Regoyostatua;
sasoi eta lekuon
ongi landua!

Soro ta larre margul,
bideak orbelez,

hego haize alaia
sorgin-pintzelez:
irak aukeran uger,
sasiak ubelez,
bagoak larrosa ta
larantxa epelez;
aire zerrepelez,
haranez, mazelez,
animu zarbelez,
kolore koktelez,
lur antzaldatur noa
gusto itzelez.

Haizerrek iziotu
zigun Udazkena,
zuhaitz adarrez doa
su ederrena.
Alertzez, urkiz, pagoz
lamada gurena
zoragarri ari da
basoak barrena!
Urren eta urrunena,
oker nahiz zuzena,
gozamen gailena,
kolorez da dena,
to, Aramendi, hartzak
koadro gorena.

(1981)

Bertso hauen buruan honako azalpena dator: “Nahiz Udazkenaren sugar gozoa itxungitzera jaitsi den gaur elurra, nire begiotan oraindik kolorezko sugar hark dirau, ta, Aramendiren goratarrez ari dugun ospakuntza hontan, hura dut kontakizun hura eskainkizun”. Antonio Aramendi Arantzazuko Seminarioan irakasle-kide zuen Gandiagak; beraren urtebetze-egunean ipini zizkion bertso hauek.

ARTASOKO “ZORTZIGARREN” SALMOA⁵²

GanArtx - AOB bilduma (argg.)

IKUSI NUEN
etortzen
Jainkoa
Elgea gainetik behera
Artasoko parean.

Ikusi nuen joaten
presaka
erreka ertzera.
Errotan ehio zutela
ta Arantzazun jan
mezakoan
eta mahainekoan.

Ikusi nuen
jendea
airean
Jainkoaren indar pean
joaten erreka zulora
haren txingarra itzaltzera.

Ikusi nuen berriz
Arantzazu
Artasora
joaten.
Ta eleiza
dolmen bihurtzen.

Ikusi nuen...

Begiak erre zizkidaten. (1972)

---

⁵² Jatorrizkoan “Artasoko laugarren salmoa” du titulua, baina ez du zerikusirik HGB-ko laugarren salmoarekin, ez bertako beste seiekin. Hango zazpi salmoen ondoren, “zortzigarrena” deitu dut hemengo hau.

GAILAURTIK BEHERA

Hiru gizon bakarka-2, 166. or.

GAILAURTIK BEHERA
uren lasterra.
Artason ter-ter
zarata.

Artason ter-ter
uren zarata:
ta, aldapan behera
lasterra.

Ta, aldapan behera
(Artason ter-ter)
jadanik tenten
zarata.

(1972-1974)

Gailaur (edo Gainlabur) Elgea mendikateko mendatea da, Arantzazutik Arabarako mendi-bidean, Artaso parajearen gainaldean dagoena.

ERREKAK HARKAITZETARA

Hiru gizon bakarka-2, 168. or.

ERREKAK HARKAITZETARA
jasotzen du zarata,
ta harkaitzek, oihartzuna
harritik airera.

Errekaren zarata
sartu da Arantzazun.
Oihartzun-hotsa da
daridan ahotsa.

(1972-1974)

HGB liburuaren lehen edizioak “Menditik dator erreka” olerkiarekin batera argitaratu zuen olerki hau, azken bi ahapaldi moduan (seguruenik, editoreak edo inprimategiak gaizki interpretatu zituelako jatorrizko makinazko kopian jarraian zeuden bi orrialdeak). Horrelaxe jaso zuen *Arantzazu* aldikariak ere; HGB-ren bigarren edizioak, ordea, bereizi egin zituen biak.

MENDITIK DATOR ERREKA

Hiru gizon bakarka-2, 167. or.

MENDITIK DATOR ERREKA,
dolmenak ditun menditik;
menditik behera, korrika;
mendiak haren uherka
iturritik itsasora.

Menditik dator erreka:
udan geldiro jeisten da,
itzaletik itzalera,
giro gozoz apalduta,
erreka denentz ahaztuta.

Dolmenak ditun menditik:
mendien urrun hartatik,
basoen ilun luzetik,
guganaino etorri da
jadanik ibai delarik.

Menditik behera korrika:
ta ibarra zehar gainezka
bildurgarria jartzen da
giro txarrik dagonean,
ur eta lur bat eginda.

Mendiak haren uherka:
Ta, haiengatik da erreka,
haien arekan gordeta;
bestela bazen zingira,
bertan behera zabaldua.

Iturritik itsasora
Iturria non da baina?
Ta ez dakigu luzera.
Baina ibaia ibai bada,
itsasoz ere ibai doa. (1972-1974)

ZARATA GOR BAT DAGI EURIAK

Elorri-2, 112. zenb., 172. or.
(Ik. ELRL, 69-70 or.)

ZARATA GOR BAT DAGI EURIAK
ostro guriak jotean.
Leiho maitetik dakusdan lurra
–udalen ura ganean–,
beratzen dago, gizontzen dago,
arratsalde euri-berean.

Ubel et'hori harkaitz zuriak
karezko harri gorritan.
Kukuak, ku-ku! Prailebaso-ko⁵³
pagoen adar-goietan.
Angelus dino gure kanpaiak
erregu eten, hunkitan.

Begiak geldi amiltegira,
euria gehien dan arte,
aske laga dot neure arima
arratsalde ta eurite.
Gaixoa pozez galduta dabil
usakuma bat legetxe.

(1956-1962)

---

⁵³ *Praile-baso* (Fraidebaso): Horrela deritza Arantzazuko Gazteluaitz eta Erbizaskun harkaitzen artean dagoen baso-parajeari.

[ILUNABARRA ARANTZAZUN]

Elorri-2, 168. zenb., 233. or.
(Ik. ELLR, 194-195 or.)

KURTZEBERRI URDINXKAREN⁵⁴
gailur mehiaren ganean
hiltera doa eguna, dar-dar,
eguzkiaren harri-bitxia
astinduz eraztunean.

Bizkarrak odol, zaldiak,
iratza baso-birakoz.
Ardau orbanez gizon artzainak.
Bedar, ginarra, sasi ta zume,
su bardin baten erasoz.

Agoe barri hodeiak.
Baztarrak txingar bailira.
Ardiek, nahasi, alkar bultzatuz,
mama nabar bat narraz joakon
ugazioen⁵⁵ idoira.

Itzali zan Arantzazu.
Oraindikan ez Aloña.
Erroi garratzak ihesi doaz.
Urrun, ilunak jaurti daroan,
egunaren hondakina.

(1956-1962)

---

⁵⁴ Kurtze-berri ("Kurtzebarri") Aretxabaleta gaineko mendi-gailurra da, Ugastegi eta Araotz aldera dagoena; Arantzazutik begiratuta, haren atzealdean-edo ezkututzen da eguzkia.

⁵⁵ Ugazio = igel.

[KLAUSTROKO TXORIA]

Elorri-2, 47. zenb., 85. or.
(Ik. *Oleriti*, 1961, III-IV, 258. or.; ERLR. 96. or.)

TXORITXU BUZTANGORRI
–teilatuz teillatu
eguna argi daneko–,
kantuz zer dinozu?

Zerk zarabiltz urduri,
dardara lehiatsu
zeure jardun goitarrez,
hain arnas-urratu?

Ai, arlote bihozkor,
arlote barritsu,
hain kantuz ugari ta
hain kontuz gabetu,

ez al deitsu ardura?
Guztiok dakigu:
Aurtongo kabia be
klaustroan daukazu.

Zein zarean, zu, horma
hauz maitemindu.
Klaustroa, fraideari
hainbat, laztan jatzu.

Klaustroa zein dan kabi
eta kantu-leku!
Fraideok zeuk legetxe
maitatuten dogu.

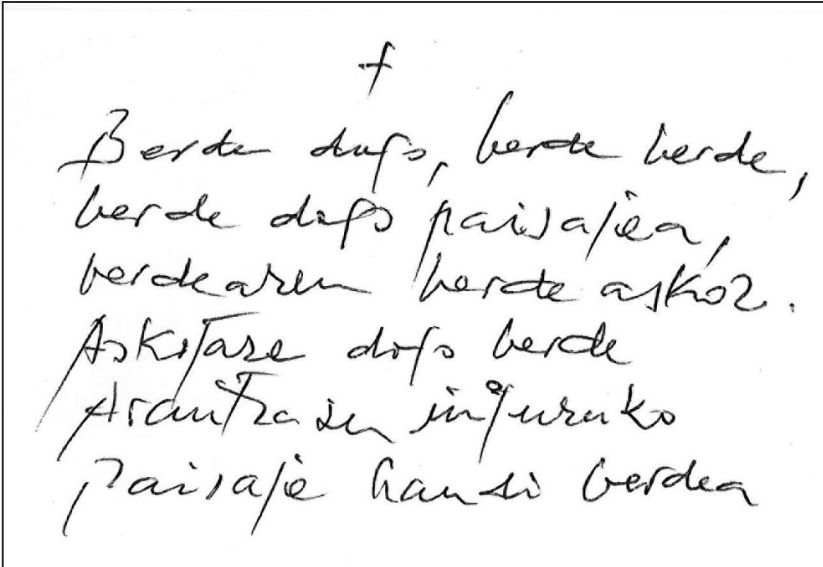
(1956-1962)

BERDE DAGO

GanArtx – AZK karpeta, 40. or. (argg.)

BERDE DAGO, BERDE BERDE,
berde dago paisajea,
berdearen berde askoz.
Askotara dago berde
Arantzazu inguruko
paisaje handi berdea.⁵⁶

(2000)

⁵⁶ Argitaratua: Patxi Ezkiaga, *Jaunarekin supazterrean. Gandiaga oroituz / Al amor de la lumbre. Recordando a Gandiaga*, Oñati: Arantzazu E.F., 2003, 134-135 or.

ARANTZAZU

GanArtx – JML sorta, 5. olerkia, 2. or. (argg.)

ARANTZAZU ILARGITAN,
ilargi zurbil zuritan,
Arantzazu hil argitan.
Ilargiak hil argitan
sutatzen ditu harkaitzak,
argidura linburitan,
zuri urdindu zoritan.

(1998)

ARANTZAZU PAISAJE DA

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu”, (argg.)

ARANTZAZU PAISAJE DA,
paisaje arrokatsua,
malkardi itzelezkoa,
nonahi nabarmentzen diren
karehaitzen grisezko ta
landare nonahi banatu
ugariren berdezkoa.

Arantzazu paisaje da,
paisaje harrigarria,
landare berde eta haitz
argiztaz margoztatua.
Arantzazu ezuste da
grisaren ta berdearen
gainean zabaldutako
gorridura deigarria.

(1995-2000)

[ARANTZAZUN EGUZKI-EGUNA]

GanArtx – JML sorta, 12. olerkia, 6. or. (argg.)

ARANTZAZUN IZATEN DA
eguzki-egunik noski,
eguzki-egunik eta
egun argitsurik aski.

Arantzazun izaten da
banaka bat egun ezti,
beste inon ez *ahalako*
argidura eta guzti.

(1998)

EGUZKIA IGO AHALA

GanArtx – JML sorta, 1. olerkia, 1. or. (argg.)

EGUZKIA IGO AHALA
kaskontzen ari da goiza.
Arbola bakanen pean
luze oraindik geriza.
Haizea, aukeran, hoxko,
belar dangil eta lora,
noizik eta behin, mugituz
eragin beratzez, geldo.
Argi urrezkoa eta
itzal berde-ilunekoa,
indarrez dira ageri,
nabartuz anarkikoki,
zelaien, basoen saila.
Belarrak baino arbolak,
nagiak ateratzean,
gehiago mugitzen dira.
Arantzazun goiz berri bat
ari da eguerdirantz,
urdin, zabal eta berde,
Sanjuanak aurretiko
aldi zoragarri hontan,
handiduraz eta baratz.

(1998)

EKIA EKAINEAN

GanArtx – JML sorta, 8. olerkia, 4. or. (argg.)

EKIA EKAINEAN
ekaineko eki.
Ekia ekainean
ekaineko eki.
Fraideon hariztian zein
nagoen ederki,
gozoki,
egonean geldi,
gerizpe gozatsuko
abarotan nagi.

Haize atsegina ta
txorien kantua.
Haize atsegina ta
txorien kantua.
Dena da sosegua,
dena deskantsua,
gustua
eta balakua,
giro onak gozatu
eta laztandua.

Arantzazun negua
gogorra da, baina...
Arantzazun negua
gogorra da, baina
uda, uda da gero,
bero ta gordina,
urdina
zeruko osina,
urre urtuzko argiz
galduz lurgaina. (1998)

[HARIZTIA]

GanArtx – JML sorta, 9. olerkia, 4-5 or. (argg.)

HARIZTIKO HARITZEK
bai gerri sendoak,
hariztiko haritzek
bai gerri sendoak,
bai adaburu handi
eta oparoak,
jasoak,
besanga txairoak,
alturako airean
altu ta airosoak!

Hariztiko zerua
berde ta urdina,
hariztiko zerua
berde ta urdina,
hostoz eta ostartez
errezel egina,
astina,
brisak eragina,
eguzkiak han-hemen
horitu arina.

Hariztiko argia
argi berdea da,
hariztiko argia
argi berdea da.
Gardenki hartua du
hostoen islada,
hutsa da,
ostera hala da,
berdearen zerdura
duen argia da.

Fraideen hariztiko
bidetxoan gora,
fraideen hariztiko
bidetxoan gora,
neska-mutil gordinak,
lora baino lora,
hasgora,
batek daki nora;
baina, joan agian
ez doaz inora.

Hariztian pilin paux,
hor pinpilinpauxa,
hariztian pilin paux,
hor pinpilinpauxa
berdea den aireko
bazterren printzesa,
arrosa,
morea ta beisa,
zerbait gozoren bila
argi ta geriza.

(1998)

[HARIZTIA NEGUAN]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ARBOLADI HAU NEGUAN⁵⁷
elurraren inude da,
udan orri berdeena.
Udan orri berdeena.
Udazkenean ezkurren,
orbel nabarren bahe da.

(1998)

Arboladi hau neguan
elurraren inude da,
udan orri berdeena.
Udan orri berdeena.
Udazkenean ezkurren,
orbel nabarren bahe da.

Esta arbolea es nodriza
de la nieve en invierno,
en verano de las hojas verdes.
En verano de las hojas verdes.
En otoño es cedazo de las bellotas
y de las hojas secas multicolores.

Artxiboko testua (itzulpen eta guzti)

---

⁵⁷ Olerkiarekin batera idatzitako gutunean dioenez, berak bestetan “Fraideen zuhaiztia” deitzen duen basoaz ari da, Milikuatik Sindikara doan bidearen ezkerreko maldan dagoenaz. Aurreko bietan –“Ekia ekainean” eta “Hariztiko haritzek”– udan deskribatzen du basoa; hemengo honetan, neguan.

[ARTIA MENDIKO PAGOAK] (1)

GanArtx – JML sorta, 4. olerkia, 2. or. (argg.)

ARTIA MENDIZ PAGOAK⁵⁸
tenteak eta mardoak,
Artia mendiz pagoak,
berde-azal maiatzean,
berde-sakon ekainean,
berde-sakon ekainean,
berdearen ilunean.

(1998)

---

⁵⁸ Artia mendia Arantzazuko santutegitik aurrez aurre dago, Araba aldera, eta Arantzuko erreka-arrotik bestaldean. Bada berdin hasten den beste olerkitxo bat honen antzekoa JML sortan bertan; baina ezberdintzat jo beharrekoak dira biak (ik. ondorengo orrialdekoa).

[ARTIA MENDIKO PAGOAK] (2)

GanArtx – JML sorta, 10. olerkia, 5. or. (argg.)

ARTIA MENDIZ PAGOAK,
pago zahar aspaldikoak,
pago itzal handikoak,
eta bide sakon asko
pagoen aurretikoak.

(1998)

[SEMINARIOKO TERRAZATIK]

GanArtx – A1S sorta, 13-14 or. (argg.)

TERRAZA,⁵⁹
zazpigarren pisokoa,
eta
zerua.

Terraza,
zazpigarren pisokoa,
inguruko mendien
altzoan.
Zulo antxean
terraza,
inguruko mendi
inguratzaileen
erdian,
zazpigarren pisoko altuan.

Zuhaitzez eta belarrez,
berde mendiak,
noiztenga puntu-
-punta zorrotzez
han-hemen zuri,
kare harkaitzez.

Berde ta zuri-
grisaskaz, mendi
ingurukoak,
urdinez urdin eraikitako
zeruko ganga
altuari eutsiz.

---

⁵⁹ Arantzazuko Seminarioko terrazaz ari da: ikuspuntu apartekoa Arantzazu inguruko lurralde osoaren ederra miresteko. Gaur egun Gandiaga Topagune bihurtua dago garai hartako Seminarioa.

Zulo antxean
terraza
inguruko mendi,
han-hemen zuri,
berdeen altzoan,
zazpigarren pisuan
zulo antxean
baina altu
terraza.

Gero eta ilunago den
zeruko ganga
eguzkiz gorako,
urdinaren parean
hain beheko barrenean
epel eta ireki
zeru hain altuaz beste
teilaturik gabe
zazpigarren pisoko altuan
handi eta argi terraza.

(1993)

MENDI-ZELAIOK

GanArtx: AOB bilduma
Izadiminez, 166. or.

MENDI, ZELAIOK BEREZ
zaizkit hain maitagarri,
edonoiz eta edo-
zelan ageri diren!
Neure barrugiroen
ispilu handi ditut
berde eta argiz, lorez
inoiz, hain zorionez;
inoiz marroi, biluzik
busti eta hotzakil,
negute sarri luzez.

Mendi, zelaiok neure
isla hustu diedan
kolilu abegikor
dira, edonoiz, edo-
zelan ageri diren.

ILUNTZEKO UDABARRI (1)

Elorri-2, 20. zenb, 51. or.

ILUNTZEKO UDABARRI,
zeure zerura nago ni.
Larrosa-zori⁶⁰ haundiak eta,
zure airean, igari.

Zenbat, zenbat apainduri
gorrixka, zenbat beluri!...⁶¹
Nundik ekarri deusuz haizeak
hainbeste gauza pozgarri?

Bitxiok –zenbat!–, epelki,
nire begietan, geldi.
Arimak beratx laztantzen ditu,
beratx laztandu ta igurtzi.

Gorri, beluri..., zer ongi
zagozan, zein maitagarri!...
Ijuti⁶² datoz izar gordinak
zure altzora bri ta bri.

Ardien txilinak zubi,
menditik mendira, garbi.
Zenbat zoramen zure iluntzeak,
Aloñako lora-senti!...

(1959-1962)

---

⁶⁰ *Zori*: “BN gallón, tepe, césped, terron de césped” (Plazido Mujika).

⁶¹ *Beluri* = zurbil.

⁶² *ijuti* = jauzika.

ILUNTZEKO UDABARRI (2)

ELRL, 73. or.

ILUNTZEKO UDABARRI,
zeure zerura nago ni.
Larrosa, hego, zitori ta adats
zure airean igeri.

Urdin, ezpan, usain, jantzi,
amets ta itxaropen zati,
haizeak nundik ekarri deusuz
hainbeste pitxi egoki?

Zeure margoak epelki
nire begietan geldi.
Arimak beratx igurtzen ditu
beratx igurtzi... ta igurtzi.

Pozik, gozo, gazte, garbi,
oi, zein zagozan gelgarri!
Ijuti⁶³ datoz izar gordinak
zure altzora maiteki.

Aloñako lora-senti,
iluntzeko ta hotzausi⁶⁴,
zeure zerura nago betean⁶⁵
bihotz, gurari ta arpegi.

(1959-1962)

---

⁶³ ijuti = pozik?

⁶⁴ hotzausi = epel.

⁶⁵ Jatorrizko testu daktilografiatuko “ni esku”-ren ordez “betean” idatzi bazuen ere eskuz, ez zen lasai geratu nonbait, eta galdera-zeinua erantsi zion; eta alboan bestelako aldaerarik ere idatzi zuen zalantzez: “luzaro”...

LARREBEHIAK ETA GURDIBIDEAK

GanArtx: ZKA, 23. or.

Adio, 60. or.

HEMEN LARREBEHI HAUEK (ORAIN)

ez dute ikusi
gurdi, lerarik.

Gurdi eta lera asko ta sarritakoren
luzarorik gabe,
bideok ezin hain sakon
zitezkeen zula, ostera.

Hemen, larrebehi gorri hauen
arran-hotsa orain;
lehen, itzainen deihadarrak
eta nekea,
egunez egun hemen,
bideak zakarrak ito dituen
eremu honetan.

(1980)

BEHORRAK MENDIAN

GanArtx: AOB bilduma: “Izadia”
Izadiminez, 71. or.

IKUSTEN ZITUEN BEHORRAK ETA MOXALAK
Aloña maldetan, Harlepo bizkarretan,
Artzanburutik beherako zelaietan,
bihokak, moxalak
ikusten zituen Urbiako lautadan zehar,
suzko zati ibiltari, irrintzi garretan
korrika edo burruka, mendien arima
diztirak bailiran.
Ikusten zituen mendiak, belarra eta arbolak
zerizkiela indartsu eta berde,
ikusten zituen mendiak eta mendi barrenak
artalde zuriz, baserri eta belardiz,
eta behorretara itzultzen zituen begiak, zaldien
aurrean iperturti egiten zuten behorretara.

TXORIEN ERROMERIA?

*Elorri-2, 37. zenb., 70-71 or.
(Ik ELRL, 84-85 or.)*

TXORIEN ERROMERIA?

–Ahots zoli ta txistuak–.
Urre ta argitan daukie goiza
mila txoriren kantuak.

Ixin aldean pozezko
gauzen eztanda ta margo.
Bedar artean, elorrietan...,
iruntz, txindurri ta zozo.

Zabaldi barri leiarrez,
hego huts diran, elaiak.
Teilatu t'erlaiz, buztanikara,
uso ta horma-txoriak.

Ortura fraideak, alai.
Eguzki eta lur-hatsa.
Hor, han et'hemen, hegari baldan,
hainbat inguma dabilta.

Lurra, hegoi epeletan,
azala harrotuez doa.
Ta, hara, mintoian, xuri ta ugari,
ernetzen hazi piloa.

Iruntz, hego, argi, kantu,
jaiotz, dardara ta garden...
Gauza ta gizon alaitu gara,
Arantzazun, gaur, bat-baten.

1956-1962

[ALOÑAKO ARDIAK]

GanArtx – ERL bilduma, 177. or. (argg.)
(Ik. LXX, 26. or.)

ALOÑAN
ireak ihartu diran
pagadiko zelaian,
ardiak
jan ta jan.

Umetan be halantxik
ikusten nebazan
ardi zuriak ira
ihartu artetan,
Nabarriz inguruko
pagadi zaharretan.⁶⁶

Arrola-goietatik⁶⁷
nenbilan haretan,
ardi zain izatea
pentsatuten neban,
mutil kiputxa beste
haundi nintzanean.

Aloñan
ardiak jan ta jan.⁶⁸

(1955-1956)

---

⁶⁶ Ume txikia zelarik, Nabarriz edo Nabarnizen bizi izan zen Gandiaga, bere osaba Eulojioren etxean.

⁶⁷ *Arrola*: Arantzazun bada izen hori duen baserria, Gandiagaren idatzietan behin baino gehiagotan ageri dena; baina hemen Orbelaun baserri gaineko mendiaz (Munitibar) eta Arratzuko baserri izen berekoaz ari da.

⁶⁸ Jatorrizko testuan beste hiru lerro zituen olerkiak, bertan ezabatu-edo egin zituenak: “Halantxik gura neukez / neure geroko ardiak / Kristoren landetan”.

[ZERU BETEKO EGUZKI-ARO]

Elorri-2, 38. zenb., 72-73 or.
(Ik. ELRL, 66-68 or.)

ANDRA BIRJINA MARIA,
eguna dagon argia!
Zeru beteko eguzki-aro,
urtetako bai ederto.

Sasi-okaran-elorri-lorak.
Ipar usaitsu arina.
Harri bustiak, zelai berdea
edur urtuen txolina.

Txistuka, goian, miruak.
Sasitzan, izu, oiluak.
Txantxangorri bat hesiko langan,
ardi ta bildots zainketan.

Kima batera joat bihotza.
–Txori egin jat behingoan–.
Txanbilotxagaz dago, begia
pagoko anpor-zuloan.

Tilin-tin dagoz larreak.
Pozaren poza arimeak.
Kantu bat dinot neure artean,
lara-lara-la, bidean.

Leiar hutsezko hari batetik
aramu baltz bat eske(g)ita.
Amets xamurrak ditu, seguru,
ur-joanari dago ta.

...Noren irrintzi gardena
airez zoli datorrena?...

Hara, sei lagun, malda berdean,
jantzi biziak, soinean.

Gaur lur ganean dana da barri.
Zaldien garra lau-hankan.
Zapi zuriak katigu dagoz
eguzkiaren galdatan.

Bildotsak landa jan ta jan.
Erle ta inguma, bedartzan.
Kristal-zatiak, txingar eta izar.
Ura, potxian, oroi zahar.

Egun erdiko kanpaia,
biribil, apal, astiro,
soinuzko pauso aratzez dator,
Agur-marien eskeko.

Argia goian ta behean.
Argia argi barrenean.
Udabarriko erlus-dardara
gauza guztien ganean.

Berba argiaren Birjina,
eguna dagon garbia!
Eguna dagon garbia eta
lurbira dagon barria!

(1956-1962)

HARKAITZAK, ELORRIAK

Elorri-2, 03. zenb., 29. or.

HARKAITZAK, ELORRIAK,
biak gorri,
arima emon eutsen
aireari.

Arratsalde guztia
laino busti.
Joran bat zan arima
mendiz mendi.

(1959-1962)

=====

*La rocas, los espinos,
desnudos las unas y los otros,
diéronle alma
al ambiente.*

*La tarde toda era
húmeda niebla.
El alma era un anhelo errante
que vagaba de monte en monte.*

(Autorearen itzulpena)

Gaztelaniazko itzulpenaren eskuizkribua eta makinazko kopia dauzkagu; autoreak berak egin zuen *Arantzazu* tituluko liburu grafikorako (AJGL, 9. or.). Beste hirukin batera aukeratu zuen hau horretarako *Elorri* liburutik, kapitulu bakoitzerako bana. “Jatorrira begira” kapituluaren buruan dago hemengo hau. Gaztelaniazko itzulpena liburuaren gaztelaniazko edizioan dago.

IZAR ARGIAREN POEMA TXIKIA⁶⁹

GanArtx – ERL bilduma, 128-129 or. (argg.)

ARANTZAZUKO GOIAN
izar bat ñirñari,
urrezko gaztain lakatz
haundi bat irudi.
Kulunkun, kulunkulun,
kulunkun, kulunkun,
barri, argitsu, sakon,
eder, malso, lagun,
epel, itzarri, aratz,
sarkor, jarei, astun.

Izarrera mendiak
zurt, garai, zabalik,
ziur, biltzaile, segail,
itxarodun, pozik.
Inoiz ez da gertatu,
eiken gertatzerik,
kulunka egoan arren
izarra jausterik,
bide luzean jausi
ez balitz iadanik,

heldu, bete, oparo,
ditziz brintzaturik,
abiada baketsuz
itxil ta zuzenik.
(Mendia, ai, oi, ja-jai!
bakoitzak gurarik).
Azpi lehiatsuetan

---

⁶⁹ Olerkiaren gainean eskuz dago idatzita titulua, parentesi artean: “(Izar argiaren poema txikia)”.

bada leun unerik.
Izarrak itxi ditu
troka batgaitik.

Han, ikaragarri latz,
elorri bat zutik,
lehortek luzaro
hasarrez mindurik,
bero-mailuagaz jo ta jo
sarda bihurturik.
Izarra zurrun doa
zerutik, airetik,
elorri garratzera
su, garbi, txukunik,

edur, garden, grazizko
anpulu eginik.
Ikusi dozu inoiz
gabaren begitik
iretargia abarren
erdian gorderik
haundi, zuri, gozatsu,
errainuz beterik,
zilar, artile, margo,
medusa bat balitz?

Iretargi barea
pixu bape barik,
haran urdin buruko
pagora legetxik,
izarrik umauena
iretargiturik
argi, usai-on ta iruntz
eriozalarik,
elorrira jatsi zan
hostondo urrunetik.

(1955-1956)

[UDAZKENEKO ILUNKARA]

Hegats aldizkaria, 15\16 zenb., 1997, 16-17 or.
(Ik. AZK karpeta, 60. or.)

URRIKO HOGEITA HAMARRAK ARRATSALDEKO BOSTAK LAURDEN
gutxi. Igandea, ta Arantzazu
kotxez lapaxturik. Motxiladun jende
asko ageri da, mendiko haizeak
masailak piztuta. Mendietatik ezik
Arantzazutik ere ihes egiteari
eman dio jendeak.
Eguzkiak ere laster utziko du
zeru oskarbia,
ta itzalirik utziko du
baso, larre ta zelaien
kolore bizi pila guztia.
Hego haize iharra, epel eta pozgarri
ibili da oraintxe arte ia.
Eguzkia jaitsi ahala hoztuz doa
eta indar zorrotza hartuz, ebakitzen duen hura.
Artia mendiaren honuzkaldea
azpilduraz, zoko-mokoz, ageri da dena,
gainen hori nahasia eta sakostetako
urdin, grisez geundua,
izurren arabera txandakatuz.⁷⁰
Jende asko izan da Arantzazun.
Seiak laurden gutxi da.
Usabakotxenan⁷¹ gorde da eguzkia. (1994-1997)

---

⁷⁰ Hemendik beherakoa honetara zegoen idatzita jatorrizko testuan: “Bost eta erdie-
tako mezatara deitzen du / kanpai mingain zoliak. / Asisko izpirituaren oihartzun
izan nahi du / egun honetan Arantzazuk. / Erljio diferenteetako buruen / baterako
bakearen aldeko / otoitz-aldiaren errepikapenaren oihartzun. / Jende asko izan da
Arantzazun eman den / meza bakoitzean (bakeari tiratuz / munduko gizaki eta
izakien aldera). Seiak laurden gutxi da. / Usabakotxenan gorde da eguzkia.”

⁷¹ Araotz gaineko mendi tontorra, Elgea katean.

[ARANTZAZUREN XARMA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

BADA ARANTZAZU
harkaitzarte bare,
gerizpe gozatsu.

Paraje dohatsu,
magal ezti ere
bada Arantzazu.

Bake ta deskantsu,
Arantzazuk xarma
apartekoa du.

Andre Mariaren
presentzia-zantzu
zer-bat ere badu!

[ELORRI ZAHARRA]

Elorri-2, 109. zenb., 165-166 or.
(Ik. *Egan*, 1959, 5-6, 124. or.; ELRL, 225-227 or.)

HARKAITZ GAINKO ELORRI,
bustigei barik urte bi.
Adar garratzak, zeru antzura,
ez lora bat et'ez orri.

Beti joakon goizalde
iruntzik ixuri gabe;
zeken hodeia, lehor haizea,
eguzkia kixkaltzaile.

Lorrez ihartzen mamina,
urratzen azal astina.
Harkaitz mortuan inork ez eutsan
entzuten arrak-zotina.

Ez eukan, danez, bustirik
tanto bat osatzekorik.
Eguerdi batez bihur jarri zan
egarri-ebaiz beterik.

Pago, haritz... odolditan,
bera harri gorri bizitan.
Uraren bila erro kixkurak
alperrik mindu ebazan.

Ez jakon, kimak alaitzen,
lehenko hegorik etortzen.
Txoriek, kabi egitekoan,
ez eben, orain, hautatzen.

Ingurutik, buru-astun
joaten ikusten zitun,

muker ta musin ardiak,
itzal oparagoen lagun.

Noizbait, Jaun ona igaro zan,
basoak zelan zirean.
Ikusi eban elorri zaharra,
t'errukiz begitu eutsan.

Isilik malkor lehorra.
Haizea su taugarra.
Nork daki une gori haietan
zeruan gertatu zana?

Gaba etorri zanean,
izarrak altzo betean,
Irunzen Ama eban aurkitu
elorri haren ganean.

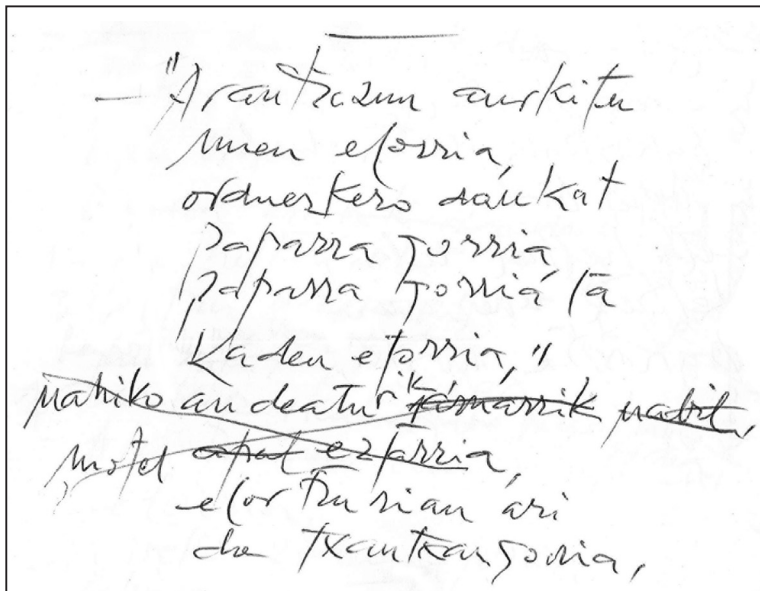
(1956-1962)

[TXANTXAGORRIA ELORRIAN]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

“ARANTZAZUN AURKITU
nuen elorria,
ordu ezkeru daukat
paparra gorria,
paparra gorria ta
kaden etorria”,
elortzurian ari
da txantxangorria,
listua irentsirik⁷²
bustiz eztarria.

(1995-2000)

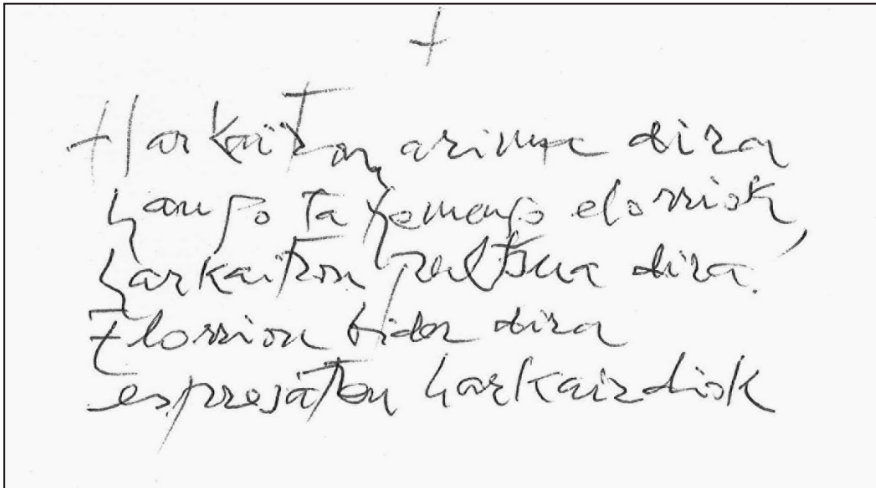
⁷² Lerro honi itzulinguru asko egin zion autoreak, hitz egokienak bilatu ezinik edo. Azkenean horrela utzi zuela dirudi; azpian dagoen “gaziz” hitza lekuz kanpo dagoela eta baztertzekoa dela dirudi, ezabatu gabe utzi bazuen ere.

HARKAITZON ARIMA

GanArtx – AZK karpeta, 101. or. (argg.)

HARKAITZON ARIMA DIRA
hango ta hemengo elorriok,
harkaitzon pultsua dira.
Elorrion bidez dira
espresatzen harkaizdiok [sic].

(1994-2000)

...T'EURIA

Elorri-2, 44. zenb, 79. or.

...T'EURIA.
T'hozkirri ta argia
itogin-zarata
saltari ta alaia,
klaustroko patio
barru ta gordean,
arra t'erdi luze
edo krabelina
zuri bat jagia.
...T'euria.

Argi ta saltari
zarata, beti lez,
betiko beti lez,
ta, alaia,
kanpoan baino be
ariman balitza,
arra t'erdi luze
edo krabelina
zuri bat jagia.
...T'euria.

Kanpoan baino be
ariman balitza
euria, beti lez;
ta itogin-zarata,
beti lez, alaia,
beti lez, barruan,
arra t'erdi luze
edo krabelina
zuri bat jagia.
...T'euria, t'euria. (1959-1962)

BILDOTSAK...

Elorri-2, 185. zenb., 253. or.

BILDOTSAK...

Zeuk ekarri dituzu
bildots hauek, nuna/hitik
arimen artzai zaren
artzai argi horrek.

Garbienak.
Oparirako dira.
Bai garbiak!

Lurreko bedarretik
jan ez dagizuen
ekarri dituzu.
Bai garbiak!

Legarrik... zuririk
ez daiela nabartu!
Oparirako dira!

Hazitzen doazela,
zapuztuko da baten bat,
esnez, betiko esne garbiz
asperturik edo
beste zerbait gordinez
gose-xamurturik,
ta, ihesiko dau hesitik.

Dijoala.
Istegikoak
–legarrik... zuririk
ez daiela nabartu!–
esneaz bakarrik
hazi na/i dituzu.
Oparirako dira!

Legarrik... zuririk
ez daiela nabartu! (1959-1962)

ALOÑA BARRENEAN

GanArtx – ELRL bilduma,, 152-154 or.

ALOÑA BARRENEAN
bakezko landea.
Errime Arantzazu
harkaitzen lorea.
Untzuko zil batean
Fraidegei-etxea,
usai-on, barritasun
ta abestiz betea.

Bakartasunez zabal,
isilez ur loa,
umeak kutun dauke
goiko abaroa,
Andra gozo Birjina
babes eta altzoa,
frantziskotar fraidea
aitarik *nah*ikoa.

Iratzarri, egile,
pozarren dabilta
giza-gaiez hornitzen
buru ta bihotza.
Badauke Arantzazun
nun biztu ametsa,
begiak nun ase ta
nun landu gorputza.

Ikusi mutikoak
adirik zerura.
Jainkoari dinotse
fraide izate gura:
–“Jauna, zeuretzat *nahi* dot
urtien ederra,

zeu gura zaitut izan
iruntz eta poza”.

Otoi-une zuriak
ikast-arloetan.
Apostolu-azkura
gogo-maminetan.
Asmo beti jator
ordu garratzetan.
Meza kantatzen dabe,
gabaz, izaretan.

Berre/hun ume gordinek
epel, Arantzazun
kabi gorde guria
jakin ta maitasun.
Borondatez badira
bildots eta lurrun,
elorriko Amaren
apain, erlus, lagun.

Jai argi bat barruan,
indarra soinean,
urre abao hasia
adimen gaztean.
Fedearen ezpata
grinazko oihanean.
Arima abian beti
gorako bidean.

Ama behar dabela
umeok oraindik?
Amarena badaki
gure Andra Marik.
Aitaki maite doguz
guk geure aldetik.
Arantzazun badauke
umeok etxerik. (1955-1956)

AIZKORRIKO KURTZEARI

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

*“Aizkorriko kurtzeko
krabelin gorrixa,
Ze(g)amako neskatxen
kotsolagarrixa”.*

(Pandero-kanta. Maria Ugarte)

AIZKORRIKO PUNTAN,⁷³
puntaren puntako,
bi besoak zabal,
krabelin oparo,
kotsolagarria,
gurutzea dago.

Aizkorrin lau belar,
erruz haizkorria,
ta, zutik loretan
hamabiorria,
bihotz asegarri
krabelin gorria.

Aizkorri maitasun,
Aizkorri krabelin,
pentsamentua maiz
jartzen dut Aizkorrin,
kotsolagarria
han baita ikurrin.

Zazpi haizetara
zazpi besarkada,
nik maite dudana

---

⁷³ Pello Zabalak musikatuta daude bertso hauek.

txit maitebera da,
amodio-zauriz
bizi den bera da.

Aizkorriko puntak
badu bere tira,
krabelin finaren
bazkoa-distira,
kotsolagarria
dut handik begira.

(1994)

MENDIKO HAUR, URBIA

*Elorri-2, 39. zenb., 74-75 or.
(Ik. ELRL, 78-80 or.)*

MENDIKO HAUR, URBIA,
–harkaitz, eilor, zelai–,
Aizkorrira bidean
bildoskoen artzai,
amantal horrek, ai, zer
kamamilo usai,
altura-min danaren
garaiko ezkongai,
amantal horrek, ai, zer
kamamilo usai.

Pozik bizi dituzu
pago, lizar, ibai,
arro, tontor, laun eta
larre-txori alai.
Zeugan jostatzen dabe
artaldeak, deslai,
–amets-edur-oreinak–
epel, zuri, arrai.
Zeugan jostatzen dabe
artaldeak, deslai.⁷⁴

Haize aratzenaren
landazko ontzi bikain,
bular eta begien
gozatzaile apain,
Euskal Arkadi jagi,
bakearen larrain,
txilinak zenbat lore

---

⁷⁴ *deslai* = aske.

zure gardenen gain,
Euskal Arkadi jagi,
bakearen larrain.

Paraje eder zaleok,
erti-lilura min,
berna bizkor goiatzuz
lehiez, jator, arin.
Goian zagoz oparo,
hotzausi⁷⁵ ta lirain,
argi-musu gozotan,
xalo, gupera, zain.
Goian zagoz oparo,
hotzausi ta lirain.

Agur eta irri ona
darizuz limuri,
nahiz ipar hotza dala,
nahiz dala sargori.
Guztientzako dozu
euskotar abegi,
bedartza loretuan,
ur, gaztae, mami.
Guztientzako dozu
euskotar abegi.

Bakarti argiz bete,
goitar, maratz, barri,
eguzki, haize, edurren
altzo ta amestegi,
zein zara artaldeokin
men ta gustagarri,
basoko Birjinaren
laguntzaile garbi,
zein zara artaldeokin
men ta gustagarri.

(1952-1962)

---

⁷⁵ *hotzausi* = epel.

AIZKORRI PEAN URBIA

GanArttx: ELRL bilduma, 220-222 or. (argg.)

AIZKORRI PEAN URBIA⁷⁶
landa ta kareharria.
Hantxe bizi da negu ostean
Euskal Herriko artzaia.

Zutik dago mendi maldan,
txakur nabar bat oinetan,
ardi zuriak, burua makur,
bagil gozoz jan ta jan.

Goizak betule horiak,
bedartzan garo bitxiak,
bertsoak dinoz, makilan kulun,
leku bakeko artzaia.

–“Gorantzeko goiz argia,
nundik dakarzu garbia?
Urrea dozu gailur gorritik
kinuz dagerzun begia.

Gaur be, pagadi sendorra,
geizpe ta esmeral altxorra,
laster zaitudaz amets jauregi
isil, bakar ta ederra.

Nok gorde landa soilean,
zeure abarrak ezean,
artaldeakin artzai gaixoa
haizeak irakitean?

---

⁷⁶ Olerki hau hirutan banatuta zegoen nonbait hasieran: 1. Lehen sei ahapaldiak; 2. Ondorengo sei ahapaldiak; 3. Azken lau ahapaldiak. Baina denak bateratu egin zituen olerkariak.

Egun erdiko beroan,
pagaonduon ondoan
izango dira nire ardiak
bedar ausnartze gozoan.

Neu be odoldi berdetan,
orein ta orbel-*nahasitan*,
nasai egon *nahiatsu* euskal
bertso barriak asmetan.

Eta alabatxu maiteak,
neure bordako loreak,
Arantzazutik datozenean,⁷⁷
itxiko ditu ge(r)izpeak.

Ikastetxetik iatordaz
Arantzazuko berbakaz.
Neure itxaropen haragituok,
erduze zeuon ederraz!

Arantzazu eta Urbia,
Ama ta zelai usaia.
Bitartekoa euskotar lurra,
errekatzu ta txoria.

Zidor bat dago bidean
bedar ta zuhaitz artean.
Aldatz-goreak landa bat dauko
Erroitegiko leunean.⁷⁸

Hantxe guztien pagoa,
gorputz-arimen hauspoa.
Andra Mariren irudi deuna
urterik urte daroa.

---

⁷⁷ Urbiako artzainen seme-alabak Arantzazura jaitsi ohi ziren egunero eskolara, ikas-taroko hilabeteetan.

⁷⁸ *Erroitegi*: Arantzazutik Urbiarako erdibidean-edo dagoen paraje zelaiago bat, non pagondo baten itzalean harkaitz-iturria eta Arantzazuko Andre Mariaren irudia baitaude.

Euskal Herriko zuhaitzak,
elorri, pago, haritzak.
Jaunak hainbestez onetsi ditu
gure oihanen emaitzak.

Haritzak kurtzea ageri,
elorriak Andra Mari.
Zure zuhaitzak altare dira,
lege zaharren Euskal Herri.

Eguzki-sugar-argia,
gerizpe bilaz ardia.
Ea! Goazen pagoetara,
neure artalde zuria.⁷⁹

(1955-1956)

---

⁷⁹ Adiskide arkeologo Txomin Ugalderi oparituriko *Elorri* liburuaren eskaintza-hitze-tan honetara idatzi zion, bere bizitzaren azken aldera: “Batez ere elkarrekin Urbiara egin ditugun hainbeste joan-etorrik, elkarren arteko adiskidetasunera ekarri gaituzte. Urbia, euskal Arkadia deituz kantatu nuen inoiz *Elorri* hontan. Gaur, zuri eta Mertzeri esker, “euskal arkeologia-haran jori eta oso” ere deitu beharko nioke. Elkarrekin jasan eta elkarrekin gozatu dugun guztiaz oroituz, *Elorri*-ren orrialde zuri hontan bion izenak elkartu nahi ditut, Urbiak bere orri berde eta grisean bildu ohi gaituen antzera; baina ikerketarako tresna eta erremintarik gabe, lasai eta paxada onean harkaitzei, eskortei, zelaiei begira” (GanArtx: MTS, 1).

URBIAKO BASELIZA

Arantzazu, LXXIX, 1999, 799. zenb., 15. or.
GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu”

AIZKORRIREN MAGALEAN,⁸⁰
haitz eta zelai artean,
paraje paregabea,
Urbiako baseliza⁸¹
otoitz-aire ederrean.

Goitar eta gora deika,
ez oihuka, bai isilka,
Jainkoa gogorazika,
Urbiako baseliza
errezurako gonbita.

Arantzazuko Amaren
irudi ta izenaren
babes eta goraipamen,
Urbiako baseliza,
harriz eta zurez, lerdan.

Egun gris edota klaruz,
hala udan, nola neguz,
bai izatez, baita taxuz,
Urbiako baseliza
ingurua bedeinkatuz.

Helburu eta seinale,
zein artzain, zein mendizale,
jendearen begirale,
Urbiako baseliza
lirain eta otoitz-zale. (1999)

---

⁸⁰ Olerki hau geroago (1999) *Arantzazu* aldizkarian argitaratutako “Aizkorriren magalean” olerkiaren lehen zatia da. Gainera argitaraturiko olerki horren azken bi ahapaldiek jatorriz beste olerki bat osatzen zuten: “Egun gris edota klaruz” hasten zena.

⁸¹ Eskuzko jatorrizkoan “ermita Urbiakoa” darabil beti, eta ez “Urbiako baseliza”.

[LUR HONEN BIZITZ MISTERIOA]

ELRL bilduma, 144-148 or.
(Lehen partea: ik. *Excelsior* (EXC) 11, 1954, 177-180. or.)

BIDEAK ZEHAR ETORRITAKO
erromes anai, esan eidazu:
Arantzazu hau baino lurralde
biziagorik ikusi dozu?

Ez deritxozu harrizko itsaso
loka bat edo, gogortutako
egonezin bat; lur eta harkaitzen
zirkin-erakin bat dala edo?

Antxinan hotzak izoztu zitun
sugar eta kee-gangar lorrinak
damaite hatxok; edo behinola
berundu ziran hodei astinak.

Gaur ludiaren izarretara
igo-*nahi* lortu ezinezkoan,
lehi harrituak balira iatsuz
geldirik gora zerurakoan.

Ortzi-min gotor horixe arren
ageri iatsu bizi ta geldi
ikuskizun hau. Zein dagoz zorrotz
hatx erpintsuok, zein dagoz goiti!

Bizitza dabil izadiagaz
jostari hemen, bere *nahiera*
dan hau arinduz, izaki danen
zirkina gogo-lege hartuta.

Aurreko uberka ezbardin behera
entzun eikezu bizitza horren

hots aldabera; askatasun
etengabeko kantuz onesten.

Nabarmen dator hatx leundu bidez
ibaia, bizitz-ikur garbia.
Lur hau geu lango euskalduna da;
gogor ta guzti, olerkaria.

Eta bazentorz Anton-kobatik⁸²
darion arnas leuna edaten...
Intxus ta sasi-larros usaina
dario meheki, hozkor ta garden.

Hemengo haizea beti da garbi.
Mendiok erle ta txoriz dagoz,
behi, zaldi, ardiz zelai ta landak,
basoak bedar ta orbel gozoz.

Etxeak han-hor muino ertzetan.
Beti dihardu klin-klan kantari
gaztainadiko bolutxo harek.
Arrankaria hantxe bai lodi.

Elae uher eta uso askok
maite-min dabe gure zerua.
“Bildotsa”raino dator urtero⁸³
habia egiten garaiz mirua.

Hau bilatzen dau neguz edurrak
udabarran artzainak legez.
Paguok udaz gerizpe dira,
sute handi bat udagoienez.

---

⁸² *Anton-koba*: Arantzazuko errekatik Begiolatza (Bellotza) baserrirako bidearen eskuin aldean dagoen historiaurreko aztarnategia.

⁸³ *Bildotsa* (edo Bellotza): Arantzazuko komentuaren aurrez aurre, erreka-arroaren bestaldean, dagoen harkaitza da, eta baita horren atzealdean dagoen baserria ere. Bellostegi deritza, hobeto, harkaitz horri (tontorra: Uztao), eta Begiolatza (Bellotza), baserriari.

Hatx eraginon azpilduretan
luzaroz dirau iruntz bigunak.
Goizalde malkoz diraute beti
nun-nahi aramu-sare labanak.

Elorri adar latz, basatiak
baliran, hiru dorre daukozan
eleiz eder bat dozu harritan
bide zurixka horren buruan.

Hantxe daukie euren babes
fraide ta erromes eta ezkongaiak.
Hantxe daukotsu, beti larrosa,
guztion Ama Euskal Herriak.

Zenbat bizitza dagon gordeta
lurralde goiti, malkar honetan!
Ikusi dozu, anai erromes,
hainbat bizitza beste lurretan?⁸⁴

Hara, bi miru erpe-zorrotzak
habia daukan harkaitz aurrean,
uso zuriak hega gozoan
teilatu gorri haren ganean.

Erdu haraxe gain hau itxiaz
bizitz gehiago ikusi daigun.
Hantxe gordetzen ditu lur honek
bere bizi ta bere osasun.

Baina garbitu, ez badeukozuz,
ta egin begiok bizitzarako,
hango bizitza-misterioa
zerbait ulertu *ahal* izateko.

---

⁸⁴ Honainokoa argitaratu zuen Arantzazuko *Excelsior* barne-aldizkariak. Dena dela, hainbat aldaketa egin zuen testuan autoreak berak. Azken bertsoa, adibidez, honetara dago aldizkarian: “Zenbat bizitza dagon gordeta / lurralde goiti malkar onetan! / Indianoa, ikusi dozu / ainbat bizitza beste lurretan...”. Izan ere ELRL-ko jatorrizkoa Arantzazuko erromesari eskainia da, oro har; aldizkarikoa, berriz, erromes indianoari bereziki.

Ta Jainko berak egin daizula
berak dakian ikusmen argi,
gorputz begiez ikusgaitz dana
ikusi daizun arimaz zoli.

Erdu harrizko eleiz elorri
barrura orain; belaunikotu
zaitez hementxe; begiak edei,
bihotz-arimak nasai zabaldu.

Itxaron fedez. Itxu al zagoz?
Erregu egin ta aitortu zaite.
Ezer santurik adituteko
horixe dozu *lehenengo* bide.

Anitz bestek be badaroe egin
euren aitortza eleiz honetan,
batek ikusi ditu bai anei [*sic*]
zeu lez negar ta zotin gozotan.

Ez dakizula zer dakusazun?
Gauza barri bat dakusazula?
Esango deutsut zer jaso iatzun:
zeu be bizitzak hartu zaitula.

Hurbildu gaiten altarerantza.
Ez kendu negar malko lausuok.
Negar anpulu bitartez hobe
ikusten dira hemengo gauzok.

Horra nun dagon Arantzazuko
Andra Mariren irudi deuna.
Harrizkoa da, uso haragiz
moldatuaren argatz iluna.

Baltzategiko Errodrigori
agertu iakon elorriondo
ganean, orain bostehun bat urte,
Euskal Herriren zorunerako.

Goiko Jaunaren onak hementxe
gura izan eban Bera ta Bere
Ama santua gurtuak beti
izan zitezen gizaldi-mende.

Geroztik gero hementxe dago
Euskal Herriren altare goia.
Hementxe dago oroimen, kantu,
erregu ta amets, Euskal Herria.

Ikusi dozu Arantzazuren
azal gordin ta barru beroa.
Anai erromes, ulertu dozu
lur honen bizitz misterioa?

(1954)

ELRL-ko olerkiaren lehen parte bakarrrik dago EXC-n. Zein da bi bertsio-tan aurrena? Badirudi ELRL-koa izan daitekeela aurrena, eta horren bertsio laburtua jaso zuela EXC aldizkarian; itxuraz ELRL-ko okerren bat zuzendu egin zuen EXC-en; baina, bestalde, ELRL-n eskuz egindako aldaketak ez zituen EXC-n sartu –gerora egindakoak ote dira?-. EXC-ko testua aski ezberdina da ELRL-ko testuarekiko; EXC-n argitaratzekoan hainbeste aldaketa egin ondoren, bertsio zaharra gorde ote zuen ELRL-n? Dena dela, bata nahiz bestea 1954 ingurukoak izan behar dute, ordurako basilika berriaren eta horren dorreen eraikuntza oso aurreratuta baitago, bi bertsioetan adierazita dagoenez.

GEOLOGIA DA

GanArtx – MTS sorta
Joseba Intxausti (zuz.), *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean*, Oñati: Arantzazu E.F., 2001, 30. or.

GEOLOGIA DA,⁸⁵
Arantzazu baino
lehenago, Arantzazu:
Azkartzarantz harkaitz⁸⁶,
Sindikarantz altzo,
harkaitz malkartsu eta
harkaitzarte gozo,
Haizpee urtsutik⁸⁷
erreka arroraino.

(2001/ 02 / 15)

=====

Arantzazu,
antes que Arantzazu,
ez geología:
roquedo hacia Azkartza,
regazo hacia Sindika,
eskabroso roquedo
acogedora vaguada,
desde el acuoso Haizpee
hasta el barranco del río.

(Autorearen itzulpena)

---

⁸⁵ Olerki hau, hil baino astebete lehenago idatzia, apartekoa da, MTS jatorrizko iturrian; *Arantzazu. Santutegi bat XX. mendean* liburuak “Gizonak noiztik” (181. or.) olerkiaren lehen partearekin bat eginda argitaratu zuen.

⁸⁶ *Azkartza*: Arantzazuko Seminarioa zegoen eta orain Gandiaga Topagunea kokatzen den ingurunea.

⁸⁷ *Haizpee*: Sindikaren eta komentuaren arteko harkaitzarte edo arroaren izena.

JENDEA ETA HERRIA

ERROMESAK ETA FRAIDEAK

... Bada bostehun urte Arantzazuk jendeari deitzen diola.

Zu ere mendiz etorri zinen. Nondik ba bestela garai hartan? Zenbat zaretze mendiz mendi bideok zeharkatu dituzuten emakumezkook? Nextato zinen lehenengo aldiz hemendik igaro zinenean; zu neskatila perxenta zinen; zu neska perkatx eta perkantina; zu zenbait umeren ama arduratu; zu alarguntsa zerbait biligardatu. Ortozik asko, bideok zeuok sakondu zenituzten, zeuon oinatzez idatzi, zeuon bizikizunez hunkitu. Ondo bide sakonik bada Arantzazura, aldapa bakoitzean zehar arnasa halakoz ondo beterik. Oi zenbat zuen bularretako sentimendu eder; zenbat tristura gozo; zenbat itxaropen; zenbat antsia luze; zenbat gogo zazpi koloretako! Zein argi niretzat, zein bero oraindik, zein berri! Pausoa piskat azkartuz gero, zeuokin bat egin behar dudala iruditzen zait, eta noizbaitzutan, zeuokin batera noala.

Han-hemen pagoak ditu aldamenetan bide honek oraindik. Mendien isla ez da ordutik hona asko aldatu. Ez eta zuengandik niganainoko jende nekazari, behargin eta lauaren sentimodurik ere.

Gertakari arruntez mintzo zineten: Giroen gorabeheraz; laboreen egoeraz; ganaduen osasun eta osagarritz, ezagun jendearen sasoi onez alata gaisoz (...) Bidea luzea baitzen eta erromerian baitzentozten, bazen erro-sariorik errezatzen zuenik ere. Alboka-jotzaileak oraindik oraintsu arte iraun dute agian zuen paraheetako hauzo bazterretan ere. Ezagun zenituzten bide inguruetako iturriak, bazenituzten apatxaldiak egiteko zelaiune jakinak...» (Adio, 47-48 or.).

GIZONAK NOIZTIK

GanArtx – MTS sorta
(Ik. A-500, 30. or.)

GIZONAK NOIZTIK
izan du babes
Arantzazu?
Menditarte hau
gizonak maite
izan du.

Gizonak maite
izan baitu,
are ta maite-
garriagoa
Arantzazu.

Andre Mariak,
bere irudiz,
erakarmendu
handiz jantzi du
Arantzazu.

Arantzazuren
xarmarik eta
atseginena,
irudi gozo
gastatu horren
betiko irri-
barre harrizko
hunkigarria
gizaldietan
honunztu diren
hainbat eta hainbat
erromesentzat.

(1988/12/10)

=====

*Desde cuándo
ha sido refugio del hombre
este Aranzazu?*

*El hombre
ha amado
estos entremontes.*

*Porque el hombre
lo ha amado
tanto más amable
es Arantzazu.*

*La Andra Mari
con su imagen,
ha revestido de grande
atractivo
a Arantzazu.*

(Autorearen itzulpena)

Olerki honen euskarazko testua horrelaxe dago Gandiagak Mertxe Urteaga adiskide arkeologoari oparituriko J. A. Lizarralderen *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu* liburuaren hasieran, eskuz idatzita, eta 1988ko abenduaren 10ean datatuta. *Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean...* liburuak azken ahapaldia kenduta eman zuen olerkia, autoreak berak horrela iradokita nonbait; horrerako egindako gaztelaniazko itzulpenean ere falta da, beraz, ahapaldi hori. “Geologia da” olerkiaren jarraian argitaratu zuen liburuak hemengo hau.

Libururako bere “La mirada arqueológica en Arantzazu” artikuluan olerkia sartzeko baimena eskatu zion nonbait Mertxek; baiezkoa eman eta testuan aldaketaren bat edo beste egitearekin batera, horren gaztelaniazko itzulpena erantsi zion (2001-02-15, hil baino astebete lehenago). Gainera, eta horrekin batera, beste olerki labur bat idatzi zion “Geologia da” orduan bertan, eta lehenxeago idatzitako “Mendiok, lagun” eta “Mendiok badute lehenik” has-ten direnak ere eskaini zizkion, gaztelaniazko itzulpen eta guzti.

[JENDEA IKUSI DUT ARANTZAZUN ERROMES]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

I

GIZA OINEK ZAPALDU
duten lurreko arra bakoitza
poemaz ereinda dago.

– Giza oinek zapaldu duten
lurreko arra bakoitza
dardaraz dago
hizketan dago
nork entzun zain dago.

– Urte luzez ibili naiz
bakarrik ibili naiz
Arantzazu inguruz haibeste bider.

– Pagoak hazi dira
pagoak hazi eta hil
eta pagoak hazi
mendiotako hainbeste bide zaharrez.

– Arantzazuko mendiz mendi
zenbat bide,
zenbat bide zahar,
erreten sakon gisa
gizalditako giza
korrontearen lekuko
orbel estalki lodiz baino
giza arazo hainbeste
modutakoren
oihartzun lodiagoz.

“Zuk zer duzu, Arantzazu,
amets-kabi, otoitz-leku?”

Euskalerria oso-osorik
kantari dijoakizu”.⁸⁸

– Bideei galdetu diet
Salbatorek bertsootan
galdetzen duena.
Eta bideek Arantzazu bera
erakutsi didate
hainbeste bide-puntaz
zer duen baino zer den
erantzunez.

– Eta begiratu dut
Arantzazu,
oinarritatik gora begiratu dut,
oinarritako harri
sakonetatik gora,
oinarritako harriz gora,
dituen adreiluzko
orube handiz gora,
jendeak bistan duen
oinarri hartarainoko
oinarrien oinarri
harkaitz artez beherakoz gora.
Han behean ikusi dut
pagoak hazi zaizkien
bide hoitako [sic] bidez
ekarritako harriak, adreiluak, karea.
Han behean lan zangarra
ikaratzeko lana, lan aspaldikoa.
Han gora ikusi dut
lanaren jarraipena,
han gora gizaldiz
gizaldiko lanaren
lanezko luzapena.
Sute zaharrek kiskaldutako
hondakinez gora

---

⁸⁸ Arantzazuko kanta tradizional bateko hitzak; Salbatore Mitxelenak sortuak.

sugar berriagoek gardostutako
horma izugarriz gora.

II

Ta Euskal Herria ikusi dut
kantari “begiak barrez barrez bihotza negarrez”
Euskal Herria ikusi dut amets baten pozez,
otoitzez, fedez, konformidadez, apaltasunez,
erromes, erromeritan, elorri loratuen
lorezko alaitasunez, aspalditako bidez
bide, egun arterainoko bidez.

Eta behinola poeta batek
benetan hartu zuen Arantzazu eta galdera
bat egin zuen: Zuk zer duzu Arantzazu, amets-kabi, otoitz-leku?
Eta egiaztapen hau egin zuen: “Euskal Herria oso-osorik
kantari dijoakizu”.

Ta Euskal Herria ikusi dut
bere “bizi, giro eta itxaropenaren gaueko aspaldiko
bidez bide
Ama errukiorrari dei eginez,
Ebaren ume erbestetu,
aiezka, antsiz ta negarrez
negar Herri hontan zehar,⁸⁹
egun arterainoko bidez.
Erlijioak daragion jendea ikusi dut
Fedearen eraginak
darabilkian jendea.
Fedearen efikaztasuna sinesten duen jendea
Fedearen agintzari edo promesak biziki haintzakotzat dituen jendea
jendetasuna ta erlijioa batera bizi duen jendea
kristau fedea jendetasunean bizi duen jendea
jendetasunaren misterio ilun eta sakonaz, bizitza berearen
misterio ilun eta sakonaz
jendea ikusi dut Arantzazura erromes.

---

⁸⁹ Lerro honek eta aurreko hirurek “Agur, Erregina” herri-otoitz edo kantako hitzak iradokitzen dituzte.

[MENDION KALIGRAFIA]

GanArtx – MTS sorta (Ik. AZK karpeta, 74. or.)
Joseba Intxausti (zuz.), *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean*, Oñati: Arantzazu E.F., 2001, 36. or.

MENDIOK, LAGUN,⁹⁰
kaligrafia
zahar baten dagoz
idatzi zahar.

Hain dagoz gizaki-
-aztarnez mendiok,
hain dagoz gizaki-
-aztarnez!⁹¹

2001

=====

*Amigo, hace mucho tiempo
que estos montes
fueron escritos
con una antigua caligrafía.*

*¡Tan marcados están
estos montes de tanta
huella humana,
tan marcados están!*

(Autorearen itzulpena)

---

⁹⁰ *Arantzazu. Santutegi bat XX. mendean* liburuak hemen ondoren datorren “Mendiok badute lehenik” olerkitxoarekin bat eginda argitaratu zuen; baina jatorrizkoan bi olerki dira.

⁹¹ “Descubrimientos arqueológicos en Urbia (1988-1995). Proyecto de catalogación y puesta en valor” artikulua hasieran sartu zuen Mertxe Urteagak olerki hau (*Arkeolan*, 2002-urtarrila). Lehendik berak, Txomin Ugaldek eta Bitoriano Gandiagak *Kobie* aldizkarian argitaraturiko beste bi idazlan deskriptibo luzeetan oinarrituta dago artikulua.

[GIZAKIA DAKUSAT]

GanArtx – MTS sorta (ik. AZK karpeta, 75. or.)
Joseba Intxausti (zuz.), *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean*, Oñati: Arantzazu E.F., 2001, 36. or.

MENDIOK BADUTE LEHENIK.
Dolmenon aurretik
gizakia dakusat
ehizaren baten edo
babesen baten bila.

2001

=====

*Estos montes tienen mucho pasado.
Veo al hombre
antes de la existencia de los dólmenes
buscando alguna pieza de caza
o algún refugio.*

(Autorearen itzulpena)

Goragoa ere azaldu dudanez, “Gizonak noiztik” olerkiarekin batera, beste hiru olerki eskaini zizkion, gaztelaniazko itzulpen eta guzti, Gandiagak, hiltzorian zegoela, Mertxe Urteaga adiskide arkeologoari, *Arantzazu. Euskal santutegi bat XX. mendean* libururako idatzia zuen arikuluan sartzeko: “Geologia da” –orduantxe bertan euskaraz idatzi eta erdarazko itzulpen eta guzti–, eta aurreko “Mendiok, lagun” eta hemengo “Mendiok badute lehenik” hasten direnak –euskaraz lehenxeago idatziak zituenak biak, erdarazko itzulpen berri eta guzti orain–.

[BIHOTZ BI PAGONDOAN]

GanArtx – ELRL bilduma, 68-69 or. (argg.)

BIHOTZ EDER BI BEGIZTAU DODAZ
dardai⁹² bategaz josita,
zilar latzezko pago mintzean
haizto bategaz markauta.
Bihotz bakoitzak izen kutun bat
esku lausenguz eginda.
Izen bakoitzak irudi bana
lau-bost letratan gordeta.

Kataberako bide *zahar*rean⁹³
pago zurtz batek izen bi.
Boste/hun urteko zuhaitz onak
zaindari dana badaki.
Udabarriko adar mehe batek
kabi bat hainbat bigunki
daukoz, atsegin bai ondo geldi,
maitale izen bi aspaldi.

Bihotz bi harek berbetan dagoz
mendiko bakardadean
barru-erdiko Euskal Herria
begi argien erdian.
Mendigoizale, gelditu zaite
ikusten dozuzanean
t'oriondoa emon iozue
euskotar zaldun-legean.

---

⁹² dardai = gezi.

⁹³ *Katabera*: Aizkorri mendi-katean dagoen mendatea, Artzanbururen eta Harriurdinen tartean. Arantzazurako erromes-bideetako bat handik igarotzen zen. Meatzeak hustiatu zituzten bertan garai batean.

Dardai beraxek josi zituan
alkar alkarren alboan
Kataberara doan bideko
pago *zaha*r baten ondoan.
Euskaraz dagoz betiko iaken
maitasun-ordu jasoan.
[eta euskerea lorezkoa da
bihotz bi haren ahoan]⁹⁴

(1955-1956)

---

⁹⁴ Azken bi lerro hauek ezabatuta daude ELRL-n; eta ordezkorik gabe; garbi dago kentzekotzat utzi zituela, azken puntua ere aurreko lerroaren azkenean idatzi baitzuen; baina orduan motz gelditzen da bertsoa.

JOSE INAZIO LASA

Arantzazu, LXXI, 1993, 730. zenb., 11. or.

JOSE INAZIO LASA,⁹⁵
bihotz handia zuena,
gizon aditua eta
oparo aritu zena,
atseginez oroitzen du
Urbiak haren izena.

Maite genuen Urbian,
mendizale eta artzainok,
igande eta jai ermitan
haren mezetan ginenok,
ta irribartsu on egiten
ezagutu genuenok.

(1993)

---

⁹⁵ Urbiako ermitako kaperau izan zen urte askotan Jose Iñazio Lasa, Arantzazuko fraidea. 1993. urtean hil zen. Urte bereko uztailaren 18an, igandez, egin zioten omenaldirako idatzi zituen Gandiagak bertso hauek.

[MENDIZALEAK]

ABG, 22. or.
(Ik. GanArtx: AOSA sorta, 23. or.;
Olerti, 1964, I-II - urtarrila-ekaina)

MENDIRA DITU ERAMAN
–zerk?–, pozez bete, gazteak,
mendirira ditu eraman,
bejon begie haizeak.

Aldapan gorantz, Urbiaraino.
bejon begie haizeak.
Mendirira ditu eraman.
lilura-giro aireak.

Haien algara pagadi-bidez,
haien ustezko usteak!
Ai, ametsetak iraun begie,
bejon begie haizeak.

Mendi ganean, bideak beherantz,
mendian behera gazteak.
Zerk mendi goien ganetik gorantz,
zerk eten zitun bideak?

Ai, ametsetak iraun begie,
bejon begie haizeak.
Aldatz-beherako pagadi-bidez
behera ta behera gazteak.

Erroitegiko⁹⁶ harkaitz leihoan
kua ta kua beleak.
Gazteak azken pagora dira.
Begie lagun usteak. (1963-1964)

---

⁹⁶ *Erroitegi*: Arantzazutik Urbiara bideko parajea, pagoz jantzia; seguruenik olerkia idatzi zuenean pago gehiago eta pinu gutxiago zegoen.

[ERROMESAREN KANTA]

Elorri-2, 89. zenb., 139-141 or.

BAKAR TA ASTIDUN NENBILAN,
bide zabal barriz,
arrastiko ordu *ahulduan*.
Eguzkia sartu zan,
atari gorritik,
gabeko etxe barruan.

Gero ta argi gitxiago.
Aire nabarrear
bedar igarren usaina.
Dana baketan. Isil.
Baso barrenean,
etenka, ardien txilina.

Urrun, doinu bat erne zan,
haitzean itxartuz,
juxtu ta apal, oihartzuna.
Norbait etorren kantuz,
gaba-begietan,
gozatuz, nunbait, iluna.

Lehengo kaltzada harritsuez
etorren ahotsa
apurka hazi ta hurbilduaz.
Norna*hi* eiteken izan
bidazti baltzoa, zerna*hi*
sentipen hustuaz.

Geldi ta zur jarri nintzan
kantua entzuten.
–Lurra biztu egin jatan!–
E*h*undazak erromes zahar,
urteen barrenetik,
agertu irudi jatazan.

Baso barrengo ardien
txilinak barriro.
Marduldu zan oihartzuna.
Gardenki entzun neban,
urrean, noizbaiten,
bidaztiak inoana:

“Zeure gorespenak ditut,
erbeste bidean,
argigarri ta pozgarri.
Zeu zara gure Ama,
elorri latzean,
geure arduratan beti.”

Gabak izarrak zituan
bedar ebagi ta
ardi galduen ganean.
Uste dot malko bana
ixuri ebela
begi neureon antzean.

Ez dakit noiz isildu zan
erromes bakarra.
Bihotzak gortu ninduan.
Kantari jarri jatan,
joranak hartuta,
fedekaltzada harritsuan:

“Izarrak ardi galdu ta
bedar joen gain lez,
zure begiok gugana.
Bekizu txilin eder
ta bedar ondu usain
gure eskarien lurruna.”

Gabak izarrak zituan
bedar ebagi ta
ardi galduen ganean.
Dana baketan. Isil.
Pausoak, bihotza,
bakarrik, ozen, bidean. (1959-1962)

[EUSKALDUN JENDEA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ARANTZAZU
oraindik ere
bada zerbait
Euskal Herriarentzako.

Bizitzako urterik gehienak han bizi
daramazkigunok
eten gabeko etorrian dugu ikusten
euskaldun jendea Arantzazun.
Zeren bila oraindik?

Euskaldun jende langilea,
nekazaria nahiz arrantzalea,
fabrikara nahiz beste edozein
lantegitara doan jende euskalduna
da batez ere
Arantzazura datorren jendea.

Arantzazu erne zenetik
etortzen hasi zen gizajende
hartarikoa,
historian zehar
Arantzazura-bideak urratu dituen
jende-modu bera
aitzurra, mailua, arrauna, jostorratza
zartaina
eskabadora, trailerra
fabrikako makinak,
erratza ta eguneroko ogia
izerdiz ordaintzen duen
giza jende euskalduna du Arantzazuk
betiko bezero.

Jende honek beronek jaso zuen
Arantzazu bera,
Baltzategiko Errodrigogandik hasita,
jende honek moztu zuen zura,
landu zuen harria,
karreatu zuen materiala,
jaso zituen hormak,
ehundu zituen aldaretako mantelak.

(1970-1974)

ZERU KONTUAK

Arantzazu, XXXVI, 1955, 369. zenb., atzeko kontrazala
(ik. ELLR, 150 or.)

ZERU KONTUAK DINOTSOZ AMAK
mosu artean semetxuari.
Semeak amets-eztia dagi
zeru ta mosu lore gurenez.

Txori-kumien hega-joranez
begitxu biak inoiz amari
inoiz zerura darabilz haurrak,
zeru-munduen tarte urdinak
neurto gurarik.

Ama deunari bular ganean
buru txikiaz bultza dagio
malko argiak ezkutau nahitan.
Zerua urrun erizten iako.

– Ama, zerua hurbil balego,
zerura jungo nintzake.
Neure amatxu, zeruetara
inundik igon leike?

– Nik, ama maite, zerura nahi dot.
Zeru biderik balego!
Ama, mundutik zeru ederra
inun urrean badago?

– Bai, semetxua, Arantzazutik;
handixik dago urrean.
Hantxe sartu zan San Ignazio
zeruetako bidean.

– Ama, goazen Arantzazura.
Ama, goazen zerura. (1954)

ARANTZAZURAKO GALTZADA ZAHARRA

Arantzazu, LXXVII, 1998, 788. zenb., 4. or.
(Ik. GanArtx: EBKS: -1, -2, -3 eta -4)

I

ARANTZAZURA BADAGO
karreteraz lehenagoko
erromes-biderik franko.
Bat, Arrikruztik gorako⁹⁷
galtzada, esaterako.
Oñati-Mondragoetako
gizon latzek, haitzik asko
puskatuz, irekitako
bidea da; pausoz pauso,
Inazio, Loiolako
zaldunak, ibilitako
bide bera, aspaldiko
harbidea. Hamaikatxo
erromes jende jenero
etorri da ondoz ondo
Gesaltzetatik gorako⁹⁸
aldapadaz harrezkero.
Bide hori hala dago
harkozko galtzatuz baino
erromesen mendeetako
zapaduraz trinkoago.

Arantzazurago eta
bidea maldatsuago,
Zapiarbera gogorra,⁹⁹

---

⁹⁷ *Arrikrutz*: Arantzazuko auzunea (= Arrikurtz).

⁹⁸ *Gesaltza*: Arantzazuko beste auzune bat (hiru etxebizitza).

⁹⁹ *Zapiarbe*: Arantzazu auzoko baserria, Zelaizabal ostatuaren azpialdean.

handik gora gogorrago,
 Azkartzagain tontorrera¹⁰⁰
 erripa gaiztoa dago,
 erripa gaiztoegia
 bidaldi azkenerako;
 jendeak arnasa hartzen du
 behin hara irtenez gero.
 Azkartzagain, sekulako
 begiraleku ederra,
 Kurtzegorri ere bada.
 Izen hori burdinazko
 gurutzetxo behinolako
 batengandik datorkio.
 Begiraleku ederra
 Azkartzagain eta atsedeen-
 -paraje ederragoa;
 erripak amaitu dira,
 aurrera dena da laua,
 zelaitxo biren erditik,
 harbidea, neke gabe,
 Kurtzipiziora doa.¹⁰¹

II

Goitik zetorren bidea,
 lehenago Arantzazura,
 antzinako harbidea.
 Goitik zetorren bidea,
 Arantzazuko bentaren¹⁰²
 etxaburu goenetik.
 Bide horren bazterrean,
 puntuan aipaturiko
 bentatik nahiko hurrean,

¹⁰⁰ *Azkartza*: Arantzazuko garai bateko Seminarioa eta oraingo Gandiaga Topagunea dagoen gainaldea, Zelaizabal adera. Gandiaga Topagunearen atzealdetik igarotzen zen garai bateko erromesen bidea. Bertako iparraldeko gaintxoak: Kurtzegorri.

¹⁰¹ *Kurtzipizio* (edo Santokristo): Erromesen bideko ermita, Arantzazuko santutegiaren gainaldean dagoena.

¹⁰² *Arantzazuko benta*: Oraingo Goikobenta ostatua.

badago ermita xahar bat
erdi atzendu antzean.
Aurrekoen kantuetan
leku maitatu bezala
kontaturik ageri da.
Aspaldiko ermita da,
Kurtzipizio deritzo,
baita ere Santo Kristo.

III

Arantzazura zetorren
galtzadaren bazterrean,
gurgarri eta antzinako,
Santo Kristo hemen dago,
irudi neurri oneko,
gozo eta onerazle,
arte aldetik apala,
aukeran arrunta oso.
Zerura jarria dago,
pitzatuz eta zartatuz
kaltetua gutxi asko;
begitarte narea du,
bake airea dario,
maitasunak eraginik
bizia eskaini duen
maitale dohatsuaren
patxada nabari zaio.
Irudi txit egokia,
barruko soseguaren
bila dabilen erromes
ahulduarentzat, atsedean
halakoa du ematen,
lasaitasun anaikorra,
onaldi sakon argia.

IV

Arantzazuko galtzada
nekarriaren muga,

gaur egun ahazturik asko,
 Kurtzipizio ermita,
 Jesus gurutziltzatua
 beso zabalik duela:
 onarpenaren ate da
 eta ongietorriaren
 atari abegizkoa.
 Behinolako erromesak
 ezagun zuen txoko hau
 eta irrikatzen zuen
 bidean biziki oso,
 ez baitzuen beste asmo
 behinagorik haxe baino:
 Kurtzipiziora heldu
 behinik behin, salbetarako.¹⁰³

(1998)

Olerki hau oso lotua dago ondoren datorren “Kurtzipizion, Kristoren” hasten denari, eta haren lehen partetzat ere har daiteke; baina titulu ezberdina du eta orrialde ezberdinean dago *Arantzazu* aldizkarian; horregatik aparteko olerkitzat hartu dut beste hura.

Bi olerkion eratzea aski konplexua izan zen, argitaratutako bien jatorrian dauden eskuzko testuek erakusten dutenez. Hasieran lau bertsoko olerki laburra idatzi zuela dirudi: Arantzazuko erromes-bidea eta horren “amaieran” aurkitzen zuten Kurtzipizio ermita kantatzen ditu lauetan. Horietatik abiatuta edo, bi poema landu zituen argitaratzeari begira: bat erromes-bidea kantatzen duena, hemengo “Arantzazura badago” eta bestea ermita eta bertako Santokristoa kantatzen duena: “Kurtzipizion, Kristoren” hasten dena.

Hemengo hau zatika idatzi bide zuen, eta gero lotu zati horiek (artxiboko EBKS-ko 1. eta 2. orrietako zatiak); horietako batzuk zerbait aldatuta eta osatuta argitaratu zituen; dena dela, ez zuen guztiz lortu poemaren hari “logikoa” ematea.

¹⁰³ Arantzazuko balada edo “kanta zaharretako” bat gogoratzen du hemen.

KURTZIPIZIOKO KRISTO

Arantzazu, LXXVII, 1998, 788. zenb., 5. or.
(Ik. GanArtx: EBKS sorta, -5 eta -6)

KURTZIPIZION, KRISTOREN
irudi hartan begiak
jarri dituenz gero,
bihotz konfiatuz dator
elizara erromesa.
Jadanik Kristok onartu
duela irudi zaio,
barkatua dagoela,
eta alai eta gozo¹⁰⁴
heldu da Arantzazuko
Andre Mari, Jainkoaren
Ama santuarengana,
Kristoren lagun, Kristoren
adiskide bat bezala.¹⁰⁵

*****

Leku baztertuan eta
bide zurtz baten ertzean,
hemen dago Santo Kristo
bere ermita zaharrear,
isilak inguraturik,
gehienetan bakarrear.

Behinola ez zen honela,
alderantziz zen orduan,
erromesek xede zuten

---

¹⁰⁴ Jatorrizko EBKS eskuizkribuan “eta lasaitasun gozoz” dago idatzita.

¹⁰⁵ Hemen amaitu egiten dela dirudi olerkitxoa, eta ondoren beste luzeago bat hasten dela. Baina *Arantzazu* aldizkarian horrela, dena batean eta jarraian, argitaratu zuten; eta berdin eman dut hemen ere.

erromesaldi santuan;
gaur errepidetik urrun
inork ez dauka kontuan.

Burdinazko babes du
ermitak ate-leihoa,
erretaula ilunean
bistaratzen da Kristoa,
ostiral santu gainean
ikusaraziz Pazkoa.

Kristo, bidaldiko lagun,
bideburuko promesa.
Kristo, hain ezaguna eta
aldi berean sorpresa.
zein zaren abegitsua,
zein zaren delikadeza!

Aurpegi narez, begiak
zerura dituzularik,
gurutzea urka baino
jainko-tronu duzularik,
gozo zu, bake sakona
gozoro darizularik.

Onartzen duzu bisitan
hurbiltzen zaizun guztia,
eskainiz besterik gabe
zeure itxura ezta,
denentzat zaude zabalik,
denentzat duzu astia.

Zure aurrean badago
esker onaren zantzurik,
badago lore iharririk,
argizaririk, txanponik,
garatxodunek edo eta
jende debotek utzirik.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Kurtzipizioko Santo Kristok garatxoak sendatzen zituela sinesten zuen jendeak. Horretarako txanponez igurtzi behar zen garatxoa, eta kapera barrura bota hura.

Behin honaino helduz gero
eta zu ikusten jarri,
edonork aurkitzen zaitu
gozo eta tratagarri,
kontenplazio geldian
gelditzeko geragarri.

Kurtzipizioko Kristo,
apala eta ezta,
Kalbarioko hila ta
Pazkoako eguzkia,
estimatzen dugu zure
zur landuzko argazkia.

(1998)

“Arantzazuko galtzada zaharra” olerkiaren (honen aurrekoaren) eta hemengo honen osatzeari buruz, ikus haren azkenean idatzitako oharra. Hemengo hau eratzeko, hasierako EBKS-5 (IV) eta seguruenik aparte Kurtzipizio ermitari buruz idatzita zeukan olerkia (EBKS-6) bateratu zituen aldizkariak; nabarmena da bi zatien artean dagoen “etena”: metrikoa eta idazkerazkoa; gainera badirudi lehen atalak bestearen ondoren behar lukeela.

AMAREN ETXERA

Arantzazu, XLV, 1996, azaroa, 24. or.
(Ik. GanArtx - AOB bilduma: "Arantzazu")

HONA ARANTZAZURA AMAREN ETXERA,
maite gaituenaren magal epelera.
Irrikaz gatozkizu, Ama bihozbera,
zure babes ezitia goxo dastatzera.
Hona Arantzazura amaren etxera,
maite gaituenaren magal epelera.

Ikusi nahi zaitugu, ondoan sentitu,
ama, kontu txikitan zurekin aritu.
Asaskatu nahi dugu, adoreberritu,
zeure arnasarekin bizitza argitu.
Ikusi nahi zaitugu, ondoan sentitu,
ama, kontu txikitan zurekin aritu.

Horra zu Arantzazun elorri gainean,
hona gu bizitzako arantzen artean.
Neke-minen garaile zu betierean,
geure pozgarri zara arantzabidean.
Horra zu Arantzazun elorri gainean,
hona gu bizitzako arantzen artean.

Asmo t'amets jatorrik badakarkizugu,
asko dezakeguna oso argi dugu.
Mundua hobetzea daukagu helburu,
ikuspegi berriak landuko ditugu.
Asmo t'amets jatorrik badakarkizugu,
asko dezakeguna oso argi dugu.

Gorroto gutxiago, maitasun gehiago,
jendea gozotasun beharrean dago.
Bizipoza prestatu, bizipozera jo,

ederra den bizitza egin ederrago.
Gorroto gutxiago, maitasun gehiago,
jendea gozotasun beharrean dago.

Aurpegiak argitu, eskuak luzatu,
ateak ireki ta bihotza opatu.
Adiskidetasuna sortu ta hedatu,
pertonaren aldeko ardura sustatu.
Aurpegiak argitu, eskuak luzatu,
ateak ireki ta bihotza opatu.¹⁰⁷

(1996)

---

¹⁰⁷ Azken ahapaldi hau AOB iturritik jaso dut; beste honetara argitaratu zuen *Arantzazu* aldizkariak:

Pertonaren aldeko ardura sustatu,
adiskidetasuna sortu ta hedatu.
Aurpegiak argitu, eskuak luzatu,
ateak ireki ta bihotza opatu.
Pertonaren aldeko ardura sustatu,
adiskidetasuna sortu ta hedatu.

[DESIOAK ETA PENAK]

GanArtx - A2S sorta, 22. or. (arg.)

BERE DESIOEN EGARRIAK JOTA
makina bat jende etorri da hona,
uste onez zenbat,
zerbait lortu guran.
Bizitzako penak eraginik
asko eta asko etorri da
kontsuelo eske...¹⁰⁸

(1998)

Dere desioen egarriak jota
makina bat jende etorri da hona
uste onez zenbat ~~etorri da~~
zerbait lortu guran. Bizitzako penak
eraginik ~~asko eta asko etorri da~~
kontsuelo eske. ~~Barman irola~~
huzarvapan

¹⁰⁸ Burutu gabe utzi zuen olerkitxo hau.

[ARANTZAZUKO FRAIDEAK]

GanArtx – ELRL bilduma, 93-94 or. (argg.)

INOIZ IKUSI DOZU
Aita San Frantzisko?
Ikusi *nahi* badozu,
Arantzazun dago.

Begira fraide hori,
begira bestea,
harutzagokoa ta
hurrengo fraidea.

Guztiek dira Aitaren
ispilu biziak,
mundu-zapaltzaile
ta zeru-maitaleak.

Gorputza zigortatu,
barau ta lan egin,
grinak heziaz doaz
neketsu ta samin.

Maite dabe gaixoa,
maite osasuna,
lora gozatsua ta
sasiko asuna.

Otoi egiten dabe,
kantatu ta behar,
bake- ta on-ereile
doaz mundu zehar.

Soineko garratza ta
lokarri gogorrak.

Aterik ate doaz
eske, gixajoak.

Hemengo bat itxiak,
geroko *ehun* ale,
geroko horixegaitik
egin ziren fraide.

Aita Frantzisko Deuna
joan zan zidorrez,
doaz fraide apalok,
fedez ta pozez.¹⁰⁹

(1955-1956)

---

¹⁰⁹ Lerro honek badu bestelako aldaera ere, eskuz iradokia: “Kristoren ondotik”. Aukeratu dudana hobestekoa dela uste dut, errimari begiratuta behintzat.

[KOMENTUA]

Elorri-2, 50. zenb., 88. or.

GURE PATIOAN
ez dago lorerik;
ezta klaustroetan
arku ta margorik.
Ibilgo batzuek
gordeak, geldiak,
badira, horraitik,
komentu zur hontan
–zer poztu naroen!–,
argizarizturik!

Neuk *nahi* nebazanak:
Luzeak, ertsiak,
garbiak... kare ta
kantoien geriza
zuriez jantziak...
Neure arimea
poztuten dakien
bidexkak badira
komentu *zuhur* (?) hontan...,
isil eta argiak!

(1959-1962)

Garai hartan biluzik eta soil zeuden nonbait Arantzazuko komentuko hormak; gaur egun hainbat pintura-koadro, argazki eta arte-lan dago ikusgai klaustro, patio eta hormetan; nolabaiteko museo historiko eta artistiko bihurtuta dagoela esan ahal izateraino.

KOMENTUKO BARATZA

Elorri-2, 51. zenb., 89-91 or.
(Ik. ELRL, 75-77 or.)

KOMENTUKO BARATZA,
sagar ta madari.
Erdian, bide laun bat,
harrikirriz, zuri.
Hantxe dabiltz, geldiro,
fraideak, ibili,
laboreeri begira,¹¹⁰
landatu, mintegi.

Badarabile zerbait,
ibiliz ibili,
sagar ta madarien
ge(r)izpetan, isilki,
hain oso ta hain isilik
ibiliz, hain geldi,
laboreeri begira...,
hain zerbait, estali.

Larrosa ezkutua
usainak ageri.
Badau misterioak
bere argi-zirri.
Ibilikerak ezin
–hain zehatz, hain geldi,
hain isil–, barrunbean
bizia itzalazi.

Erlusa dariola,
bide zuriz zuri,

---

¹¹⁰ Neurriak ‘laboreei’ eskatzen duela dirudi: hemen eta beherago ere bai .

hain oso ta hain isilik
ibiliz, hain geldi,
zerbait..., zoragarria (!),
darabilte, argi,
fraideak, baratzeko
landatu, mintegi.

Zer leiteken galdetu?...
Erantzuna jaulki?...
Zer darabilkee, ibiliz,
–hain oso, hain geldi–,
fraide frantziskotarrek,
isil et'estali,
laboreeri begira...,
poza ez baledi?

Baratza zehartuaz,
landatu, mintegi,
bide zuriez dabiltz,
ge(r)izpetan, bidari,
–hain oso ta hain isilik
ibiliz–, hain geldi,
ageriak maitatuz,
oso eta isilki.

Zenbat argi daukien
gauzak, zenbat argi,
bide leunez, hain oso
ibiliz, hain geldi
dabiltzan fraideentzako!
Dana jake barri,
euri-oste haundiko
mirari baledi.

Lurrak ez dau zikintzen,
hain barri da, hain argi,
abitu-barren zaharrik,
ez oinik erauntzi.
Gauzak garbiak dira

–hain garbi, hain barri
dira gauzak–, hain otxan
eta *hain* gaiztoz urri.

Hain oso ta *hain* geldiro,
ibiliz, hain geldi,
ageri ta *haien* goiko
gogamenez, jori,
badira ezinezko
itzal ta ikuspegi
edo amets gatx baten
mirari ta itzuli.¹¹¹

(1956-1962)

---

¹¹¹ ELR-ko olerki hau ELRL-n ere aurki daiteke. Bietakoak berdin hasten dira, eta lehen ahapaldia ia berdina dute. Gero, ordea, ELRL-tik gaia bakarrik hartu zuela dirudi Gandiagak ELR-rako, eta esaldiren bat, baina beste dena birmoldatu egin zuela. Dena dela, esan daiteke gutxienez, gai bereko olerkiak direla.

[KLAUSTROA] (1)

Elorri-2, 48. zenb., 86. or.

BEGIRATU DOT, TA, ISILTASUNAK
nauka.

Klaustro mortuan gelditasuna:
haize gabeko ur lo bat dago.

Ez dagi arnas aire argiak
ezta zirkinik mututasunak.

Noizik be^hineko pausoek, fraide bakarra,
gereiza dira..., gauza baino.

Sortzen ez diran berbak badautse begirunerik
zerraldo datzan aire zuri ta santuari.

Begiok hemen. Begiok, dinot,
eta arimea jabetu jataz, entzumen hutsez,
amestu nitun bazterrak baino harutzagoz.

Eta bihotzak
komentutzar hau, neurea, dino,
gogobete ta nagusikiro,
berekaxa.¹¹²

(1959-1962)

---

¹¹² Olerki hau Joseba Intxaustik “Euskera Batxiller mutillentzat” artikuluan jaso zuen
(*Euskera*, VIII-IX, 1963-64, 419-420 or.)

[KLAUSTROA] (2)

Elorri-2, 49. zenb., 87. or.
(Ik. ELRL, 95. or.)

AMETS BATEK DARABILTZ.

Badoaz. Badatoz.

Klaustroko ibilgoetan
hego asko dagoz.

Hego asko dagoz.

Airean, airean!

Intzentsuaren lurrun-
-ganduen antzean.

Ganduen antzean.

Gandu mehiak gero!

Ikusteko mehiago
sentitzeko baino.

Sentitzeko baino.

Sentitu. Horixe!

Klaustroko ibilgo zaharrak,
hegakiz hain bete!¹¹³

(1956-1962)

---

¹¹³ *Olerti* aldizkarian argitaratu zuen *Elorri*-n baino lehen (1961, III-IV, 258-259 or.).

[FRAIDEEN SALMOAK]

GanArtx – ELRL bilduma, 136-137 or.

KLAUSTROTZAR ISILEAN, NEGARREZ ILUNA.
Ipar-haizea, intziriz, harizti soilean.
Gizon-erregu lodiz eleiza barrena.
Euria ta begiak elorri ganean.

Laino gaiztoagaitik zer deutso ardura,
hamabi su bitxizko daukozan Birjina,
eguzkia besoan, zilar ta lilura,
erbestera [*sic*] badago, argi ta bikaina?

Begiak fedez bizkor daukozanari zer
orduaren larriak? Badakigu dana.
Jainko maite-ageri, gozatsu ta eder,
gabaren ondorean, egun loreduna.

Fraideak salmu eta gorazarrez dagoz.
Kantuak hartu dabe zabaldu osoa.
Kanpaia be jaso da dulun heldu, gozoz.
Duluna kantuaren boladakin doa.

(1955-1956)

[PIANOA]

GanArtx – ELRL bilduma, 74-75 or. (argg.)

ITXI IOZUE ABESTIARI
hedatu daiten airetan.
Pianua joz ederto dagoz
iretargiaren argitan,
ahotsa gozo, begiak ditziz,
ama deunagaz berbetan.

Horrek fraideak! Horrek badauke
bihotzondoa benetan!

Itxi iozue pianua joz,
ahotsa gozo, begiak ditziz,
abesti hori kantetan:

“Zeugan pentsetan nago, Ama,¹¹⁴
–iretargia begien aurrean–
poz bat daukot ezkutatuta
zeurea dan neure bihotzean.

Badakizu zer dan niretzat
Ama, zure gomuta gozoa?
Zugan pentsetan dodanean
bihotzean hilibete osoa.

Jaunak gorde zaizala [*sic*], ama
neure zorun izan zaitezen.
Zure gomuta-argi mantsora
pozaren pozez nago abestuten”.

(1955-1956)

---

¹¹⁴ Hemendik beherakoa Felix Bilbao adiskide eta ikaskideak eskatuta idatzia zuen aurretik, hark asmatu-rikoino doinuari egokituta.

IKASTETXEKO UMIAK

Elorri-2, 184. zenb., 252. or.
(Ik. EURL, 150-151)

IKASTETXEKO UMIEN¹¹⁵
iskanbil-soinu betea,
udabarriko arratsaldean
pozezko leiar haustea.

Hainbeste aho argizkok,
zerurainoko karraxiz,
gaztetzen dabe ordu heldua
ahots barriak ixuriz.

Zelai zentzu gabe inguruz
txoriak arrats-kantuan.
Harkaitz zuriak gorrituxerik
paraje ilunabartuan.

Eta umien zoriona,
didar zorroztu leiarkiz,
zeru azpia edertuz doa
izarrei urtenaraziz.

(1956-1962)

---

¹¹⁵ Arantzazuko ikastetxeko mutikoez ari da. Bertako irakaslea izan zen berrogei bat urtez Gandiaga.

[FRAIDEGAIK]

GanArtx – ELRL bilduma, 149. or. (argg.)

“JAUNA, ZEURETZAT NAHI DOT
urteen ederra,
Zeu gura zaitut izan
amets, izar, lora”.

Fraidegeiak dira Arantzazuko
edegi bako loreak.

(1955-1956)

ELRL-ko V. atalaren sarrerako olerkitxo da. Lehen ahapaldiak ezabatze-
-arrastoa dauka gainean eginda; olerkiaren azken lerroa ere ezabatutzat-edo
emanda dago. Atalaren titulua, “Praillegeiak” da, baina horren ordez, “Umeak”
ipintzea ere iradokita dago titulan.

[IRUDIGINEN ANTZEAN]

GanArtx – ELRL bilduma, 155-156 or.

NIRE BIDEA EZ ZAN UNORO
edegi luma tartean.
Nahigabe t'arantz, neke ta laino
izan nituan bidean.

Begiak sarri jaso nebazan
gogaitak hartu ez nendin [*sic*].
Ameskeriak uka-lanean
zenbait indar eta *ahalegin*.

Eskeini eusten hazi onari
bihotza zabaldu neutsan.
Lan asko egin behar izan dot
hazi-landarak gordetan.

Ez neban beste biderik gura:
kristau bidea soil-soilik.
Dei samur zenbait egin eustezan
neroian bide ertzetatik.

Zelai legunak zehar, egiten
eusten oldeak noizik behin,
baina bildurra emon deust beti
neke gabeko bideak.

Urte joanak, urte maiteak
iataz, ordea, gaurrean.
Moldau ninduen fraideak, lurra
irudiginak antzean.

Gaur oso pozik dantzudaz *lehengo*
plastada zuzengarriak,

albandeikoak baliran edo
neguko azken euriak.

Pozarren emon euskuen urre-
-hazi bikain bat, nik zaindu.
Ene habia, zenbat atsegin
ta arduren oroi zaitut zu.

Zugan argitu nindun gozoro
ikaste honen argiak.
Zugan ixio eusten santutu-
-nahia fraidien biziak.

Jainko-maitasun santuan, zugan,
berotu eusten arima,
berotze deuna, egira erne
ninduan berotasuna.

1955-1956)

[MUTIKO FRAIDEGAIK]

GanArtx – ERLRL bilduma, 157-159 or.

ZEUOK ZARIE ARANTZAZUKO
edertasuna,
zeuok, umeok. Zeuon begion
argitasuna,
zeuon barre ta bihotzetako
garbitasuna
dira Birjina Amareneko
altxor onena.

Mezakotan *nahiz* Benediktetan¹¹⁶
nortzuk aingeru?
Jantzi urdina, jantzi zuria
nork jazten txairu?
Nor dabil apal, baina bizkorki
altare inguru
Mezako idazti, kalitz-estalki,
argi ta intzentsu?

Kanpaien soinu burdinazkoa
galdu barririk.
Larunbateko ilunabarra...
Geldi-geldirik,
kantu bat sortzen; zeru ta lurrak
gozoz beterik.
Agian zeru-haize-bolada
kantuz *nahastaurik*?

... Eleiz barrutik dator kantua
ase ta gozo.
Birjina bera kortina pean

---

¹¹⁶ ‘Benedikta’ izeneko elizkizuna guztiz berezia izan da Arantzazun mendeetan bar-
na, batez ere larunbat iluntzetan kantatzen zutena. “Benedicta tu” (= Bedeinkatua
zu) lehen antifonaren hasierako hitzetik dator ‘benedikta’ hitza.

gordeta dago.
Baina ume ta fraide-taldeak
bihotz eta aho
“jaso ateak”, azaldu beite,¹¹⁷
kantari diño.

Orain argia... Orain altare
guztia barri,
zilar ta lore ta zuritasun,
samur eta *haundi*.
Danak zutunik... Altare goira
sei ume argi.¹¹⁸
Horra Maria!... Horra umeak
kanta-kantari:

“Zure ezpan horreik zoramén dira,
Bedeinkatua.
Zure sorkunde garbi hutsari
gure kantua.
Jainko-gizona, erraietako
zure frutua,
zeruko erregín, Siongo lore
Andre santua...”

Begi ta bihotz bigundu iataz
umien kantaz.
Bular guztia gaineztatu iat
zerutar gentzaz.
Ume ta fraide... baina umeak
barrendu iataz.
Zeinen ederto mintzatzen diran
Andra Mariaz.

(1955-1956)

---

¹¹⁷ Benediktako salmoetako batek zioen horrela: “Attolite portas” (jaso ateak).

¹¹⁸ ‘Benedikta’ elizkizunekoan, sei mutiko, zuriz edo urdinez jantzita, aldarera hurbildu ohi ziren, Andre Mariaren aurrean Bibliako testu batzuk kantatzera. Une hori deskribatzen du Gandiagak hemen.

[BOKAZIOA]

GanArtx – ELRL bilduma, 159-160 or. (argg.)

– ZU NOK BIALDU ZINDUZAN FRAIDE,
mutiko txiki?

– Ni neuk gura ta etorri nintzan,
diñosta irri.

– Zuk esan hori; baina ekarri
egin zinduen.

– Bai, nork ekarri?... na/hi nebalako
nago ni hemen.

Izan be aitak ez zeustan itxi
izan gura ta
amandreak be'z, arrebeak be ez,
amak be ez ozta.

Burua makur, dago umea...
Orain zotin bat...

Bihotz ederra zatitu deutse
berba kirtenak.

Fraide txikia negarrez dago,
zotinka dago...

Nire berbeta lotsa gabea,
arantza iako.

Mutiko gaixo, mutiko zintzo,
nik ondo dakit

zenbat egia darizun begi
ederrotatik.

Ai, kristinauen¹¹⁹ sinesgogorra!
ez dogu usterik

umeak Jesus bene-benetan
maite leikenik.

Ez dogu usterik umea txiki-
-txikitxutandik

arimatxoa galtzeko bildur
izan daikenik.

Haurrari zelan gustatu nire
berbeta txarra?

Zer erantzuna mundutarrontzat
bere negarra.

Egin negarra, mutiko zintzo,
mutiko zintzo,

gure begien itxu okerra
argituteko.

(1955-1956)

---

¹¹⁹ “kristiñauen” hitza ezabatuta-edo dago ELRL-n; baina ordezkorik gabe; eta galde-
ra-zeinua gaineratuta ahapaldiaren ondoren, testua finkatu gabe geratzen zela
adieraziz edo.

[GABONETAKO OPORRAK]

GanArtx – L3G koaderno, 54-55 or. (argg.)

PIXKANAKA BADATOZ

Gabon-jai ederrak,
festarako ez gara
batere alferrak;
eragin handia du
oporren piperrak,
ezin ditugu pozez
geratu izterrak,
aspertuko ditugu
endreduz bazterrak.

Eskola ardura gabe
bakazioetan,
ederki biziko naiz
Eguberrietan;
gozoak jango ditut
ahal dudan denetan,
tunan ibiliko naiz,
okerkerietan,
alferrik gurasoak
egin errietan.

Gabonez gutxi asko
badakit zer egin:
ama engainiatuz
etxetik alde egin;
zigarro batzuk erre
kuadrilakoekin,
neskatxei xitalkeriz
muturtu eragin,
gerokoan oroitu
ditezen gurekin.

Turroi eta txanpanik
inguruan bada,
gu bizkor ibiliko
gara, baezpada;
amak esango digu:
“mutilak, patxada”,
ez du kontrolatuko
hango estropada,
oraintxetik erruki
dut ama koitada.

Gabaz berandu arte
hartan eta hortan:
ipuina, txantxa, abesti
ta karta-jokotan;
bitartean goxoak,
txurruta askotan;
etxean ez da inor
ohera asmotan
nekez eta edanez
jausi arte lotan.

Gero datoz kontuak,
minak, ondoezak,
korrokada mikatzak,
okada ez gezak;
goralarri, enpatxu,
tripetako kexak,
gehiegi jan-edanen
ordain aldrebesak,
biharamun goizean
agur gure mezak.

Sendatu gareneko
pixka bat bederen,
berriz ere jatera
pikika han-hemen;
berandu jaiki eta

kalera *lehenbailehen*,
ez amaren onespen,
ez aitaren baimen,
handiak kontatzera
ahal denik harroen.

Hala egun bat eta
halatsu bestea,
nekeza izango da
formal ihardutea;
bakoitzak besteari
emanetz haizea,
nor izan gutxiago?
hor dago untzea,
kuadrila baita gure
juez-alkatea.

Handiak egin eta
handiturik esan,
ez dugu gura inork
gutxietsi gaitzan;
poteoan sarri ta
gutxitan elizan,
etxean egin arren
ehun aldiz demandan,
hor ibiliko gara
tuna ta parrandan.

Hona gure Gabonak
urtezahar ta guzti,
urte berria ere
beharko da busti;
Erregeenez saria
eta koplak gutxi,
izan dedila zerbait
eder ta garesti,
nahiz eta gurasoak
zorrez jota utzi.

Errege egunez gero
itzali da izarra;
barka, arren, despedida
ilunxko samarra:
ez dugu *lehen* adina
alegre bularra,
bukatu dira festak,
hauxe zoritxarra,
berriz Arantzazura
itzuli beharra!¹²⁰

(1981)

---

¹²⁰ Arantzazuko Seminarioko mutikoei eskainitako bertso hauek abesteko “Belengo berri ona” Gabon-kantaren doinua iradoki zuen Gandiagak.

HAUEK DIRA MUTIKUAK

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

HAUEK DIRA MUTIKUAK
hirugarren urtekuak:
Txintxoak ere badauzkate, baina
baita_ere txoriburuak.

Lan eman du maixuak
hortxe dauzka liburuak
baina nork asma non ote dauzkan
zenbaitek beren buruak.

Begiak urrun galduak
poltsikoetan eskuak
badu nonbaiten programaren bat
horien telebisiuak.

Beti daude nekatuak
gure mutiko zintzuak
deskantsu hobez bizi dirade
horien boligrafuak.

Bakea boligrafuak
ez kutxara ta platuak
alferrak zintzo bihurtzen ditu
babak jateko orduak.

HAINBAT MUTIKO IZAN DA HEMEN

GanArtx – AOB bilduma: “Irakaslea” (argg.)

HAINBAT MUTIKO IZAN DA HEMEN
zerbaitek erakarria,
bakoitzak ondo gordea duke
norbere oroigarria:
une txar eta une bikainak,
den-dena da aipagarria;
ikasleria gehienarentzat
aldi probetxugarria:
hezkuntza eta eskola ona
izan baitu oinarria,
geroaren euskarria.

(1985-1988)

[BELENGILEAK]

GanArtx – AOB bilduma: “Gabonak” (argg.)

GOLDIOZ ETA ZERRAUTSEZ,
ezpalez eta zuztarrez
egin dute ikastetxean,
umeez, belentxo xastar bat.
Zenbatgarrena ote da
hainbatgarren bazterrean
mutikorik txikienok
eratu duten belen hau?
Beren airera egina
dute, bazter hobegorik
ez baitie laga,
ez irudi
itxurazko denik ere.
Ez dago gaizki, ostera.
Irudi apain guztiak
haundiagoek eraman
dituzte berenetara.

(1970-1974)

[JAIKI, MUTILOK, ALAI!]

GanArtx – L3G koadernoa, 55. or.
(Ik. AOB belduma: “Irakaslea”)

IRAILA MUTUR BATEN,
Ekaina bestean,
hilabete luzeak
bien artean:
Lana, estualdiak
beldurra noizean,
amorru, zalantza ta
ehun pena katean;
baina noizbaitean,
“Aitaren” batean,
mirari antzean,
dena da atzean;
jada giro berri bat
dugu aurrean.

Mila bederatziehun
larogeita bia,
hona noizbait amaitu
kurtsoaldia.
Oporrak heldu dira,
dena da argia,
bide zabal ederrez
gaitezke abia;
poza, fantasia,
zoramen nahasia,
amets-galaxia,
eztiորrazia;
goza dezagun aurrez
dugun grazia.

Jaiki, mutilok, alai
zorion erritmoz
atseden egun arrai
asko baitatoz.
Aske gara jadanik
kurtsoa igaroz,
ez bedi inor kezka
eskola-arazoz,
baizik eta airos
jo txaloak gogoz,
ospa poza behingoz
oihu ta txilioz
erabat hustu arte
errepresioz.

(1982-1986)

ARANTXA ABURUZA

L2G, 05. or.

ARANTXA ABURUZA,¹²¹
elorri-lorea,
isilik etorri ta
isilik aldea;
zarata handi gabe
jantzi du etxea
laister igarriko da
haren hutsunea.

Bederatzi urtetan
jardun zaigu hemen,
orratzak eta plantxak
ez zuten aspertzen;
langile porrokatu,
txukun eta zarden,
non beharrik zegoen
han ibili *ohi* zen.

Mojak mesedegarri
aitortzen ditugu,
haien hainbat arduraz
bageunden seguru;
irten diren orduan
penarik badugu,
ahal bada berriz itzul
daitezen *nahi* dugu.

Atzo gure pozgarri,
gaur berriz *nahigabe*,
nora zoazte mojak
gehiagorik gabe?
Bai, urrun bada beste

---

¹²¹ Arantxa Aburuza Arantzazuko Seminarioan jardun zen etxeko lanetan. Bertso sorta hau hiruzpalau aldaeretan dago artxiiboan (AOB, OAR). L2G-koa aukeratu dut. Bertsoak abesteko iradokitako doinua: “Mendietan elurra” kantarena.

beharrik; halere
zuen premia bazen
hemen bertan ere.

Arantxa, zeu zaitugu
aldentzen azkena,
zeugan agurtzen dugu
joanen izena;
guztiontzat daukagu
eskerrik onena,
merezia duzue
jatorren omena.

Gaurra ez bedi soilki
adio-iluna,
zeren besterik baita
gaurko jaikizuna:
hain zuzenik Arantxa
jaio zen eguna,
bihoa nahigabea,
betor poztasuna.

Belar ondu usaina
haizetan eskuar,
uztaila ere bada,
gaur hogeita hamar;
argia da nagusi
zeru-lurrak zehar,
bizitza deika dugu
alai eta zangar.

Dezaiogun erantzun
bizitza-deiari
esperantzaren ontzi
eta mezulari;
egun bukaezina
dugu agintzari,
Berri Onari buruz
darraigun bidari.

(1980-1981)

BASILIKA BERRIAREN KANTUA

“Oteiza ez da gizon erreza (...) Tente dago. Noiz ikusi nuen exerita? Andre Mariaren irudi zutiaren aldamenean ageri da. Irudia baino asko da txikiagoa (...) Agian Andre Mari zuti hori eta Kristo etzan hori ditu gaurko hitz ala hitzaldi. Dena dira hutsune borobil dena hutsunezko ildo, aska eta azpil. Dena galderaren kako zabaldu ez zabalduzko. Nondik datorkio galdera? Nori dagio? Andre Mariak zerurantz ditu begi zuloetako itzalak. Kristok zerurantz du lurrean etzanik duen burua. Jorgek begiratzen du bakarrik aurrez aurre gure begietara. Zer gertatzen da? Zer esan nahi digu? Zer digu galdetzen? Zer egozten? Begirada kezkgarriz begiratzen baitigu zerbaitetan errudun generala usmatu arazteraino, ahaztutako pekatuz pentsa arazteraino. Jorge berberak ere ez du agian arregura bat besterik, ez du «Quousque tandem» deadar bat besterik. Noiz arte baina? Baina zer noiz arte? Herriotza, hondamendia? Gurutze bat dago besoak lurrean, hagea zerurantz. Ezkerreko beso gainetik begira dago Jorge, aurrez aurre begira atzetik aurrera begira, eta zutik. Agian bultzaka hasi da Krisoren irudia zutik jarri nahiz” (GanArtx: JEI, 2; AA:2, 35-36 or.).

[ELIZA ZAHARREKO DORREA]¹²²

Elorri-2, 186. zenb., 254-255 or.
(Ik. ELRL, 135-136 or.)

ARIMA SANTU BAT LEZ GOIRATU EGOAN
Arantzazuko dorre txiki, lirain, zaharra.
Aleluia ondoren –hileta jo-lorrez–
jatsi deutsez kanpaiak, banan-banan, behera.

Pazko bigarren goiza. Horma-hauts arre batek
lausotu deust begion atsegin gardena.
Asko sentitu izan dot dorre segail zaharra
gogor urratu daben burdinen zekena.

Uso t'elaien solas izan zan udaro,
nire laguna beti, amets betikotan.
Andra Mari ta euskal fede kondaireta
hainbat bider itaundu neutsan iluntzeetan.

Zenbat lehenauko gauza kontetan ekizan!...
Zelan alkartzen ginan arazo-orduetan!...
Mingarri ziranetan biok mindu ginan,
zorion-garaiz, barriz, poz bakar bat geunkan.

Ta, gaur atara deutse bihotz eder, goia.
Maitasun-keinu batez itzi dau bizitza.
Troka-bidez daroa lege lagun batek,
itzalak odoldia emongo al deuta!

Eguzki nekatuak agur betikoa
Kurtzebarritik egin nahiko deutsanean,
ez dau aurkituko gaur, ezta ilargiak be,
zilar-altzo jasotik, hots deikionean.

---

¹²² Jatorrizko ELRL-ko testu daktilografiatuaren gainean eskuz idatzitako titulua da hemengo hau: gero ez zuen jaso ELR liburuan. Dena dela, ELRL-eko testutik ELR-kora testu-aldaketa ugari egin zuen poetak.

Nun da?, itaundu daikee, joranez izarrek.
Lehenau-zaleek erosta luzaro jo daikee,
baztar ederrori lez, hain maite izan jaken,
haren hutsa, betegaitz izango bait jake.

Biharko oilaritean, mendiok ez dabe
nork iratzarri izango, ezta Andra Mariak
mandatari goiztarrik. Harrituko dira
ta, behingoan, ez dabe kantauko txoriak.

Urte luzeak zehar, kanpantorre alai
izan zaituan lurra, zeure zai dagoke:
baina ez dau entzungo, pozez bete eroian,
zure albandeikorik, aurrerantz, inoiz be.

Harzuri-ontzi bat lez, apurtu zaitue,
Birjinaren oinetan, ez penarik gabe.
Airean geratu da zure usain zahar eta
gozoa, maitagarri, oroï zaharren pare.

Arrasalde tristean, hor zagoz, hondakin,
elorri zarpil baten antzeko egina.
Atsedean bila dabil, trokako isurkian,¹²³
zure erdi eratsia, etsi ta samina.

Eskailaretan behera, noizbait, jatsi dira,
lotsaturik bailegoz, gizon nekatuak.
Begiratu deutsue ta isil ta apal doaz
zeure hautsetan zuri musu ta eskuak.

Isilik noa neu be, oroiak igurtziz.
Bai... ez zaitut ahaztuko... halako zinean...
txiki, lirain eta zahar, kanpaez betea.
Halantxik diraukezu nire bihotzean.¹²⁴

(1956-1962)

---

¹²³ Eliza zaharreko hondakinak Arantzazu bertako troka edo arrora bota zituzten.

¹²⁴ Olerki hau aurrenik *Excelsior* aldizkarian argitaratu zuen Gandiagak (EXC, 11, 1954, 177-178 or.). Oso birmoldatua argitaratu zuen *Elorri* liburuan, batez ere horren bigarren zatia.

[AMAREN ETXEA] (1)

Elorri-2, 29. zenb., 60. or.

AIRE GARBIZKO LARROSA, NEURE
inguru mami maitea,
zukan bai argi nazala bizi,
Birjina Amaren Etxea.

Atsegin jake birigarroei
elorri zaharren geizpea.
Niri zoramen epel ta garden
zure babespe hobea.

Oin gazte hauek badabiltz zukan
dardararaziz bakea.
Arima hau, berriz, sor ta gor haundiz,
hots eta urduri gabea.

Lehenengo senti ta udalehen hartan
naukazu ongi gordea.
Zukan bai argi naz
hala bizi,
neure Amaren Etxea.¹²⁵

---

¹²⁵ Olerki honen amaiera du ELRL-n “Zukan bai argi nagola” hasten denak –honen ondoren ikus daiteke–. Olerki oso ezberdinak dira biak; baina garbi dago azken lerroetako ideia eta espresioek biak nolabait lotu egiten dituztela.

[AMAREN ETXEA] (2)

GanArtx – ERL bilduma, 70-71 or. (argg.)

ZUGAN BAI ARGI NAGOLA,
neure Amaren etxea!
Larrosa baten erdian nago
poz eta afoinuz betea.

Oi, nire udabarri jaia
garbi Amaren ondoan,
arriskuaren bildurrik gabe,
betiko umetzaroan...

Nire oinok *behin* barriroz
dabiltz hutsik, zuri-gorri;
baserritxuan ebiltzan legez
arantzatik hain urruti.

Ez neban izan kezkarik,
inoiz, basetxe *zahas*rean,
begi ta bihotz nitun aitamen
betiko ardura pean.

Halantxerik nabil gaur be,
lasterka, azkatu, ahotsez...,
ezertariko esturik gabe,
beti eguzki egunez.

Hementxe gelditu neban
galtzen ioiatan zoruna,
aldi-boladak kendu *nahi* eusten
ume-zorion bakuna.

Ba, munduko samin-ibar-
-bekatu-mendi tartea:
umien senti orban gabea
hondatzen ez dan uea,
zukan bai pozik, argi nagola,
neure Amaren etxea. (1959-1962)

[ELIZA BERRIA] (1)

GanArtx – ERL bilduma, 132-135 or. (argg.)

HARKAITZOK HAUTSI BEHAR BADIRA,¹²⁶
hautsi, apurtu benetan.
Erregin-etxe-orpoak jarri
karegei harkaitz bizitan.
Euskal semeak, barrendu gogor
latruok harri-muinetan,
indarrak egin, izan sinismen
zeuon fede ta lanetan.

Behar zaila hartu dogunez gero
begitu lanen burura.
Ikusi eder bere jargoian
euskaldunon aingerua.
Poztu gaitezen, adore beroz
jarraitu daigun arlua.
Eraiki daigun geure ta geure
seme maitien zerua.

Azpia berdin gelditu daiten
harriok bota trokara.
Txikitu potor eskergabeak
sartu zatiak tartera.
Zabalunea nahiko danean
harritan hasiko gara.
Kendu oraindik ezbardin latzok,
etorri danok lanera.

Lotu daiguzan iraurriz harkaitz
eta harri gatxok, batean.
Eraiki daigun harkaitz barri bat

---

¹²⁶ Arantzazuko eliza berriaren eraikuntzaz ari da olerki honetan (1950-1955); Euskal Herriaren eraikuntzaren metaforatzat-edo hartzen du elizarena.

lehengo zaharraren ganean.
Sendotasunik kendu ez baina,
zahar-sendotasun berean,
jaso ta landu beste harkaitz bat
harkaitz zation artean.

Hobetu daigun *lehengo*en lana,
hasi ta *gehitu* harkaitza.
Batu daiguzan zati etenak
amaitu daigun arbatza.
Alkartasuna beharra dogu,
beharra dogu laguntza
aurrerapenik *nahi* badogu ta
maite badogu bizitza.

Datorren gero gaztearen oin
ziurak egin daiguzan.
Mundua geroz harago doa
bere harago-bidean.
Emon daiogun orpo sendo bat
jausi ta hil ez daitean.
Oretu daigun harkaitz bakar bat
euskal harkaitzen artean.

Emon daiogun bizitz-indarra
datorren gero-kimari.
lehengoa leundu eta barri
lehengoaren gain ezarri.
Oi, ez daigula etorkizuna
lehengoaz urrun ipini.
Olatu *zaharrak* bultzea emon
bekio sortu danari.

Hinbeste minez dagigun leuntze
oso zail honen ganean,
etxe santu bat landuko dogu
anitz harriren artean.
Nahi dogun *zahar* ta barri arteko
egizko batasunean,

harro jasoko dogu betiruntz
eleiza egun batean.

Bere kanpaiak goian joko dau.
Landare *hezeak* poz-pezik
arbasoen hau onartuko dau
esker zintzoez beterik.
Ohitura zaharrez zaletuko da
zein ona zan ikusirik.
Hura muxinik gabe letorke
geuk dagiogun bidetik.

Harkaitz artea zabalduz doa
gero ta gero leunago.
Toki askotan ederto dago
oinarriak emoteko.
Apurtzen dogun harkaitz guztia
gorde hormak egiteko.
Laster hasiko gara goruntza
nahikoa leundu ezkeru.

Gorako poza, poz gozoena.
Daigun harritan, lagunak!
Hasi gaitezen horma egiten.
Hautatu harri astunak.
Geroa gorde daien hesiok
daizela sendo eginak.
Eutsi harri hau, argi anaia,
daiguzan horma bikainak.

Egin daiogun¹²⁷ erreginari
dagokion jauregia.
Daiegun loba durduriei be
beharko daben tokia.
Eraiki daigun oso zabala,
jaso, lekutsu, haundia,
guztia baten izan dagien
Amagaz etxe nasaia. (1955-1956)

---

¹²⁷ ‘daigun’: horrela dago idatzita, baina badirudi “daiogun” izan behar duela, ber-
tsoaren neurriari ere begiratuta.

[ELIZA BERRIA] (2)

Elorri-2, 33.zenb., 65. or. (Ik. ELRL, 138-139 or.)

ELORRIKO ANDRA MARI,¹²⁸
eder-oldez harrigarri,
Arantzazuko hatxarte hontan
–estalpe-zale zu beti–,
ermitatxu bat gura zendun ta
guk eleiza bat eraiki,
*a/ha*l genduan hainbat ongi.

Bota dira *na/hiko* tiro
harkaitz gogorrok hausteko.
Lanari garratz oratu jako
zure poza egiteko.
Horra hor, orain, zure poza ta
geurea, harritan, ederto,
burni ta iraurri, betiko.

Mendi-barrunbe honetan,
eleiz bikain bat harritan.
Hiru dorredun etxandi irmea,
inoizko era barritan,
bostehun urteko zure irudia
–*na/hi* genduke bihotzetan–,
gaztelu-hesiz, gordetan.

Akastu egin deutsugu:
harri ta horma ez-landu.
Elorriorio ta izar itxura
emon *na/hi* izan deutsagu:
Harri baltzixkak elorri-arantz,
zurixkak izar-errainu.
Itxaropena *na/hi* dogu. (1956-1962)

---

¹²⁸ Olerkiaren jatorrizkoa ELRL bilduman; aldaketa ugari egin zuen argitaratzean.

BASILIKA BERRIA (3)

Elorri-2, 31. zenb., 62. or.
(Ik. ERL bilduma, 137-138 or.)

HARKAITZEZ GORA, ELORRI,¹²⁹
astrapalatsu, basati,
harkaitzez, garratz, eleiz harkaitza¹³⁰
azkar dator, barri.

Arantza ta *hagin* biziki,
lehi gogor baten itzuli,
lakar ta lakatz, bada akatzezko
neurri ta gauzen ausardi.

Goiartuz troka ta mendi,
aldiko bekoki larri,
oinarri zahar gain, inoizko gogo-
-aro bat nahi dau giltzarri.

Gorri dorre t'orma ta *harri*,¹³¹
indar ta altura iratzarri,
harkaitzez, garratz, eleiz harkaitza,
irme ta aidor, barri.

(1956-1962)

---

¹²⁹ ERL-ko testua da nolabait olerki honen jatorrizkoa; baina lehen ahapaldia bakarrik hartu zuen poetak handik *Elorri* liburuan argitaratzekoan, eta beste dena aldatu egin zuen. Bi olerkitzat ere har daitezke.

¹³⁰ ELR-ren bi edizioetan “eleiz akaitza” dago idatzita, hemen eta beheago; baina okerra izan behar du. ERL-n ‘arkaitza’ dio. Gaztelaniazko itzulpenak ‘arkaitza’ –“templo roquero”– interpretatu zuen azken ahapaldian behintzat.

¹³¹ Manuel Lekuona saria Oteizari ematean Gandiagak irakurritako “Oteitza Arantzazun” poema luzearen barruan sartu zuen olerki hau, “Basilika berria” tituluarekin (ik. RIEV, XLI, 1996, 1. zenb., 255. or.). *Arantzazu* aldizkariak ere argitaratu zuen olerki hau, “Arantzazuko torrea” tituluarekin, baina azken ahapaldia kenduta (LXIII, 1986, 650. zenb., 1a or., aurreko azalaren barrualdean).

ARANTZAZU EDERRA DA

GanArtx – JML sorta, 7. olerkia, 3-4 or.

ARANTZAZU EDERRA DA
zein kanpotik zein barrutik;
Arantzazu ederra da.
Barrutik miresgarria,
zoragarria kanpotik.

Kanpotik zoragarria
Arantzazu; zer paisaia
gertutik zein asagotik:
orografia artega,
landareria zardaia!

Landareria zardaia,
harkaitz gabeko lurretan,
landareria zardaia!
Tartean haitz erraldoiak
kararren zilarretan.

Arantzazu zein kanpotik
zein barrutik, ederra da
edozein ikuspuntutik.
Kanpotik gustagarria,
barrutik gustu bera da:

Lehenengotik erakartzen
zaituen arkitektura
zaizu galanki azaltzen,
amaren etxe nasaiko
sukalde handi modura.

Sukalde handi modura,
barru hedatsu prestuan,

argiluna ta lilura;
eta giro atsegina,
bakezko xarma puntuan.

*O*hol epela da nagusi
sapaiz, lurzoruz, absidez,
ohol epela da nagusi;
eta margoen mandatu
erlaxagarria airez.

Beirateek fin eralgia,
kolorezko musika da
argilunean argia,
gorteiatuz askotara
Birjinaren irudia.

(1998)

HIRU DORREAK (1)

GanArtx – ELRL bilduma, 140-141 or. (argg.)

HAITZABALEKO KURTZETIK¹³²
hiru dorre, harri hutsik,
ikusten ditut, sendo ta zailu,
zeruetara jagirik.

Arantzazu?... Euskal Herri?...
Hiru dorre geroari.
Ez genkigula hiru dorrezko
itaun bat dogu edegi.

Harritan dago guztia,
zein ziurra dan harria!
Harri-goraka horrek
badauko bere barria.

Gaututze isila lurrean,
azken erroi bat airean.
Dorre larriok oldozkun dagoz
etxadiaren ganean.

Baina Zu hortxe, pozarren,
dorre ta bihotz alaitzen.
Zure argitan ezer ez gaitu
etorkizunak bildurtzen.

Hodei eta urdin artean
izar-jaiotza ortzean,
erlus-barretan azaltzen dira
Arantzazuren parean.

---

¹³² *Haitzabal*: Arantzazuko santutegitik Hegoaldera begira, aurrez aurre, erreka beste aldera dauden bi mendi-tontorretako bat, eskuinaldekoa. Basilika berriaren hiru dorreei buruz ari da hemen poeta.

Erleak lez izarrak be
euren erregina dabe.
Hiru dorredun eleiz barrira
zenbat izar maite-barre.

Izarren Erregin argi,
zeru ta lurren pozgarri,
Argi horrentzat eraiki dogu
eleiz dorretsu tink hori.

(1955-1956)

[HIRU DORREAK] (2)

Olerti, 1968, I-II (Urtarrila-Ekaina) 23-24 or.
ABG, 50-51 or. (Ik. ABGZ, 18. or.)

HIRU DORREAK, LUZE TA GARBI,
harkaitzen urdin ganean
zuri ta zinbel ta izarrei buruz,
ilargitako airean.¹³³

T'ez dakit zertaz mintzatuz
t'ez dakit zer gogoratzuz,
luze ta garbi, ari diran hain
oparo gaua zoratuz.

Ta harkaitz urdinen ganean,
hiru dorreak, zuri ta zinbel*,
ilargitako airean.

Ta ilargitako airean,
gauari jaulkiz ederra,
pianu baten lore aratzak
ta uraren hotsa eta, noizik *behin*,
txitxarren kantu leberra.

T'ez dakit zertaz mintzatuz
t'ez dakit zer gogoratzuz,
leber eta aratz, ari diran hain
oparo gaua zoratuz.

Ta harkaitzen urdin ganean,
argi ta eder, pianu baten
ore aratzak airean.

---

¹³³ Honako iruzkin hau egin zuen Gandiagak testu honi buruz (ABG, 28. or.): “Iru torreak, luze ta garbi. Gorago ere hitz egin dut ilargi beteak Arantzazun sortzen duen fantasiako giroaz. Zer ikuskizuna, garesti, ordaindu beharrekoa balitz”.

Ta airean eta abarrean,
t'ezin igarri batean,
oroi liraken argidurazko
ta arazdurazko *nahastean*,
susmo ta ametsen halako zeren
argidurazko ta arazdurazko
halako zerak, denean.

T'ez dakit zertaz mintzatuz
t'ez dakit zer gogoratzuz
susmo ta ametsak ari diran hain
oparo gaua zoratuz.

Ai, zer gogoak!

.....

Harkaitzen urdin ganean,
oroi ta ametsen halako zerak
ilargitako airean.

(1964-1968)

DORRE LUZEA

GanArtx – ELRL bilduma, 138. or. (argitragabea)

DORRE PUNTATSU LUZE HAU,
–estu, mugatu, ebagi,–
harkaitz tinkaren ganean, aiko,
eder ta harrigarri.

Arantzazu gura dau ta
Euskal Herri adierazi.
Indarra *nahi* dau, jakite bidez,
bardinduta jagi.

Arantza ta *hagin*, guztia
lerro ta neurri ederto.
Gaurkuon izan, fede, asmoak
gura ditu jaso.

Lokarri *nahi* dau geroaz,
aldi gurpilean hortzak,
etorteari largatuz kutun
iakuzan urratsak.

(1955-1956)

[FRONTISA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ARANTZAZU, HIRU DORRE
arantzatsu. Aurrez aurre,
frontis handi bat,
hunkigarria,
irudi eta hutsarte
harrian harrizko daude
harrian harri ta irme
irudiak kexu daude.¹³⁴

Dorre arteko murrua
marmol arrosa leundua
Doloretako Ama du goian
erdian tarte mundua.¹³⁵
Asaldaturik, zurtua,
behean apostoladua.
Goi-behen arteko tramua
larria eta mutua.

---

¹³⁴ Azken hiru lerroen aldaera-edo proposatu zuen autoreak alboan, baina hasierako testua ezabatu gabe:

“belzkara zeinugile
harrizko ta errebelde
irudiak arbin daude”

¹³⁵ ‘mundua’ hitzaren ordezko-edo, gainean ‘mortua’ ere idatzi zuen, baina hura ezabatu gabe.

[FRISOA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

HIRU DORRE ARANTZATSU
eta friso lazgarri bat;
hemen dago Arantzazu.

Friso buruan Andrea,
oinetan zerraldo duen
Semearen minez dela,

eta, *beherago*, Maisua
gorpu sakaildu dakusan
apostoladu izua.

(1995-2000)

TIRIKI, TAUKE, TAUKE

Hiru gizon bakarka-2, 147. or.

TIRIKI, TAUKE, TAUKE,
mailuaren hotsa.
Tiriki, taui, taui,
mailuaren hotsa.
Hamasei harri lantzen
ari da Oteitza.
Ai, oi, ai,
ari da Oteitza.

Tiriki, taui, taui,
mailuaren hotsa.
Tiriki, taui, taui,
mailuaren hotsa.
Mailua penazkoa
harria gau beltza.
Ai, oi, ai
harria gau beltza.

Tiriki, taui, taui,
mailuaren hotsa.
Tiriki, taui, taui,
mailuaren hotsa.
Etsipen kolpe bat da
ukaldi bakoitza.
Ai, oi, ai,
ukaldi bakoitza.¹³⁶

(1972-1974)

---

¹³⁶ Olerkiak bost itzulpen gaztelaniazko behintzat baditu; seinalea, zein zaila den itzultzea. Horietako bat autorearena (BAG, 28. or.). Hona *Serta* aldizkariak eman zuena, prosaz: “Tiriki, taui, taui, el sonido del martillo. Tiriki, taui, taui, Oteiza se halla trabajando dieciseis piedras. Ai, oi, ai, martillea Oteiza. Tiriki, taui, taui, el sonido del martillo. Martillo de pena, noche negra de piedra. Ai, oi, ai, noche negra de piedra. Tiriki, taui, taui. Cada golpe es un grito desesperado. Ai, oi, ai, cada golpe”. Hamasei harriak: hamalau “apostoluak” eta Pietateko Ama-Semeak.

ESPERANTZA SORTU ZUENA

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ESPERANTZA SORTU ZUENA
hilik ikusi zuten
zerraldo.

Haren Ama
galdera larri egin zen,
erantzun eske,
zerurantz.

Haren jarraitzaileek
asaldatu egin ziren
ezustekoak jota.

Fedea hemen hasten da,¹³⁷
irarri zuen Oteitzak
Arantzazuko frisoan
trintxaz eta mailuz.

(1995-2000)

---

¹³⁷ ‘hasten’: horrela irakurtzekoa dela dirudi eskuizkribuan, eta ez ‘hazten’.

FRONTISEKO HARRIAK¹³⁸

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

Izpirituak, zizel
ta mailu takarrez
landu zituenez gero,
harriok ez dute
sosegu une geldirik.¹³⁹

---

¹³⁸ Olerkiaren gainean titulu modukoa dago idatzita: “Frontisko Harriak” eta ondoan “Marta Fitero” izena, agian olerkia dedikatu nahi ziona. Tituluak adierazten duenez, Arantzazuko apostoluez ari da. Paper barrenean, “Amaia Iturbide. Itzultzea” dakar idatzita. Amaia Iturbide hori seguruenik idazle eta olerkaria da, Gandiaga hil ondoren, horren olerkien antologia editatu zuena: *Bizitza Itxaropen delako* (EHU, 2001).

¹³⁹ Hurrengo lerroa idazten ere hasi zen; baina amaitu gabe utzi zuen olerkia.

HORMA HUTS BA ZEGOEN (1)

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

HORMA HUTS BAT ZEGOEN
zeru ta lurren artean.
Apostoluak han zeuden
horma barrenean,
hormaren kontra jarrita.
Oraindik zentzu gabeko
zinu bat zuten harrika.
Ilargi larria edo
Amaren harria jaso
zuten geroago
hormaren goreneraino.
Ta apostoluak han zeuden,
ta han zegon Ama larria
ta inork ez zuen ulertzen
haiiek bihurka zituzten
zinu haien zergatia.
Seme hilaren harria
apostoluen aurretik
haien begien paretik
txirrikek txirrika gora
jaso zutenean, hara
apostoluen zinuek
hartu zuten zentzua
ta Amaren zinu larria
arrazoiz da lazgarria
oinetan jarri diotenean
Seme hilaren harria.¹⁴⁰

(1969)

---

¹⁴⁰ Olerkia osatu nahian edo, beste lau bat lerro ere idatzi zituen eskuz, baina bukatu gabe geratu zen. Hona eskuzko lerroak: “Jadanik denak du orain / jadanik zentzua. / Jadanik bakardadeak / badauka...”.

HORMA HUTS BAT ZEGOEN (2)

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

HORMA HUTS BAT ZEGOEN¹⁴¹
zeru ta lurren artean.
Hutsez hustu behar zen
hutsaren mesederako.
Hamalau apostolu
hartu zituzten hasteko
–ez nahi zan bezin aguro
baizik noizbaita [*sic*] zahartu zaneke–.
Apostoluak han zeuden,
horma barrenean,
hormaren kontra jarrita.
Horma huts bat zegoen
ta, apostoluak han zeuden,
hormako hutsa
hustutzen hasita.
Baina,
hormaren kontra jarrita
hormako hutsa hustutzen hasi besterik
ez zuten egin-ta,
horraitik
oraindik zentzu gabeko
zinu bat zuten harrika.

(1969)

---

¹⁴¹ Aurreko olerkia eta hemengo hau, berdin hasten direnak, osagarritzat har daitezke. Aurrekoaren lehen bi lerroez gain hango beste bost lerro jaso eta hemengo honetan tartekatu zituen. Itxuraz, olerki honetan aurrenekoko lehen zatia, apostoluak jartzeari dagokiona, garatu eta zabaldu egin zuen, hango “zinu bat zuten harrika” lerrorainokoa, hain zuzen ere. Horregatik handik aurrerakoa, Ama Doloretakoaren harriaren jartzeari dagokiona, alegia, olerkiaren bigarren partetzat-edo har daitekeela dirudi.

HUTSUNEA

Hiru gizon bakarka-2, 155-156 or

HUTSUNE NABARMEN BAT

geratu da frontoian,
estali gabeko
frontisa betean;
eta hutsuneari
darion isiltasun
nabarmenago bat,
mendietarainoko
inguru guztian.
Ezin zitekean
hutsune hori baino
ezer handiagorik
kabitut harrian.
Hutsune hori da
Jurgi eskultore
handiak utzi digun
irudi handiena,
eta nabarmenena.
Euskaraz egun esan
zitekean hitzik
handiena jarri du
frontisean zutik.
Euskaraz egun esan
zitekean hitzik
ozenena jaso du
mendiko frontoitik.
Kalbario mendiko
dolorezko inguruan
ireki zen hitza,
eta hitz haren hotsa,
ta haren oihartzuna.

Euskaraz bakarrik
aditu ditekeen hitz
gurutziltzatua.
Hutsune dardaraz dagoen
hortaz galde egiten duenak,
ez daki euskararik.
Hutsune antsia den hortaz
galde egiten duenak,
ez dauka Euskal Herriarik.¹⁴²
Hutsune latz hortaz
galdetzen duenak
ez du begiztatu
euskaldun amarik,
ez du begiztatu
euskaldun semerik,
ez du begiztatu
Euskal Herriarik.

(1971-1974)

---

¹⁴² *Hiru gizon bakarka* liburuan ez, baina aurreragoko iturrietan “Euskal Herririk” dago idatzita.

IKUS HORMA

Hiru gizon bakarka-2, 153. or.
(Ik. GanArtx: *Hiru gizon bakarkaA*, 123. or.)

IKUS HORMA.
(Eguzkiak alferrik galtzen du).
Ikus hor aurrez aurre irudiok
oinazea dariela
begi-zuloak itzalez handi
ta aurpegia gora
zeruari galdetuz
“zergatik utzi gaituzu?”

O, ez; handikeriarik ez dio.
(Eguzkiak alferrik galtzen du).
Oinazearen kantu ilun bat dio
irudi bakoitzak, etsipen bat bezala;
hondamendi baten
nahigabea darie hormatik behera
lurretik desagertuz doan
Herri baten hutsunea bezalakoa
edo haren etorkizuneko argirik ezaren
beltzura zaie urratzen,
horma guztia itzalduz.
(Eguzkiak alferrik galtzen du
horma hau). Eguzkiak argi ergel bat
egiten dio
lutuarentzako errespetorik gabe.
Baina ez da hemen inor eta ezer antolagabetzen,
bakoitzak iraun egiten du baizik
jatortasun lege inork hautsi-ezinez
eguzki berberarentzat harrizko
desafio bat bezala.

(1972-1974)

BASILIKAREN FRISOKO POEMA¹⁴³

Hiru gizon bakarka-2, 157-158 or.
(Ik. *Seminario al descubierto* - SAD aldizkaria, 1971, 6. or.)

IKUSTEN DUZU HERRIKO IGERLEAK DIOEN ALEGIA,
harrizko letra beltzez harrian idatzia.
Zer irakurtzen duzu horma handi horretan?
Zeuretzat idatzi du, zeuri zaizu mintzo,
zeuri dagokizu profezia hori.
Sinets egidazu: hor duzu gertatu dena
eta gertatuko denaren ezaugarria.
Ez dago letra bat alferrik: Amak
zutik behar zuen, Semeak zerraldo,
apostoluak halaxe,
eta halaxe hutsuneak eta halakoxe.
Profezia hau historia baita eta historia hau profezia.
Denak daude gorantz oraindik bizi direnak,
biziak itxaropena
behar baitu bizitzeko.
Hila dago bakarrik lurrerantz,
lurraren alde hil denez.
Ausar zaitez galdetzen
ulertu ezin baldin baduzu.
Zergatik idatzi du eliza hontako atari hau
kalbarioko profeziaz?
Zergatik ditu elkartu Semearen heriotza
eta amaren itxaropena?
Zergatik daude apostoluak zutik
buruzagia zerraldo badatza?
Hutsune nabarmenki handi hau
zergatik ez dago ilunez beztuta?

---

¹⁴³ Eusko Ikaskuntzak J. Oteizari Manuel Lekuona saria eman ziotenean, titulu honekin sartu zuen Gandiagak olerki hau berak irakurritako "Oteitza Aranzazun" poema luzearen barruan (ik. RIEV, XLI, 1996, 1. zenb., 257 or.).

Herriko igerlea herritik mintzatu zaizu.
Bazekien bazentozena, bazekien zure berri
eta heriotzarenganako daukazun beldurra.
Eta horregatik jarri ditu zutik
hilaren ondoan denak
eta hila zeharretara etzana, baina altu,
hegadan bezala.
Zeu lasaitzeko idatzi du historia hau
gertatzen dena gertatzen dela,
zutik irauten jakin dezazun,
itxaropenetik sortzen delako bizitza;
ahantz ez dakizun
heriotza baino gehiago garela
sinesten dugunean;
bizitzaren aitopen dakizun.
Baina jadanik aski duzu berpiztearen sinesmen lekukotasun
hau
eta igaro zaitez jadanik horma honen atez,
edo horma hau den atez,
eta ikus berpiztea egia dela,
ikus nola gaztetu den Ama,
hila nola den berriro haur bat,
eta nola berriro dena hasten den, berrien berriz berriro,
udaberri bat bezala.

(1971)

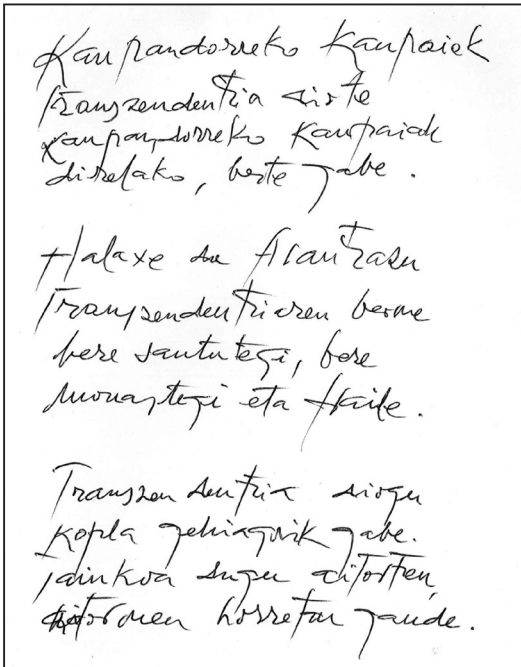
[TRANSZENDENTZIA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

KANPANDORREKO KANPAIEK
transzendentzia diote
kanpandorreko kanpaiak
direlako, beste gabe.

Halaxe da Arantzazu
transzendentziaren berme
bere santutegi, bere
monastegi eta fraide.

Transzendentzia diogu
kopla gehiagorik gabe.
Jainkoa dugu aitortzen,
aitormen horretan gaude.

MINA HARRIETAN ERE¹⁴⁴

Hiru gizon bakarka-2, 151. or.
(Ik. GanArtx: IGBN, 37. or.)

NON ZEGOEN NAHIGABEA?
Oteitzaren txintxan?
Harri beltzetan gordea?
Edo agian herritarren
begi larrietan?

Baina non ez ote zegoen?
Agian trintxan ere bai;
agian harrietan ere;
badakigu begietan
zenbat nahigabe zegoen.

Trintxak ikutu-ahala
harri beltzetan ere
nahigaberik bazela
agertuz joan zen.

(1972-1974)

---

¹⁴⁴ Titulu horixe eman zion Gandiagak, J. Oteizari Manuel Lekuona eman zioteneko omenaldian irakurri zuen “Oteitza Arantzazun” poema luzearen barruan sartzean (ik. RIEV, XLI, 1996,1. zenb., 256. or.).

DENA BUKATU DA

Hiru gizon bakarka-2, 154. or.
(Ik. GanArtx: HGBN, 126. or.)

DENA BUKATU DA.
Frontoiko pilota-horman,
hormako altuenean,
itsatsita geratu da
euskaldunen pilota.

Dena bukatu da.
Amak,
ezer ezin eginez,
zerurantz ditu begiak
eta besoak lurrera
nekeak hautsita.

Dena bukatu da.
Semea zerraldo dago,
zerraldo eta zeharka,
hilteraino hilda.

Dena bukatu da,
pilota-horma
zurrun geratu da,
hutsik goitik behera.

Denak joan dira,
ta dramak izututa,
apostoluak izuz,
izu ta harri eginda,
bakar geratu dira
dramari minez begira.

(1972-1974)

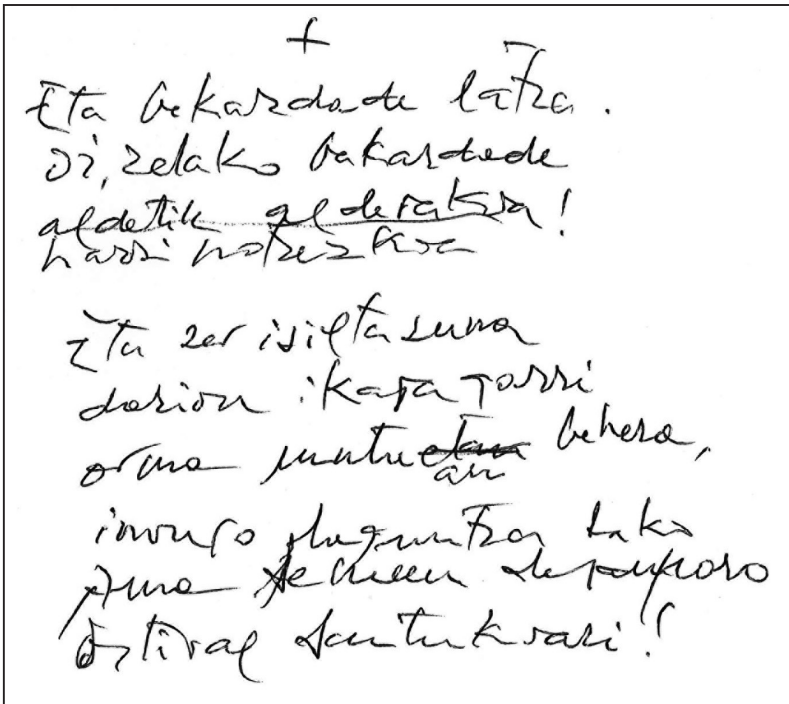
BAKARDADEA (1)

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ETA BAKARDADE LATZA.
Oi, zelako bakardade
harri hotzekoa!

Eta zer isiltasuna
darion ikaragarri
horma mutuan behera,
inongo laguntza bako
Ama-Semeen desanparo
Ostiral Santukoari.

(1995-2000)

BAKARDADEA (2)

Hiru gizon bakarka-2, 150-151 or. (Ik. GanArttx: HGBN, 122. or.)

BAKARDADEA EZ DA
bakarrez osatzen,
baizik bakarrik ezez.

Ez da atsegin
bakardade triste batekin
trikitx egitea.

Harrizko irudi
handi bat diote
egin bakardadeari.

Herriko bakardadearen
bakardadeko Ama.
Herriko seme jausien
bakardadeko heriotza.
Herriko bakardadearen
horma handi hutsa.
Ta ezina. (Hamalau zinutan)

Hamasei harri ditu¹⁴⁵
bakardade honek.
Bakardadea osatu-a(ra)zteko
behar ziranak justu.

Baina bakardadea
ez litzake hain bakardade,
nahiz eta bakarrik
bakarren batek
antzemango balio.

(1972-1974)

---

¹⁴⁵ Arantzazuko basilikaren frontiseko eskulturak, Oteizak landuak: hamalau “apostoluak” eta goian Pietatea (Andre Maria eta Jesus hila).

BAKARDADEA (3)

GanArtx – AOB bilduma: “EHerria” (argg.)

BAINA
ni ez naiz bakardade¹⁴⁶
hontaz gozatuko;
ez dut bakardade hau
nabarmenduago nahi.
Oraindik erten eta
bilatu nitzake
ta aurkitu ta pilatu
bakardade hau hausteko lain
behargin lur hontan.
Ez dut esango ezin dut,
ezin dugu, ezin du,
baizik ahal dut, ahal dugu
oraindik Herri hain
apurtua konpondu.
Ama larriak oraindik
itxaro du zerbait,
bestela ez litzake
zutunik egongo.
Seme hila
gari alea pizten
duan lurrean dago.
Ta ezina zinuka dago
oraindik espero dualako.
Bakardade hau
parabola bat diteke
belarririk duanak

---

¹⁴⁶ Badirudi Arantzazuko Basilikako aurrealdeko Pietatearen bakardadeaz ari dela – aurrekoaren jarraipena edo oihartzuna ere izan daiteke–, baina sinbolotzat hartuz, Euskal Herriaz mintzatzeko. Bestetan ere kantatu izan du Basilikako frontiseko bakardadea, Euskal Herrira begiratuz.

entzun dezan,
begirik duanak ikusi
suspertzeko gauza dana
suspertu dedin.
Gau honek
eguna duke ondoren
betiko lotaratzen
ez baldin bagera,
iratzartu nahi
baldin badugu.¹⁴⁷

(1967-1980)

---

¹⁴⁷ Autorea hil ondoren argitaratu zuten olerki hau Gandiagaren *Euskalminez* olerki-
-antologiaren barruan (Arantzazu - Elkar - Labayru, 2005).

TRISTE ATERA DA

Hiru gizon bakarka-2, 152. or.
(Ik. GanArtx: HGBN, 124. or.)

TRISTE ATERA DA
tristearen erretratua.
Arantzazu, 1969.
Elizako fatxada
bukatu den eguna.

Farre egin zezala
agindu zioten tristeari.
Ta egin zuen tristeak.
Tristeagoa...!
Farre tristearengatik
gaiztoa deitu zioten
tristeari.

Ta rebelde bezala
dago fitxaturik.

(1972-1974)

MEKANIKA ETA MAILU

GarArtx - AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

TIRIKI TAUKI TAUKI¹⁴⁸
mailuaren hotsa
etxe guztian dabil
mailuka bortitza
burdina zahar guztiak
airez darabiltza.
Juanitok egin eta
Anttonek birregin,
artea, artearen
hazi ta ernamin:
Irudia sorburu,
islada irazkin;
behin geroztik bakoitza
sorkari atsegin.
Tiriki Elizegi,
tauki Arriola,
bikote artistari
bejon dagiola.

(1981-03-25)

Olerkiaren buruan honako hau dator idatzita: “Mekanika eta mailu, arte bidera ekarri zituen gizonak: artearen morroi eder eta amets liluragarrienen espresio zoragarri izatera”.

---

¹⁴⁸ Arantzazuko seminarioko irakasle Joan Arriolaren eraikuntza eskultorikoen argazkien, Antton Elizegik egindakoen, gain idatzita dago hemengo testu poetiko hau. “4. kontsiderazioa” darama testu honek titulutzat. Izatez, Gandiagak Joan Arriolari eskainitako beste olerki askoz zabalago baten, “Harotzak” hasten denaren, parte-edo da hemengo hau. Bost “kontsideraziotan” banatuta dago hura. Hango 4. kontsideraziotik abiatuta, guztiz olerki berria idatzi zuen hemen, oraingoan Arriola eskultoreari eta Elizegi argazkilariari eskainia.

[MAISUAREN ITZALA]

RIEV, XLI, 1996, 258. or.

PENTSAMENDUAREN
eta egitearen
abangoardian Oteitza,
bere garaiko
eskultore
konprometitu
eta balio unibertsalekoa.
Zentzu erlijioso
handi baten jabe

Oteitza,
landu dituen
harri blokeen tamainako
hitzak dituen.
Arantzazuko
basilikaren frisoko
harrizko poemaren autore
Oteitza.

“Lantxo hau eskatu zidatenean” hasten den hitzaldiaren, “Maisuaren itzala” titulukoaren, amaian dago olerki hau. Hitzaldi horretan badaude beste bi olerki, lehendik argitaraturikoak; baina hemengo hau hitzaldirako egin zuela dirudi; izan ere, hitzaldiarekin batera Oteizari edo haren obrari buruzko olerki sorta daukagu, “Oteitza Arantzazun” titulukoa, makinazko kopian: horko guztiak lehendik argitaratutakoak dira, hemengo hau izan ezik.

[ARANTZAZU BERRIA]¹⁴⁹

Elorri-2, 32. zenb., 63-64. or. (Ik. ELRL; 141-142 or.)

ELORRI,¹⁵⁰
zuhaitz da ta sasi.
Arantzazu elorri,
harkaitz ta lan gorri.

Harri eta iraurri,
behetik hasi ta gora,
begitu hormari.

—Gaztelu,
jauregi?—

Hemen etxe santua,
berebiziko ontzi,
boga-bogan beti,
ekaitz eta ugari,
gorako itxasoz gora
igon eta jagi,
Jaungoikotarren tresna,¹⁵¹
marinelen burdi.

Ario txokoari,
zantzoa lurrari.
Betiko itxas gainean,
elorri ta arrandi,
Arantzazu barria

---

¹⁴⁹ *Arantzazu* aldizkariak eman zion olerkiari “Arantzazuko torrea” titulua; lehen hiru ahapaldiak bakarrik argitaratu zituen aldizkariak (1986, apirila, 1a or.).

¹⁵⁰ ELR-ko eta ELRL-ko olerkia berbera izanik ere, aldaketa askotxo egin zuen jatorrizko daktilografiatutik liburura.

¹⁵¹ *Elorri* liburuan ‘tresna-’ dago idatzita; badirudi koma behar duela hor, eta ez marratxoa.

horratx munduari
–geuretar et'orotar–,
ur haunditan, haundi.

Ebanjelari deia
adarrak aldarri:
“Goian dago portua
atseden ta aberri.
Jarri oinok harrian,
eskuok ekarri;
urten gorako ontzira
bizkor eta alaiki.

Iribar, abegi,
bideko pozgarri,
Erregeren ontzian
Erregin bidari:
Andra eder Mari,
zuzen-orratz argi,
harrizko ontzi santuko
lemazain ta begi.”

Harri eta iraurri,

–Gaztelu,
jauregi?–

ikusi ontzi tinka,
dorreak ikusi:
altuan eregi,
indar eta ausardi,
mundu zabal guztiai
barrion irrintzi.

(1956-1962)

HEMENTXE BIZI NAIZ

“Arantzazun dago nire lana eta bizilekua. Arantzazu santutegi eta bakarleku duzu. Andre Mariaren irudi zahar baten inguruan sortu eta hazi da Arantzazu. Bada bostehun urtez gora, Euskal Herriarentzat fraide komentu handi eta arrunt baino zerbait gehiago dela. Andre Mariaren irudi zaharrak erakarmen handia izan du alde batetik; bestetik berriz fraideak izan dira erromesarekin hitz egin dutenak. Arantzazu, ardatz eragile bat izan da Euskal Herrian. Euskal Herriaren barruz barru aritu den ardatza, Arantzazuri buruzko erromantze bilduma bera bakarrik ere nahikoa da diodana egiaztatzeko. Jende euskaldunak eragin dio Arantzazuri, jende euskalduna izan baita gehienik Arantzazura hurbildu dena. Jende euskaldun horri bere hizkuntzan erantzun behar izan dio Arantzazuko fraideak. Entzun eta erantzun. Euskaldun jende horren berri sakona izan du Arantzazuko fraideak. Jende horren izaera ezagutu du, jende horren nahi, bizimodu, aiurri, ezin eta pobretasun sakona ezagutu du, eta jende horrentzat bizitzera beharturik aurkitu da historiako trantze bakoitzean zehar.” (GanArtx: OAR, III. Gorputza-E, 1980, 15. or.).

“...pozzgarri zait Arantzazun bizitzea eta nire bizitza eta bokazioa mantentzen, zaintzen, gauzatzen eta gozatzen laguntzen didan hemengo giro guztia.” (GanArtx: AOB: “Biografia”, 1998).

[ARANTZA]

Elorri-2, 105. zenb., 161. or.
(Ik. ELRG, 5:2)

Zure irudia
arantzan.
Arantza
gure
bizitzan.

Geure irudi bat
ikusi dogu
irudi
samin
horretan.

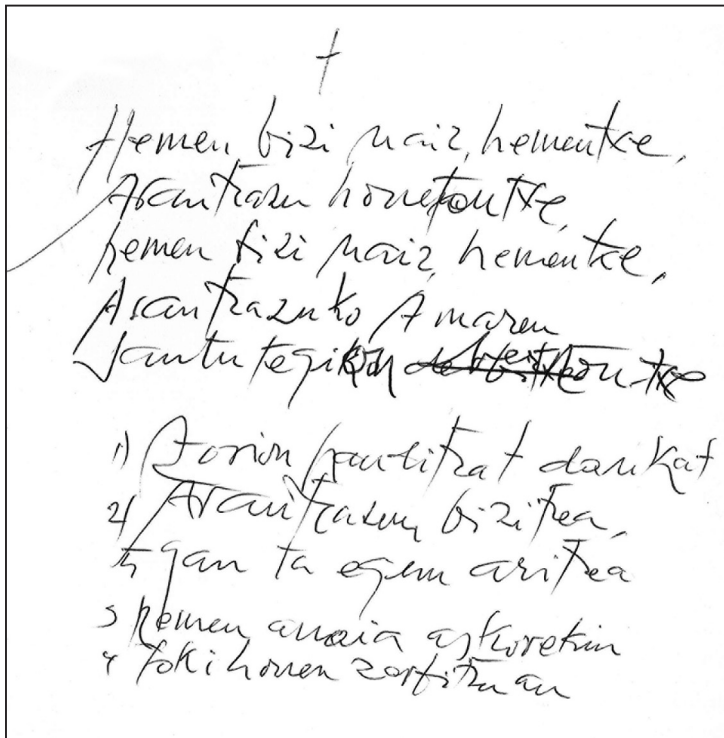
(1958-1962)

HEMEN BIZI NAIZ

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

HEMEN BIZI NAIZ, HEMENTXE,
Arantzazu honetantxe,
hemen bizi naiz, hementxe,
Arantzazuko Amaren
Santutegian bertantxe.

Zorion handitzat daukat
Arantzazun biziitzea,
hemen anaia askorekin
toki honen zerbitzuan
gau ta egun aritzea.

ARANTZAZU¹⁵²

Elorri-2, 144. zenb., 207. or.
(Ik. ERL, 179-180 or.)

APURTU EGIN ZINAN
zeure buru-jabe.
Gaur troka saila zara
zeugandikan aske.
Zein ederra dan zure
askatasun bete.
Neuk be neugandik nasai
bizi gura neuke.¹⁵³

(1956-1962)

---

¹⁵² “Arantzazu” titulua dago jarrita eskuz ERL-n, parentesi artean.

¹⁵³ ERL-k beste bi lerro ditu, eskuz ezabatuta-edo daudenak: “zeatz edegirikan / arimaren alde”.

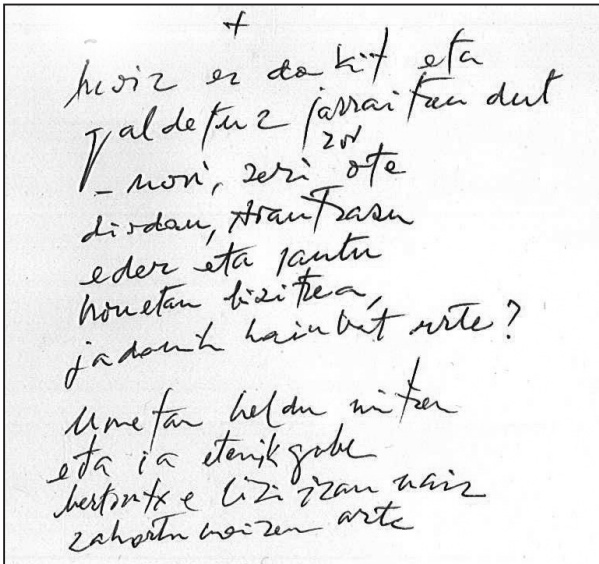
INOIZ EZ DAKIT

GanArtx – AOB bilduma: “Biografia” (argg.)

INOIZ EZ DAKIT ETA
galdetzen jarraitzen dut
nori, zeri zor ote
diodan, Arantzazu
eder eta santu
honetan bizitzea,
jadanik hainbat urte?

Umetan heldu nintzen
eta ia etenik gabe
bertantxe bizi izan naiz
zahartu naizen arte.¹⁵⁴

(1995-2000)

¹⁵⁴ “Eta bizitza badihoakit” olerkian dio Gandiagak Arantzazun “gertatu” zela mutikotan, berak erabaki gabe, inork eraman gabe eta bera joan gabe; baina hantxe “gertatu” zela.

ORBELAUN TA ARANTZAZU

GanArtx – AOB bilduma, “Biografia” (arg.)

ORBELAUN TA ARANTZAZU
nire zubiaren orpo.
Jaungoikoa aurkitecto.¹⁵⁵

Orbelaunen nintzen sortu
Arantzazun nintzen sartu.
Pausoa nahi dut eskertu.

Orbelaun gogoan badut,
barruan dut Arantzazu.
Jauna, bedeinkatua zu.

Orbelaungo etxaurrean
eguzkia hariztian
goizeko ordu berrian.

Etxalde guztia bueltan
landare askoz beterik,
soro ta zelai gainetik.

Han zaletu nintzen mendi
baso ta landen ederrez
ta haizearen esametsez.

(1995-2000)

---

¹⁵⁵ Bere bizitzako ibilbidearen eta batez ere Orbelaundik Arantzazura fraide joatearen ikuspegi probidentzialista bestelako idatzitan ere agertu zuen Gandiagak: ik., adibidez, “Nire lagun Iñaki “ hasten den idatzia, edota “Eta bitzta badihoakit” hasten den olerkia.

JOAN DOAN UNE HAU

GanArtx – AZK karpeta, 6-7 or. (argg.)

JOAN DOAN UNE HAU,
gelditu gabe, joanean, doan
une hau,
begiok minik gabe, gustura,
eta bihotza, baketsu,
bere lekuan nabari dudan
mementu gozo iheskor hau
irristan doa,
martxoaren lehenengo
goizeko zazpi t'erdia,
zortziak laurden gutxi,
bederatziak zehar,
Azkartzako hegian,
Koroazioko santieran,¹⁵⁶
udaberriak airetik txori kantuz,
lurretik ernamuinez
eta barrutik, aipatu
gozotasun ederrez,
ernatu naroan une hau,
hamarrak hogeit gutxi
dituen goiz handi honetan,
zein ederki doan!

(2000)

---

¹⁵⁶ *Koroazioko santiera*: Santutegira iritsi baino kilometro erdiren bat lehenago dagoen ermita, errepidearen gainaldeko ertzean.

KORUKO GERIZPEA

Elorri-2, 143. zenb., 206. or.

KORUKO GERIZPE
gregorianuan,
zer bake gozoa!
Hemen behar neban
arratsalde hontan:
Intzentsu-gandua
lo dagon lekuan!

Ez dago haizerik.
Airea bakarrik,
eta isiltasuna.

Bide asko zehar
joan da jendea.
Berbotsa joan da ta
galdu da azkenengo
soinu-zaratea.

Bakar geratu da
jai-arratsaldea.
T'emen barriro be
fraide ta isilezko
betiko bakea!

(1959-1960)

HEMENTXE DAGO KABI EPELA

Elorri-2, 188. zenb., 258. or.
(Ik. ELRL, 154-155 or.)

HEMENTXE DAGO KABI EPELA,
pioz beterik, ondino
argiz beterik, pozez beterik,
lumaz beterik, goraino.

Bere ondoan, zantzo-goraka
iatort zintzurra betean:
Atseginezko lora piloa
erne jat bihotz barnean.

Hementxe dago. Argia jakon
leiho-begien zalea...
Ingurakor ta loxin jabilko
mendiotako haizea.

Hementxe ikasi gendun kantetan
zabala betetzeraino.
Hementxe ikasi daroez kantalak
beste hainbestek, ondino.

Hemen nekatu ziran gugatik
hainbeste fraide maitekor.
Denen izenak laztantzen dotaz.
Denak zirean hain jator.

Hementxe dago nire kabia,
pioz beterik, ondino,
lurretik urrun, zerutik hurbil,
lumaz beterik, goraino.

(1956-1962)

[HEMEN BAI]

Elorri-2, 30. zenb., 60-61 or.
(Ik. ERL, 132-132a or.)

HARKAITZ, PAGADI, SAKOSTA, ZELAI,¹⁵⁷
ahuntz, unai ta ardi lurrotan
agertu zinan, Andrane Mari,
elorriko arantzetan.
Zure orduko eder-oldea
olde maitekorra izan zan.

Marrubientzat ibarra,
mendi goientzat iparra.
Bazter santurik nahi dabenentzat
hauxe da leku giharra:
isiltsu, jagi, urrutia ta
otoitzerako azkarra.

Hemen bai errez jasoten dala
guraritsu dan jatorra;
hemen bai baju lortzen dauala
altu joakon izarra;
hemen bai goian bizi doala
alturen, *beheko*, maizterra.

Haxe da leku giharra,
isiltsu eta goitarra,
otoitzerako azkarra.

Ezkutu ta urrun, dana da eliz,
dana..., malkor ta belardi.
(Kareharrizko harkaitzak horma,

---

¹⁵⁷ Olerkiaren jatorrizko testua ERL bildumakoa da, daktilografiatua; baina aldaketa askotxo eta sakonak egin zituen argitaratzean. Olerki honen lehen ahapaldia olerki autonomo bezala ere badago ERL-en,

zerua koru ta goiki;
beste guztia edergarri da:
zelai, ardi ta pagadi).

Giharra ta maitekorra
hautatu zendun malkorra.
Andrane Mari, orduko zure
olde ederraren ederra!

(1956-1962)

AMETS, HEMENTXE ZAGOZ

Elorri-2, 34. zenb., 66. or.

(Ik. ELRL, 63-64 or.)

AMETS, HEMENTXE ZAGOZ,¹⁵⁸

lore, bigun, bete,
gurari loka honen
kipur orban gabe.
Hemen hartu noazu
zoro jarri arte,
neure betiko arnas
ta betiko bake.

Hementxe zagoz malkor
gorritan, bakarti,
joran iritxitako
bat legez, hotzausi,
hain Ama ezinaren
–hain ezin et'egi
liluragarrikoren–
itzal urdin-zuri.

Aspaldiko oroigaien
muin-onura iresi,
kareharriko euskal
lehien sari haundi,
dana teilatu, dana
horma barri... ta hunki
hain itsatsi... ta, dana
torre goralari.

Gauza baino lehenago
zoramen zaiataz,
fedezko ta gurazko

---

¹⁵⁸ ELR-ko olerki argitaratua bezala hasten da ELRL-koa ere; eta lehen ahapaldia berdina da bietan, baita bigarrenaren hasiera ere; baina ondoren guztiz ezberdina denez, erantsi egin ditut horko 2-4 ahapaldiak.

bizitz horren zeraz.
Zu ez zara zeu nigaz,
ni ez naz neu zugaz.
Eta malkorrok aratz
hainbat goi-zorigaz.

(1956-1962)

*****

ELRL-ko 2-4 ahapaldiak)

Hementxe zagoz malkor-
-gorritan bakarti,
Edertasun-Amaren
itzal ilaun, zuri,
urdin, garden, hedatu,
xalo, epel, garbi,
luze, malso, gozatsu,
guri, nare, barri.

Oi, Arantzazu beratx,
Arantzazu jagi!
Bizirot zagoz tinko,
iraunkor, egoki,
goitar, txukun, edegi,
garai, alai, haundi.
Zeure tasun bikainak
liluratzen nau ni.

Diztikor eta oso
nabari zaitudaz.
Umeari loa lez
gozoa zatxataz.
Sorgortu nozu zehatz,
zeugan galdua naz.
Gauzak zilarrez dagoz
hainbat itargigaz.

(1955-1956)

[BIZI DODAZAN SENTIAK]

GanArtx – ELRL bilduma, 101. or. (argg.)

ARANTZAZUTZAZ BERBA
dagitzudanean,
gitxi dinotsudala
zelakoixea dan?

Zelan... Hatxok *na*hi dozuz
jakin nolakoak?
Hatxak, hemen be, hainbat
lekutan lakoak.

Zer gura dozu jakin?..
Fraideon bizitza?
Fraideon bizitzak be
edonun dau antza.

Birjinaren irudi-
-lerroak *na*hi dozuz?
Erantzunez edesti-
-argazkiak dozuz.

Gauzazko Arantzazu
jakin *na*hi badozu,
etorri zaite ta zeuk
ikusi egizu.

Artean itzi dazu,
Andra Mari, arren,
hemen bizi dodazan
sentiak esaten.¹⁵⁹ (1955-1956)

---

¹⁵⁹ Olerki honek XLIV zenbakia darama. Eta honetara amaitzen da, “senti” horiek zeintzuk diren agertu gabe. Horren ondoren dator, ordea “Pozik bizi nazala” olerkia, haren jarraipena izan zitekeena agian. Baina XLV zenbakia ipini zion horri.

ELORRIRA

Elorri-2, 136. or.

Elorrira.

Beharbada, geure bizitza lez, zarpila dalako elorria.¹⁶⁰

Geure irudiko izan nahiez, beharbada, elorrira.

Izatez hain garbia, hain jainkozkoa dana,

agertu, behintzat, elorrian agertu zan, geure antzeko egina.

Elorriko haren alaitasuna tristea da, adar hotz eta latz baten gainean.

Artisteak irribarre bat moldatu eutsan harri baten alaitasun apala dauka,

elorri beraren alaitasuna, lurraren alaitasuna, ezinaren alaitasuna

edo geure alaitasuna bezelakoa.

Gizaldien harenganako zaletasunak, egizkotasuna ta beneragarritasuna

emon eutsazan. Ia ez da, orain, harri geldizko, geure aurrekoen zerbait

bizia, bizi dauala esan leiteke, orain, ia.

Izatez hain argia ta hain jainkozkoa dan harengan ikusten dogu,

hainbeste arantzartean bizi daroagun, geure bizitza hain lurrezko ta

hain arimazkoaren irudi bat bezelakoa.

Geure irudiko izan nahiez, lurraren arreba edo

harri egin dan, harengan.

---

¹⁶⁰ Testu hau Gandiagak bere *Elorri* liburua nolabait ordenatze aldera edo, olerki sail bakoitzaren sarrera moduan idatzitako prosazko testu poetikoe-tako bat duzu.

[BAKEAREN ARBOLA]

GanArtx – AOB bilduma: “Arantzazu” (argg.)

ARANTZAZUN BADUGU¹⁶¹

jada
bakearen arbola
deitzen dioguna.

Urriak hogeita lau. Asko bildu gara
Arantzazun, Asisko Espirituaren
harira jarduteko, bakearen alde,
otoitzaldi beroan. Elizkizunean
bakearen ikurtzat erabili dugun
pago landare leuna, berberaxe dugu,
bakearen arbola izena ezarriz,
Arantzazun landatu dugun pagotxo.

Suetenaren pozak
eraginik, aurten
bakea ikusi dugu
eratzen, ernetzen
eta miragarriri
landare bihurtzen.

(Landare ahul oraindik, tratu goxo baten
beharrean oraindik, alde batekoen
ta bestekoen kontu anaikorrenaren
arreta etengabea arrenka eskatzen,
bake sortu berria, oraindiokarren,
txikar baita, eta hauskor, gaxte eta mengel).

---

¹⁶¹ 1998ko urriaren 24n (larunbatez) izan zen “Asisko Espiritua” deritzan ospakizuna”, olerkian dioenez. Aspalditxotik urtero ospatzen dute Arantzazun horrelako eguna, 1986an Aita santuak eta hainbat erlijiotako buruek Asisen egindako topaketaren ildotik. Hemen kantatzen duen “bakearen arbola” txikia, Gandiagak berak landatutakoa, ihartu egin zuen 2003ko udako lehorreak... Agian inork ez zuen Arantzazun hemengo olerki hau ezagutzen.

Suetenetik hara, azkenik noizbaiten,
behingoz gerturatu den noizbaita edertzen
hona, pozgarri, aurten, alai eta lerdan,
uste ez genuena poliki gauzatzen,
amets-bidean gora
non argi datorren
bake sortu berria
landaretxo baten
graziaz eta gatzez
aireaz jabetzen,
hazbidean ederki
eta azkar garatzen,
bizipoz betearen
abarrak zabalitzen,
itxaropenez eta
ilusioz eder.

Arantzazun badugu
jada arbola bat
bakearen arbola
deitzen dioguna.

(1998)

BETI ZAROATAZ NEUGAZ

Elorri-2, 256. or. (Ik. EURL, 250-251)

BETI ZAROATAZ
neugaz, Arantzazu,
itzi-samin bakar,
gomuta argi gozo,
kantu-kili legun,
amets-orpo mardo...
Bideotan joran
zaitut, ezin *ahaztu*.

Bazter ezkutuko
gerizpe loretu,
zeugan hedatu zan
nire gazte aro
Andrane Mari ta
bertso-zale zoro...
Bideotan joran zaitut,
ezin *ahaztu*.

Zenbat bider zure
torreoi begira,
ikastaldi sorrak
amaitu ondoan,
begi nekatuok
ziran atsegindu...
Bideotan joran
zaitut, ezin *ahaztu*.

Urrungo orduotan
bihotz larri honek
nahi leuke gozartu
orduko bakea.
Elorri *zahar* altu,
gerizpe eder hori!...
Bideotan joran
zaitut, ezin *ahaztu*. (1956-1962)

[MAITE DOT ARANTZAZU]

Elorri-2, 189. zenb., 259. or.
(Ik. ELRG, 1:2 or.)

LUR GARRATZ HONEN GANEAN
geldituko da bidea,
baina betiko eroango dot
gauzen gomutea.

Maite dot ikusia,
igarotakoa...

Maite dot samin zaharra
ta harkaitzeko elorri
bakardadekoa.

(1958-1962)

POZIK BIZI¹⁶²

Elorri-2, 116. zenb., 175. or.
(Ik. ELLR, 102. or.)

POZIK BIZI NAZALA
dinotsudanean,
ez dinotsut saminik
ez daukadanikan.

Pozik bizi nazala
dinotsudanean,
itxaro daukadala,
dinotsut, ariman.

Itxaro daukadala
saminen gainean,
ilunpe ta bajuko
izar bat antzean.

(1956-1962)

---

¹⁶² ELLR-ko jatorrizkoaren gainean eskuz dago idatzita “Praile”, olerkiaren titulua izan daitekeela adierazte aldera edo.

[ZORIONTSU]

GanArtx – ELRL bilduma, 91-92 or. (argg.)

ZORIONTSUA DOZU LOREA EGUZKITAN;
eguzkia goietan
lore zorionsu.
Zorionsua dozu goia urdinetan eta
urdina, itsas barnean, olgetan iabiltsu.

Jostalari iabiltsu arraintxua uretan
zilarra ta izoztela batera bailitzan.
–Eresi abesketan
ez doaz izadarrak
itxasoa topetan?
–Eresi abesketan.

Salmu abesketan ta
erregu kizkurretan
darraite uiol gordinak
itxasoa topetan.

Nok esan baina zelan
Arantzazura noan
eta harkaitzarte goian
zein pozik bizi nazan?

Zorionsua dozu lorea eguzkitan,
eguzkia goietan,
goiak urdinetan ta
urdina itxas barneko ge(r)izpe bigunetan.

Zorionsua dozu bakoitza erdi leku
dauanaren ondoan:
arrantxua itxasoan,
txoria basoan...

Bainan ez neban uste
hain pozik neintekenik
bizi komentuan. (1955-1956)

[FRAIDE]

GanArtx – ELRL bilduma, 62-63 or. (argg.)

HARKAITZ ZURI ZORROTZETAN
Andra Birjina Maria.
Haren inguru argi ta jator
fraide-talde kantaria.
Ben-benetako amets umautan
ikusi neban guztia:
Andra Maria, fraide-taldea,
ametsa eta egia.

Bost zauridun Frantziskoren¹⁶³
seme, maitez zauritutakoak
arima-zale, gurutze-zale,
zeru-zale zoratuak,
Birjina Amari kantuan dagoz
su ta garrezko olatuak.
Klaustroan¹⁶⁴ zenbat bizitza dagon
ez daki asko munduak.

Fedea goizalde garbi,
itxaro, auspo gozoa.
Erein hazia, fraide langile,
zabaldu luze besoa.
Udabarria datorrenean,
loretsu ta betikoa,
neke-otoiak emongo dabe
atsegin-frutu nahikoa.

---

¹⁶³ San Frantzisko Asiskoa Jesu Kristoren antzera irudikatu ohi dute sarritan, bost zauriekin: esku-oinetan eta bularrean. Antzinako biografoen arabera, benetako zauriak –estigmak– zituen Frantziskok, modu mistikoz eraginak.

¹⁶⁴ Komentua esan nahi du hemen ‘klaustro’ hitzak.

Nahigabea ez da mina
itxarorik dagonean.
Fedea zein dan gozagarria
bizitzako erbestean!
Geroagaitik itxi dana ta
komenturatu zirean.
Kantari dagoz, geroko pozez,
oraingo arantza artean.

(1955-1956)

EXCELSIOR¹⁶⁵

GanArtx - ERL bilduma, 33-34 or.
(Ik. *Excelsior*, 1956, 18. zenb., 145-146 or.)

GORPUTZ ZITALA, LURRETIK IABILT,
arima, aldiz, zerutik.
Gorputz behekoia, mandoa baita,
arimegaz etsirik:
–“Inguma hori ez dabil ondo”–.
ametsen bide ahuletik.

Lurrera, beti, begi astunak
artega dago gaiztoa,
arima noizko bera etorri
lokarri askatzekoa.
Baina arimeak:

– “Ez dozu gura¹⁶⁶
bazka hobe bat mandoa?”–.
eta trailatik heldu, ta gora
daroast zozo geldoa.

Izarrak argi-lore-buru ta
zelai maitekor da urdina.
Zabaldi zehar egari ioat
arima goitar arina.
Bideotako ustelkorra ez,
bai ondo bizi goi-mina.
(Gorputzarentzat izartegiko
arima zoro ziztrina!).

---

¹⁶⁵ *Excelsior* Arantzazuko Teologiako ikasleen barne-aldizkaria zen; bertan argitaratu zuen olerki hau; “gorago” esan nahi du hitzak; adiera horixe ematen dio olerki honetan. Aldizkari horretan argitaratu ondoren, aldaketak egin zituen jatorrizko testuan, ERL-n, eskuz. Horrelakoak sartuta doaz hemen.

¹⁶⁶ Ahapaldi hau ezabatzea iradoki bide zuen autoreak jatorrizkoan.

Baina artean be arima gora,
 – “Arre astotxo okerra”–.
 (Ene, soinari hainbat gurari
 uka beharren beharra!)
 Larre gitxiaz ibili asko,
 garra-garra noiz eginez...
 Arimak gora *nahi* dabela ta
 hareri jarrai beharrez,
 nire astoa neketsu doa
 aldatz-gorako zidorrez.

Arima ilauna egari darrait¹⁶⁷
 zerurantz sinismen bidez,
 eta astoari: – “arre” dinotso,
 gorako poza emonez.
 – “Arre, gero be gorako gara,
 goazen gora joanez”.
 “Ia, astako, bixkortxuago;
 erripearri jarraiez.
 Goiko zelaia –arakoa ez– [*sic*]
 guztia *hilezin* bedarrez.
 Arre gorago”–.¹⁶⁸

(1955-1956)

¹⁶⁷ Azken ahapaldi hau harkatzezko borobilean markatu zuen, kentzekoa zela adieraziz edo.

¹⁶⁸ Poema honek honako sarrera hau dakar ELRL-n –antzekoa dakar EXC aldizkarian ere–: “Anai profesatu-barriak: Ba-zakustedaz, lasterka mendian gora, besoak zabal –Kristo gogoan– gaiñerantza, iñoiz geiago atzerantz ez biurtzeko. Bidean ba-dago eragozpenik! Eta gorputza, anai astoa –gogora Aita Frantziskorena–, zitalduko da maiz, nagikeriz, mukerkeriz, bekeriz. Izan be, asto begiz, ibarretako margo ta bigun leuna itxi, ta malda soillari, gaiñeko atsegin ezbaiko-lekutekoarren [*sic*], lotutea, zorakeri mardo bat da; ain bai da zailla Kurtzerakoa! Baiña ba-dogu beste begirik: adimen begi, eta argirik: sinismena. Honen bestez aski dogu ta aurrera goazen, goiko gallura-arakoa ez(?)-dana illezin bedarrez. Zeuori.” Teologiako ikasleek Arantzazuko lehenengo edo bigarren urtean egiten zuten fraideztako betirako profesioa (zin-hitzen berrestea).

[ARANTZAZUREN ARGIA]

GanArtx – ELRL bilduma, 201-202 or. (argg.)

- A) NOK BIZTU DOAST ARGI HAU
nire barruko gabean?
Su batek legez erre naroa
azaltzen ez dodanean.

Maminak urratu eta
hegari urten gura dau.
Nok euki leike ezkutaturik
barruan txingar gori hau?

- B) Behar beharle gozoak
bultzatzen deustaz gogoak.
Nik neure poza aurkitu *nahi* dot
esanez neure bertsoak.

Arima olatuz daukot
itxaso bizi bat legez,
baina barruko ondartzatza-sailak
nasaiak ez balitukez,

jaurti beharrean nago
margo ta irudi larriok.
Harri tartean galduko dira
olatu-punta zuriok.

Neure poz eta gomuta,
neure *nahikun* eta atsegin,
hondar latzera bultzatu behar
bakean gelditu nadin.

- D) Ez deust ardura bertsuok
–ai!– zehatz galtzen badira.

Neure barrua nasaituteko
atara ditut argira.

Ez deust ardura inortxuk
ulertzen ez baditu be,
nik esan behar nebana esan
izan dot lotsarik gabe.

Airean itxungi eta
hegoak haizearentzat...
Notaen zori arina nahi dot
neure bertsoen zoritzat.

E) Argiak zuritu ditu.
Aire goi batek daroaz.
Hodei-malutak zeru batetik
beste zerura dijoaz.

Hodei zatien artetik,
eguzkia? Iretargia?
Nire bertsoen berba tartetik
ikusi Andra Maria.

Hodeien haize bultzari,
maitasun-indar haundia,
azaldu bertso laino tartetik
Arantzazuren argia.

(1955-1956)

[ALOÑAKO GURUTZEA]

GanArtx: L2G, 50. or.
Izadiminez, 77-78. or.

BEHORREN IRRINTZIAK NAU
aterazi leihora,
eguzki jauna igo da
mendi bizkarrez gora,
Irail ederra landetan,
irten naiten kanpora,
agian usoak doaz
iparretik hegora.

Bizitza-soinu alaiak
haize gozoz kantari,
izakiak *ehun* kolorez
begien gozakari,
bideak zehar irten naiz
erantzunen *ehiztari*,
galdez ari bainatzaio
zeruko argiari.

Barru gazi-gozoz noa
zelaietan barrena,
gauzak hain argitan eta
gizonok, hauxe pena!
Ezin urratu inola
lausodura zekena,
ez dut hain garbi ikusten
ikusi *nahi* nukena.

Ardi eta behor pozik
Aloñako hegian,
gurutze bat ageri da
mendi-punta jagian,

hauxe besterik ez nuen
erantzuna agian,
zentzua topatzen diot
fedearen argian.

Badakit Norengan dudan
sinesmena ezarri,
Huraxe geratuko zait
zalantzetan euslari,
Bera duket ilunpetan
begion argigarri,
Hura lagun dudalarik
ez nabilake larri.

Argiaren Egile On,
zaitzadala nik ikus,
baduket pozik sobera
Zuk begiak argituz,
gurutzean zaude baina
berbizkuntza-errainuz,
naramazu eskutikan
gura duzun eremuz.

BEHORREN IRRINTZIAK NAU.... (*errepika*)¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ L2G eta L3G koadernoetako beste bertsoak bezala, hauek ere abestuz agertu zituen Gandiagak Arantzazuko seminarioko irakasleen aurrean; “Izotz ondoko eguzki” bertsoen doinuaz abesteko iradokizuna utzi zuen.

[AHAL DUDANA]

GanArtx – JML sorta, 15. olerkia (7. or.) (argg.)

NAHI DUDANIK EZIN ETA
ahal dudana dut egiten,
nahi dudanik ezin eta.
Baina *ahal* dudanik ez dut,
ahal dudala, egin gabe
inondik inora uzten,
ahaleginik merezitzen
duela badut ikusten.

(1998)

[PENTSATU]

GanArtx – JML sorta, 13. olerkia, 6-7 or. (argg.)

PENTSATZEN JARTZEN NAIZ, BAINA
ez zait ezer bururatzen,
ta, ez zaidanez bururatzen
pentsatzen jarrita ezer,
pentsatzen dut ez dudala
ezertxo ere pensatzen.
Ta *hala da ze*, ta *hala da ze*,
gauza tristea bada be,
ez dut pensatzen ezer be.

(1998)

[SAN JOAN SUA]

GanArtx – AZK, 85. or.

Izadiminez, 125. or.

SURIK EZ DUT
preparatu.
Zahar egin naiz.
Hala ere
Azkartza gaingo¹⁷⁰
tontorrera
atera naiz
suen eske.
Sasi, belar,
lar umelen
kea behintzat
sumatzen dut,
orain jada
baita ikusten
ilunabar
itsasgora
bistaratzen
hasi diren
gar gorriak

(1994-2000)

---

¹⁷⁰ *Azkartza*: Arantzazuko Seminarioa zegoen gainaldea.

ITXARO-BIDEA

Elorri-2, 131. zenb., 194. or.
(ik. ELLR, 31 or.)

ITXARO-BIDE NEBAN AURKITU
harkaitz eta arantza artean.
Jarrai narraio, begitan baitot
herri bat, udalehenean,
pendiz makerrak haruntza dagon
ametsetazko launean.¹⁷¹

Sasi ta txilar zeharka, hor, han,
zotal loretu hezea.
Izardiz, malkoz, nekeaz gero,
ur eta zuhaitz-unea.
Min, pozak-eten, eremuz doa
nire itxarora bidea.¹⁷²

(1956-1962)

Olerkiaren jatorrizko testua ELLR-koa da, daktilografiatua; argitaratzeko aldaketa nabarmenak egin zituen hartan, batez ere laburtze aldera.

---

¹⁷¹ Jatorrizko testuan beste ahapaldi bat zegoen tartekatuta hemengo bion artean:

...poz-esi, leiar utsezkoaren,
garden meiaeren ostean.
Zeruan bizi diranak anei
emendik joan zirean.
Dana dakusan Erruki batek
asmatu eban bidea.

¹⁷² Jatorrizkoan “euskal erromes taldea” zioen lerro honetan.

ARANTZAZUTIK URRUNETARA

Elorri-2, 161. zenb., 223. or.
(Ik. ERL, 90-91 or.)

ARANTZAZUTIK URRUNETARA
begiratzekotan,
hemen, inundik urren dagoan,
zerura begitu behar.

Hatx eta mendiz inguratuta,
hatx eta mendi goi-gurez,
gora begitu beharrik nago,
urrun begitu beharrez.

Goruntz ta zabal hazia nozu
pago alaiak legetxe.
Nire jo-muga goietan dago,
izarren altzo hartantxe.

Asko maite dot harkaitz zurion
harresi argi, jaso,
urrun-maitale nazan gaixo hau
hodei ta urdin bainaroa.

Harkaitz artetik urrunetara
–amets gardenak ikusten–,
nire begiok poz asko dagoz
itxaropenez gizentzen.

(1956-1962)

ZEURE OINOTAN GURA DOT, AMA,

Elorri-2, 79. zenb., 126-128 or.
(Ik. *Excelsior*, 1954, 11. zenb., 11. or.; ELRL, 243-248 or.)

ZEURE OINOTAN GURA DOT, AMA,
zeure oinotan, oinotan,
zeure oinotan, oinotan eta
elorri honen ge(r)izpetan.

Inoiz, hementxen ikasi neban,
ezin ahaztuzko goizetan,
hementxen Meza Deuna laguntzen
ikasi neban umetan.

Aingeruen lan santua ikasi
neban eleiza honetan,
eleiz honetan busti naiala
Gotzaiak apaiz-gantzutan.

***

Gogoan dozu zelan negarrez
egoten nintzan, umetan,
Meza laguntzen ikasten neban
garai bihozti haretan?

Ondo dakizun, mendi arteko
basetxe baldar galduan,
ohean itzi neban amagaz,
oraitzen nintzan, orduan.

Maite neban ta negar egiten
neban, zotinei eutsika,
haretx arteko neure mintegi
laztan ha gaixo zala-ta.

***

Nork irakatsi eustan, Andrane,
zotinak isil itoten,
zotinak isil itoten eta
malkoak meza egiten?

Begiak zabal egoten nintzan
guztia jaso beharrez;
lilura jatan abade jauna,
bedeinkalari, otoitzez.

.....
.....
Sinisten neban Misterioa.
.....

***

Gogoan dozu zelan negarrez
egoten nintzan mutiltan,
Meza-laguntza gogoko jatan
garai amesti haretan?

Asmo kutun bat begiraturik,
itxaroz, neure buruan,
pozaren pozez egiten neban
negar leuna zan orduan.

Apaizgorako amets jasoek
ekarri nabe garbirik.
Gaur gaztea naz..., oraindik, lehengo
malko ta ametsez beterik.

***

Ez dakusuz zein bitxi direan
malkuok amets loretan,
malkuok amets loretan eta
ametsok zeure oinotan?

Zeure oinotan gura dot, Ama,
zeure oinotan, oinotan,

zeure oinotan, oinotan eta
elorri honen ge(r)izpetan.

Meza laguntzen inoiz ikasi
neban eleiza honetan,
eleiz honetan busti naiala
gotzaiak gantzu deunetan.

***

Begitu zelan ikasi dotan
kaliz ederra jasoten.
Apaizgoari nago, saio hau,
mirari bihurtu daiten.

Zeure oinotan gura dot baina,
zeure oinotan, oinotan,
zeure oinotan oinotan eta
elorri honen ge(r)izpetan.

Abadetzaren iturri garbi
zarean horren oinotan,
hementxen busti naiala, naro,
Gotzaiak apaiz-gantzutan.¹⁷³

(1954)

---

¹⁷³ Olerki hau hiru bertasio aski ezberdinetan daukagu aipaturiko hiru iturrietan, nahiz eta zalantzarik gabe hiruretan olerki bera izan. ELLR-koa eta *Excelsior*-ekoa askoz luzeagoak dira. *Excelsior*-ekoa prosan dago idatzita; segureuenik bera da lehen bertasioa. *Elorri* liburukoa jaso dut hemen.

HEMENTXE DAGO HARKAITZA

Elorri-2, 1. zenb., 27. or.
(ik. ELRL bilduma, 196. or.)

HEMENTXE DAGO HARKAITZA.
Ume nintzanean,
soin gabeko poema bat
usmatu neban, ezina,
harkaitz zurtz honen ganean.

Hementxe dago harkaitza;
hementxe poema,
susmo maite bat oraindak,
soin gabeko ta ezina,
harkaitz zurtz honen ganean.

(1956-1962)

Gandiagak “Elorriko lorak” izeneko poemarekin irabazi zuen lehen saria 1956ko euskal olerkiaren Sariketan, Arantzazuk antolatuan. Ez daukagu poemaren testu osoa, baina ELRL-ko “Elorriko lorak: Poematxuak” olerkitxoaren —gero *Elorri* liburuan argitaratzean, “Elorri: Poematxuak” bihurtu zena, horixe zen haren hasiera, eta ELRL-ko beste batzurekin osatu zuen nonbait: horietako bat hemengo hau —jakin ez jatorrizko testuan ala ondoren aldatuan—.

Lehen ahapaldia Antonio Arruek, bere “Cuatro poetas Vascos actuales” hitzaldian jaso zuen (*Euskera*, VIII-IX, 1963-64, 189 or.). Poema irabazleari buruz zera esan zuen: “Entre los poetas presentados (...), llamó particularmente la atención del Jurado uno de factura y concepción completamente distintas de las de todos los demás trabajos que llegaron al Concurso, y, por unanimidad, fue galardonado con el primer premio de poesía”. Horren pasarterik hunkigarriena, berriz, hemengo hau gertatu omen zitzaion epaimahaiari.

Poema irabazleari buruz bere iritzia idatzita utzi zuen Manuel Lekuonak, sariketako mahaiburuak: “Elorriko lorak. «Tori Arantzazu» [Bordarirena, 2. saria] baño sakonago. Indartsuago. Etorri-adorez, biok berdintsu. Onek batasun gutxiago. Bekozko sendoago, benetakoago. (Bizkaitar. Geiegi gabe. Gizonki). Biotzondo aundidun. Etorri errex; «Tori, Arantzazu»-ren berdintsu. Ritmo askatu-antxa. Orregatik egakada erreza, ariña. Ontan ere «Tori»-ren antzeko...”.

IKUSKIZUN, SENTIKIZUN, BIZIKIZUN

GanArtx – MRN sorta (argg.)

X.:

Ikuskizun,
sentikizun,
bizikizun
handien une:
Arantzazu
maitagarriaren
ikuskizun-
sentikizun-
bizikizun-sorta
ikusgarri,
sentigarri
bizigarri hau zuri,
gozamen-bide atsegin dakizun.

(1990)

Elorri liburua oparitu zion Gandiagak Oñatiko bere adiskideetako bati; olerkitxo hau idatzi zion eskuz hasieran.

OTEIZAREN MUSEOAREN ASMOA ARANTZAZUN

Jakina da J. Oteizak garai batean izan zuela bere obraren museoa Arantzazun ipintzeko asmoa. Eskultoreak Arantzazuko basilikaren frisoa burutu ondoren izan zen hori: 1970. eneko urteetan, beraz. Arantzazuko plazaren azpiko espazioetan, Oteizak berak 'katedrala' deituriko horietan, joatekoa zen asmotako museoa. Gandiaga bero-bero zegoen nonbait asmoaren alde, dirudienez Arantzazuko beste fraideren batzuk baino beroago; eta bere alde-tik museoaren proiektu modukoa diseinatu zuen.

Egunen batean Oteizari bisitan joan zitzaion, museoaren aldeko bere "manifestua" idatzita, gaztelaniaz. Ez dut ezagutzen testu hori; agian Oteizaren artxiboan egongo da. Hitzez eta aurrez aurre aurkeztu zizkion idatzia eta bere ideiak Gandiagak Oteizari, eta kasetean grabatu zituen bere solasa eta elkarrizketa: Arantzazuko Oteiza Museoaren asmoari buruzko txostenaren aurkezpena da, beraz, eta horren inguruako elkarrizketa. Oteizaren etxean gertatu zen. Bi aldetatik dago grabatuta kasetea:

1. aldea: Gandiagak museoaren aldeko "manifestua" irakurri, gaztelaniara itzuli eta azaltzen dio Oteizari.
2. aldea: Oteizak bere onespina eta berotasuna agertzen ditu proiektuaren aurrean. Basterretxearen kriptaz eta kanpoko plazaz dihardu Oteizak. Manifestua argitaratzeko eskatzen dio Oteizak Gandiagari.

Hemen, berriz, Gandiagak Arantzazuren irudi, espiritualitate eta misioari buruz idatzita utzitako testu eskematikoa eskaintzen dizut. Arantzazuri buruzko museo zabalaren barruan kokatzekoa zatekeen etorkizuneko Oteiza Museoa ere, beraren asmotan. Hori dena jendeari erakusten ari den fraide gidari hipotetikoaren ahotan jartzen ditu bere ideiak Gandiagak.

ARANTZAZU

Toki sakratua.

Badu erakarmenik:

a) *Kanpo aldetik:*

Eliza modernu bat
Artista handien obrak
Paisaia zoragarria
Mendietara bideak
Atsegin, atsedeen, harridura, zirrara estetikoa.

b) *Barru aldetik:*

Andre Mariaren itzala bizi du
Jaungoikoarenganako bide da
Otoitzera deia
Sakramentuetara deia
Sakramentuen ospakuntza tokia.

Kanpoaldeak ez dio ezer kentzen barrualdeari, aitzitik giroa, inguru, sakonetik ezagutzeko nahia ematen dio. Nolabait barru aldearen signo da kanpoaldea.

OTEITZAREN obrarekin-eta,

kanpo aldetiko erakarmena gehitu egin daiteke: Atsegin, atsedeen, harridura, zirrara estetikoan sentsazio bideak ugaltu-ahala.

OTEITZAREN-eta obra plazoleta azpian dago.

Museora bidea frontoi zaharren azpitik doa.

Musika gozo bat entzuten da bidean.

Gizonaren barruko hariei ukitzen die.

Hortarako dagoen fraide batek gaitu gidatzen, bide lagun dugu.

Ez du presarik, jendearen galderei erantzunez doa.

Bidearen luzeak obraren espektazioa gehitzen du.

Heldu gara. Eliza bat adinako nabe batetara heldu gara.

Bi eta hiru nabe direla dakusagu: zabalak eta oso altuak. Hiru nabe zoragarri.

Jorjeren obra ageri da. Ongi banatua dago.

Fraideak esplikatzeko digu.

Audiobisualei eskainita dago nabeetako bat. Bestea Arantzazuko pre-historia, historia, topografia, Arantzazuko fraideek dituzten misiolurrei eta haietako agerpenei eta abarri eskainia.

Fraidea –ez omen da apaiz– begibistan dugun guztiz ari da.

Audiobisualei eskainitako aretoan edotariko hitzaldiak ere ematen omen dira.

*Artearen kontenplazioak, historiako berriak,
fraideen bizimodua eta ekintza jakiteak,
ondu egiten ditu gure barruak.*

Fraideek ez omen dute museo honen ardura espirituala baizik; gaine-tikoa Euskal Gobernuak horretarako izendatu dituen zaintzaileen esku omen dago.

Jorjeren obra zein kondiziotan-edo etorri zenik ez diogu fraideari gal-detu. Baina badakigu Jorje beraren desiorik biziena, bere obra Arantzazun uztea izan zen, eta Arantzazun dago.

Arantzazu espiritualitate zentroa da. Hori mundu guztiak daki, baina bereziki Frantziskotar Probintziak. Horregatik hornitzen du Arantzazu ganorazko fraidez, kultura debotki eta liturgiako edertasun guztiz ospatuko duten fraidez, arimen eskabideei adi biziko diren fraidez.

Arantzazu puntu turistikoa ere bada, mundu guztiak dakienez.

Arantzazu zentro kulturala ere bada (erlijiozkoa lehendabizi), bere museoari esker, batez ere.

Arantzazura datorren jendeak zabalik du eliza, zabalik museoa.

Denentzat du espiritu-ogia: Sakramentuak eta dotrina arimentzat, museo kultura-zaleentzat.

*Arantzazuk espiritu zaleago egin darama gizona,
espiritu gauzentzat sentikorra.*

Arantzazuk handikiro bizi ditu espiritu balioak, handikiro ditu potentziatzen.

Espirituzko urduritasunik bizi dutenek badute nora jo. Bokazioz kezkatuek badute nora jo.

Bere baitan duela bere apostoladu-helburua ikusi du Arantzazuk, eta

hortan dira, bere burua fraide santu eta argiz hornituz, bere “argi izateak” inolako motelaldirik ezagutu ez dezan.

Jendeari kasu egiteko fraideak bizi dira hemen. Badago museoa era-kusten duena, bokazioz kezkatuei laguntzeko bizi dena, kultura atenditzeko bizi direnak-eta.

Arantzazu dinamika bizkor batean bizi da, materialismoan murgildutako munduan espiritu-balioak etengabe eta handikiro potentziatuz.

ARANTZAZU MAITE IZAN DUT

Azken lekukotza

*Hilzorian zegoela gutun luzea idatzi zion B. Gandiagak J. Oteizari, testamentu espiritual gisa edo (2001-02-14), Sebastian García Trujillok berriki argitaratu izan duena.*¹⁷⁴

“Muy amado Jorge Oteiza: Paz y bien!”
*hasi zuen. Eta bere osasun egoeraren eta heriotzaren aurreko bere jarrera espiritua-
laren aitortpena egin ondoren, honakoak idatzi zizkion besteren artean:*

“Querido Jorge, tú sabes que he amado este mundo y he anhelado verlo cada vez más humano, más abierto y más dispuesto para el gozo y disfrute de la gente toda del universo. He amado, sobre todo este incomparable rincón de Arantzazu. Lo he amado en sus montes, dólmenes, menhires, túmulos y demás construcciones, que gracias a una profunda intuición he podido detectar y poner a disposición de dos arqueólogos. He amado los alrededores de este santuario, plantando muchísimos árboles, limpiando sus senderos, tratando de tenerlo agradable. He amado el convento, tan rico en espacios tranquilos, de cuadros y motivos que siempre ayudan a mantener el alma en regiones habitadas por la belleza. He amado la vida franciscana, de larguísima y santa historia que se vive dentro de estos muros conventuales. He amado el recinto sagrado de la iglesia tanto el que se derrumbó como el nuevo que se levantó tan acogedor y tan lleno de unción religiosa. He amado la gente que acude a este santuario donde de alguna manera se intensifica la presencia de Dios y de su santa Madre y he amado la misericordia de Dios que aquí desciende a las almas fortaleciéndolas en la fe, en la caridad y en la esperanza cristianas. Amo el arte que se ha

---

¹⁷⁴ “B. Gandiagak J. Oteiza eta I. Carreñori idatzitako gutunak”, in: *Litterae Vasconicae*, 16, 2017, 141-142 or. Gandiaga hiltzean *Gara* egunkariak argitaratu zuen (2001-02-22, 60. or.).

realizado en Arantzazu, el espacio religioso abierto alrededor del santuario, el friso de tantísima unción, las entradas bajas al interior del templo, y el vuelo del espacio interior tan abierto, acogedor y emocionante. Tú has sido un instrumento providencial en Arantzazu. Tú has influido en el resto de los artistas que han obrado en este lugar, sobre todo en Sainz de Oiza quien jamás escondió tu magisterio y dirección. Y tú sigues amando e interesándote por este Arantzazu. No te enfades, Jorge, si aún te pido un favor. Tú tienes en el libro *Oteiza* escrito por nuestro común amigo Miguel Pelay, que ya goza del cielo, una imagen de un fraile con la efigie de nuestra Andre Mari, en la página 305 de la obra citada, titulada “El milagro”. Pues bien, esa imagen del fraile portando la Andra Mari, me parece a mí que estaría como pintiparado, decorando el nuevo parque o espacio que se piensa abrir, cuando se derrumben los frontones y parte del seminario nuevo. Yo no lo podría ver con estos ojos que ya se me van cansando, pero el mundo no terminaría conmigo, y hay que dejar bases y alicientes para que el mundo siga mejorando en acogida y bienestar para las generaciones futuras”.¹⁷⁵

---

¹⁷⁵ Gaur egun jarrita eta ikusgai dago Oteizaren eskultura, brontzezkoa, Arantzazuko plaza-aparkalekuaren mendialdeko gainaldean, “Misterioa” deritzan porlanezko eraikinaren kanpoaldean.